

vigilia

Jan Willebrands

ÖKUMENIKUS ELKÖTELEZETTSÉGÜNK

Bánk József

SERÉDI, A KÁNONJOGÁSZ

Fekete Gyula

ÍRÓI NOTESZLAPOK

Hogyan élünk? Hogyan
éljük?

Nyolcszáz éves a pilisi apátság

Hamvas Béla esszéje

Bárdos László, H. Hadabás
Ildikó, Lászlóffy Aladár, Mezei
András, Nagy Gáspár, Tűz
Tamás, Urr Ida versei

1984/11

JAN WILLEBRANDS: Ökumenikus elkötelezettségünk	801
BÁNK JÓZSEF: Serédi, a kánonjogász.	808
FEKETE GYULA: Írói noteszlapok az erkölcsről.	817
MEZEI ANDRÁS: Marasztalás, Atommodell (versek)	820
URR IDA: Egy fekete fiú (vers).	820

HOGYAN ÉLÜNK? HOGYAN ÉLJÜNK?

KAMARÁS ISTVÁN: A végső cél és egyéb életcélok kapcsolata	821
JELENITS ISTVÁN: „én meg Krisztussal ...”	827

HERVAY FERENC: Nyolcszáz éves a pilisi apátság	830
ZSOVÁR KATALIN: Szerzetesek panaszos éneke a XVIII. század végéről	834
SZÖRÉNYI LÁSZLÓ: San Martino a Mensola	839

SAKOLCZAY LAJOS: Határ Győző tükörszobája	844
LÁSZLÓFFY ALADÁR: Folytonosság (vers)	845
TÜZ TAMÁS: Ős-értelem (vers)	845
NAGY GÁSPÁR: átutazol (vers).	845

HAMVAS BÉLA: Silentium – I. rész. Henoch (Gál Ferenc bevezetőjével)	846
BÁRDOS LÁSZLÓ: Vastüdő, Sirató, Fennmaradás (versek).	856, 857

A Vigilia beszélgetése

Willebrands bíborossal (L. L.)	858

Korunk imái

H. Hadabás Ildikó: Imádság (vers).	864

Élő világgyház

Levél Haitiről (Roger Schütz).	865
Afrika „legkeresztényebb” országa: Zaire (T. M.)	870

Napló

Képzőművészet: Szij Rezső: Molnár C. Pál	873
Honismeret: Összefoglalás a romániai magyarságról	876
Lükő Gábor: Kiskunság régi képfaragó és képmetsző művésze	877
Nagy Jenő: Néprajzi és nyelvjárási tanulmányok	878
Teológia: Mózes Öt Könyve és a Haftárak	878
A belső borítón: Haza és nagyvilág: Mérleg; Kunst und Kirche A címlapon Molnár C. Pál munkája	

Főszerkesztő: LUKÁCS LÁSZLÓ

Laptulajdonos: ACTIO CATHOLICA

Felelős kiadó: MAGYAR FERENC

Szerkesztőség és kiadóhivatali ügyintézés: Budapest V., Kossuth Lajos u. 1. Telefon: **173-933, 177-246**. Postacím: 1364 Bp. Pf. 111. Terjeszti, előfizetési és templomi árusítás: Vigilia Kiadóhivatala, árusítja a Magyar Posta is. A Vigilia csekkszámja száma: OTP 37.343-VII. Hazai előfizetések külföldre: Posta Központi Hírlapiroda, Bp. V., József nádor tér 1. Postacím: 1900 Bp. Külföldön terjeszti a Kultúra Könyv- és Hírlap Külkereskedelmi Vállalat, H-1389 Bpest, Pf. 149. Nyugati országokban az évi előfizetési ár: 23,- USA dollár, vagy ennek megfelelő összegű más pénznem. Átutalható a Magyar Nemzeti Bankhoz (H-1850 Budapest) a Kultúra 024-7. sz. csekkszámjára, feltüntetve, hogy az előfizetés a Vigiliára vonatkozik. A szocialista országokban előfizethető a helyi postahivatalokban is. Egyes szám ára: 20,- Ft. Előfizetés: negyedévre 60,- Ft, félévre 120,- Ft, egy évre 240,- Ft. Megjelenik minden hónap elején. Index-szám: 26.921 HU ISSN 0042-6024. Szedte a Szent István Társulat. Készíti: Pannon Nyomda, Veszprém. 84/2759. Felelős vezető: Danóczy Balázs igazgató.

Ökumenikus elkötelezettségünk

I.

Az evangélikus teológus, Emil Brunner beszélt évekkel ezelőtt a „kis” és „nagy” reménységről, a „részleges” és „totális” reménységről. A „kis” reménységek nélkül semmiféle emberi mű nem sikerülhet. „Ami a tudó számára az oxigén, ugyanazt jelenti a reménység az emberi létezés számára... a reménység készletei döntenek az emberiség sorsa felől” (Az örökkévalóság mint jövő és jelen, 1965, 12. és 7. old.). A legizgalmasabb kérdés az, hogy az általános reménytelenség légkörében tartósan és hatékonyan megmaradhatnak-e a kis reménységek, ha nem fogja át és hordozza őket a totális és egyetemes reménység: a mindent átfogó végső értelem reménysége.

Mai világunkban sokféle közhangulat erősödött meg a reménységgel szemben: a világszerte jelentkező rettegés a fenyegetettségtől és kilátástalanságtól, az ember és a föld végeességének megtapasztalása, a nihilista vagy defetista rezignáció, a mindent átjáró pesszimizmus. Másrészt viszont reménység után is kutatnak az emberek, a legkülönbébb elnevezésekre és jelszavakra hivatkozva: igazságosság, béke, szabadság, egyenlőség, testvériség, anyagi biztonság...

Ami bennünket itt összegyűjtött és mélységesen összeköt, az alapvető, az egyedül igaz és egyetemes reménység: *Krisztus*. Az ő szavai vezetnek minket: „Elsősorban az Isten országát és annak igazságát keressétek, s a többi mind megkapjátok hozzá” (Mt 6, 33). Erről a reménységről kell Péter első levelének megfelelően számot adnunk. Ez a reménységünk ugyanis manapság világszerte keresztkérdések céltáblája lett. Megkérdezzük tőlünk, hogy kizárólag emberi vágyálmoknak adunk-e hangot, hogy csupán valami bensőségesre törekszünk-e, hogy valamiféle képzeletbeli és illuzórikus túlvilágba menekülünk-e, amely elidegenít a világtól és önmagunktól is. Keresztény reménységünket eltorzítja és meghamisítja az, aki szekularizálja vagy fölcseréli egy ideológiával, például az értelem uralta haladás hitével vagy pusztán evilági fejlődés-elméletekkel. Szent Ágoston szerint a keresztények reménysége „az az arány, amely elvárja, hogy elérjük azt, amiben hiszünk”. Az ember reménysége ily módon túlmutat önmagán, túlmutat a világon is és ugyanakkor mégis formálja a világot.

A reménységgel kapcsolatos kérdésre Szent Pál apostol világos és kimerítő választ ad: „Krisztus a mi reménységünk” (1 Tim 1, 1). Krisztus az alap, ő a tartalom és ő az egyetlen reménység. A világba belépésével, keresztiével és feltámadásával kezdődött el számunkra a reménység története: mert ővele lépett be a történelembe az Isten országa, bár titokzatosan, mégis reálisan.

* Elhangzott a Lutheránus Világszövetség 1984. júliusi nagygyűlésén, Budapesten.

Isten méltónak talált bennünket a hitre és ezáltal országának polgáraivá és örököséivé tett. Elhivatásunk révén kaptuk meg a közös reménységet, egy olyan elhivatás révén, amelyet fel kell ismernünk és meg kell értenünk (vö. Ef 1, 18 és 4, 4).

Senki sem reménykedik önmagáért. A lelkünket betöltő reménység arra készít bennünket, hogy a szeretet és a közösség alakját vállaljuk (vö. 1 Ján 3, 14). Közös keresztény hitünk megköveteli, hogy kölcsönösen felismerjük és elismerjük egymás reményét. Reménységünk közös alapja és célja: Jézus Krisztus. Krisztus az a szilárd pont, akibe horgonyunkat vetettük, ő a forrása minden reménységnek; a vele való összetartozásban, a hit és a keresztség révén válik lehetővé, hogy a reménységet felkínáljuk a világnak: hogy a reménység prófétái, jelei, hírnökei, ügyvédjei, misszionáriusai legyünk. Lényegünk és elhivatottságunk az, hogy az ígéret tanúságtevői legyünk. Urunk és az emberiség előtt egyaránt el kell panaszolnunk, hogy a kereszténységen belül történt szakadások ezt elhomályosítják. Az emberi bűnök által széttört tükör visszfényei verődnek vissza rólunk.

Lélekben összetartozunk Krisztusban. Ebből ered az a kötelezettség, hogy tanúságot tegyünk a reménységről, amely eltölt bennünket. Ez Isten akarata szerint konkrét következményekkel jár: belső és külső *reményközösséggé* válunk. Ezért mondhatjuk el, hogy reménységünk szellemének lényeges próbaköve a keresztények egységére irányuló törekvés. A reménység közösségre vezet, a közösség pedig újabb reménységet szül. Az egységet Isten teremti meg: gyökerében egyesít minden időt, minden fajt, minden kultúrát, minden nyelvet és gondolati rendszert, minden teológiát és egyházi hagyományt. Ez az egyetlen és kizárólagos gyökér a Megtestesült Fiú, a mi Urunk Jézus Krisztus. Ő hoz össze minket hitben, reménységben és szeretetben. Az ökumenikus mozgalom ugyanabból a központból ered, ahová vezet, és ez: Jézus Krisztus. A vele való életközösség az igazi hajtóereje minden fáradozásunknak, az egyházak és az egyházi közösségek egyesüléséért. Így mindnyájan egyenlőek vagyunk előtte: azonosak a távlataink és a céljaink, azonos a reményünk, amely az úton megtart bennünket és jelenlegi valóságunkon mindenkor túlmutat. A reménységben szolidaritást vállalt közösség vagyunk.

A kereszténység azonban a *szenvedéssel is szolidaritást vállaló közösség*. Megkínó az ellentmondás mindennapi tapasztalataink és reménységünk között. Szenvedünk amiatt, hogy nem tudunk megfelelni az evangélium követelményeinek, hiszen egyenlenségünk gyengíti a reménységről szóló egyértelmű tanúságtételünket.

Amikor a római katolikus egyház a II. Vatikáni zsinatra összegyülekezett, az a szándék vezette, hogy az egyház belső életét a kinyilatkoztatás fényénél megújítsa és küldetését erősítse. Minden fáradozás az egység ügyét szolgálta. Az idők jeleire vetették pillantásukat. „A mai ember öröme és reménysége, szomorúsága és félelme, Krisztus tanítványainak is öröme és reménysége, szomorúsága és félelme”, így hangzik az első mondata annak a lelkipásztori konstitúciónak, amely a mai világban élő egyházzal szól. Az emberiséggel való együttérzés határozott feladatokat sürgetett. Ezek közé mélyen és visszavonhatatlanul beíródott a keresztények egységének ügye. A katolikus egyház hivatalosan belépett az egész világot átfogó ökumenikus mozgalomba. Nem keresett külön eszközöket,

hanem ő is elindult azon az úton, amelyen más keresztény világcsaládok már régebben jártak. Magával hozta saját örökségét, alapelveinek megfelelően a Szentírás, a keresztség és az ökumenikus hitvallások közös talajára építve.

A zsinat vége óta eltelt kerek húsz esztendő alatt jelentősen megnőtt a keresztények egységébe vetett reménység lehetősége. Persze újra meg újra jöttek csatlódások és elkedvetlenedések is. Adódott és adódik vádat emelő bírálólat is. Ebből talán mélységes szenvedés szólal meg, vagy akár próféták intó hangja. De semmi sem tarthat bennünket vissza attól, hogy Isten lelkének csodálatos működéséért napjainkban újra meg újra köszönetet mondjunk. Isten lelke az a hajtóerő, amely végigvezetett bennünket ezen a tanfolyamon: megtanultuk, hogy türelemmel és kitartással újra kibetűzzük a mi Urunk Jézus Krisztus akaratát; vállaltuk a fáradságot, hogy újra olvassuk az evangéliumnak ilyen szavait: „testvériség”, „közösség”, „megbocsátás”, „megbékülés”, „alázat”, „megtérés” és „megújulás”. Közben egyre világosabbá vált számunkra, hogy a háromságos Isten a kiinduló pontja, célja és egyben ősképe is minden ökumenikus fáradozásnak. Sőt: az ökumené lényegénél fogva a kegyelmi rendbe tartozik és ezért mindenekelőtt olyan adomány, amellyel mi nem rendelkezünk.

II.

A hit bölcsességétől vezetettve a katolikus egyház lelkipásztori elsőbbséget biztosított a „*lelki ökumenizmus*”-nak. „A szív megtérése és az élet szentsége, a keresztények egységéért elmondott magán és nyilvános imákkal együtt: ez tekintendő az egész ökumenikus mozgalom lelkének.” Az egység kegyelmét imádsággal kell kikönyörögni. A zsinat utáni időkben az együtt és egymásért végzett könyörgés egyre tudatosabban beépült az egyházi életbe és az egyéni áhítatba. Ugyanakkor meg kell vallanunk, hogy mindennapi fáradozásaink során nem mindig biztosítjuk az elsőbbséget az egységért végzett imádság erejének. Gyakran elhanyagoljuk az isteni kezdeményezés misztériumát szolgáló ökumenizmust, s inkább saját tudásunkkal és saját bölcsességünkkel, tervezés és cselekvés révén szeretnénk eredményt elérni. Pedig ez a lelkiség az ökumenikus mozgalom tulajdonképpeni formája, s erről soha nem lenne szabad megfeledkeznünk csupán evilági cselekvési modellek érdekében.

A Szentlélek, aki imádkozik bennünk és egyesít minket, arra is képessé tesz, hogy együtt, egymásnak is bevalljuk: vétkeztünk az elszakadásokban és azok fájdalmas következményeiben, amikor csődöt mondott keresztény testvériségünk és szeretetünk. A katolikus egyház sokszor hivatalosan is elismerte vétkeességét: a zsinattól kezdődően egészen a mostani pápáig többször megvallották a katolikus egyház bűnrészességét és bocsánatot kértek. Csak ezek alapján lehet megérteni az ökumenikus mozgalomban való katolikus részvételt. Imádság, bűnbánat, készség az állandó megújulásra, a szív megtérésére, és a növekvő hűség a saját hivatásunkhoz: mindezek elengedhetetlen feltételei válaszuknak, amelyet Isten egységre szólító hívására adunk. Éppen ezért nem állíthatunk fel igazi alternatívát, nem találhatunk ellentétet az ökumenizmus úgynevezett vertikális és horizontális dimenziója, a lelki és a világi ökumenizmus között. Létezik viszont az üdvösség rendje és benne a kegyelem világa.

A lelki ökumenizmus az Istennel való kiengesztelődésre irányul. De elszakíthatatlanul hozzákötődik a kiengesztelődés az embertársak között, elsősorban a

keresztények között. Bizonyos alapmagatartások begyakorlásán túl, amelyeket a keresztyéneknek az ökumenikus együttlétben kellene megtanulniuk, kiengesztelődésre törekszünk *hitünk megvallásában és tanításában is*. Csak az igazsáért folyó közös küzdelemben találhatnak ismét egymásra az elszakadt keresztyének, egyházaik és egyházi közösségeik, a Krisztus alapította „egyetlen, szent, katolikus és apostoli” egyház látható alakjában.

A katolikus egyház a II. Vatikáni zsinat által kifejtett ekkleziológiai önértelmezéssel teremtette meg a hit kérdésében folytatott párbeszédeinek alapját és vezető elveit. A hitben való egységet keresik az időközben egyre szaporodó és terebélyesedő kétoldalú vagy többoldalú dialógusokban világméretű, nemzeti és helyi szinten egyaránt. Ezek a dialógusok azonban nemcsak számszerűen, hanem jelentőségükben is nőttek anélkül, hogy valamiféle előre meghatározott szerkezeti terv, egyetlen módszer vagy általánosan érvényes célkitűzés rögzítésre került volna. A dialógusok fejlesztették ki a maguk sajátos dinamikáját. Változatos formák között folytak, különböző közeli vagy távoli célokra irányultak, mindig a párbeszédben résztvevő egyház föltételeihez és lehetőségeihez alkalmazkodtak, esetenként különböző utakat kerestek és napjainkig az érettség különböző fokaira jutottak el. Mindent összevetve azonban az ökumené katolikus értelmezésében pótolhatatlan szerepet játszanak. Az egyház részévé váltak és a legnagyobb komolysággal és az igazság iránti szeretettel folytatják őket. Hivatalos egyházi jellegük mutatja, hogy nem csupán egyéni-teológiai fáradozások. Bár az eredményeket még nem hagyták jóvá hivatalos egyházi tanításként, mégis megkívánják, hogy az illetékes egyházi tekintélyek megvizsgálják őket, a hívek összessége pedig figyelemmel kísérje és a tanító hivatal ítéletének megfelelően befogadja őket.

Az egyetértésre és egyesülésre irányuló törekvést a hitben nem ritkán azzal vádolják, hogy „felekezetesíti” az ökumenikus mozgalmat. Ha azokra a negatív és egymással szemben ellenséges magatartásokra gondolnak, amelyek a különböző szakadásokat vagy azok következményeit jellemzik; ha olyan „identitást” védelmeznek, amelyek érzésünk szerint a teológiai egyetértés és közeledés terén elért haladást veszélyeztetheti; vagy egyáltalában, ha itt az „egységtől való rettegés” jutna kifejeződésre, akkor világosan és fenntartás nélkül meg kell vizsgálnunk lelkiismeretünket: vajon nem ilyen előítéletek alapján mondunk-e véleményt a kiadott dokumentumokról? Vajon személyes vagy kollektív emlékeinkben és érzéseinkben nem fertőzött-e meg minket bizalmatlanság a többi keresztténnyel és a hitbeli egyetértés lehetőségével szemben? Ha viszont hittani kérdésekről tárgyalva világosabban megértjük a hitbeli megegyezés jelentőségét, az apostoli hit megvallását, s így szóban és tettekkel közösen tudunk tanúságot tenni a mai világban – akkor ennek a „felekezetesítésnek” csak örülni lehet.

Itt viszont nagyon fontos, hogy ellenálljunk a titkos kísértéseknek: például a hit objektív tartalmát azonosítják annak kifejtésével, formába öntésével, ezzel vagy azzal a teológiával, ájtatossággal. Ezáltal éppen a katolicitás és vele együtt az egység ellen vétkeznénk. További kísértés lenne az, hogy a hitigazságot, ami- ben szükségszerűen egységnek kell lennie, egyik vagy másik történeti formába öntésével azonosítanánk. Az egyházi hittanítás történeti öltözkéről és a teológiák pluralitásáról egyházunk éppen az utóbbi évtizedekben világosan nyilatkozott.

Mennél inkább előrehaladnak a különböző egyházak közötti dialógusok, annál egyértelműbben derül fény az egyes dialógus-eredmények azonosságára vagy legalábbis összhangjára. Az idevágó dokumentumokat nem lehet elszigetelt pontoknak tekinteni. Egymáshoz kapcsolódó, egymástól függő hálózatot, belső tartalmi egészet alkotnak. Persze nem ritkán aszimmetriák is jelentkeznek, ezért még fokozottabban kell figyelmünket a tanításbeli egység kérdésének szentelnünk párbeszédeinkben.

Ez a dialógus napjainkban sokkal átfogóbb alakot öltött, mint amennyit a csupán teológiai dialógusok képviselnek. Átfogja mindazokat az aktív életkapcsolatokat, amelyek a keresztények és az egyházak között már meglévő – ha nem is teljes – közösségben fennállnak. Ez a dialógus az egymáshoz fűződő konkrét kapcsolatokban folyik: „az igazságot tesszük szeretetben”. A szeretet párbeszéde fontos teológiai következményekkel jár. Megbékülünk az egyetlen keresztség alapján, mint ugyanannak a mennyei atyának gyermekei, az Isten lelkének vezetésével és a közös evangélium alapján újra felismerjük és elismerjük egymást, és közös tanúságot teszünk a Jézus Krisztusban való üdvösség üzenetéről minden népnek és világrésznek. Ez egyben próbaköve is teológiai dialógusunk őszinteségének és termékenységeinek. Ezt követi persze a közös cselekvés programja, amely megint csak teológiai fáradozásainkra támaszkodik. A keresztények együttműködése mindmáig egyáltalán nem kimerített lehetőség, még a felelősséggel vállalható lehetőségek keretei között sem. Milyen mérhetetlenek a feladatok, milyen nyomasztóan nagyok a világ elvárásai a keresztényekkel szemben! Már a zsinati okmányok is erőteljesen kifejtik az összefüggést a népek evangelizációja és a keresztények egysége között. VI. Pál pápa „Evangélii Nuntianti” kezdetű apostoli levelében kifejezetten felhívott arra, hogy hatékonyabban tegyünk közös tanúságot a hitetlenség világában az evangélium fölszabadító üzenete mellett. Az együttműködés a béke, és a társadalmi igazságosság előmozdítására, a közös harc az üldöztetés, a fajüldözés, az analfabetizmus, az éhség és a magzatelhajtás ellen, a küzdelem az emberi jogokért: mind hozzátartoznak e közös tanúságtételhez és hozzá is segítenek ahhoz, hogy a keresztények egységének útját megtaláljuk. Az emberiség szolgálatában tett közös tanúságtétel jelzi a már valószínűleg létező, bár még nem teljes közösségünket s ennek már örülhetünk. Olyan szolgálat ez, amelyet nem mulaszthatunk el anélkül, hogy vétessé ne válnánk.

Az ökumenikus mozgalmat az említett három mozzanat és szempont együttesen élteti. Ezek szorosan összefonódtak egymással, és egész termékenyséjük csak az egység megvalósulásában mutatkozik majd meg.

III.

Mélységes hálával vesszük tudomásul a Lutheránus Világszövetség VII. Kongresszusán, hogy milyen hatékony és átfogó módon vezette a történelem ura az evangélikus és a katolikus kereszténységet az egymás felé vezető úton. Mindössze húsz éve annak, hogy világméretben hivatalos kétoldalú dialógust folytattunk. A Lutheránus Világszövetség volt a római katolikus egyház első dialógus-partnere a II. Vatikáni zsinat után. Mi történt közöttünk az elmúlt évek során? Felállíthatunk-e már egy közbenső mérleget?

Amikor 1970-ben Evianban a Világszövetség V. Kongresszusán lehetőséget kaptam arra, hogy a jelen és jövő katolikus-lutheránus kapcsolatairól beszéljek, föl hívtam a figyelmet az akkor még fiatal dialógus lehetséges veszélyeire és kockázataira, nehogy az oly ígéretes kezdet csalódásban végződjék. Utaltam Dr. Kurt Schmidt-Clausen előadására a közös katolikus-lutheránus munkacsoport 1965-ben Strasbourgban tartott első ülésén, és óva intettem a végzetes kísértéstől, hogy túlságosan olcsó megoldásokra, vagy akár egyházpolitikai ügyeskedésre törekedjünk ahelyett, hogy a dialógus nehéz időszakáival megbirkózzunk. Arra is rámutattam, hogy a dialógust állandóan a XVI. századra vetett pillantással kell folytatni. Különösen áll ez Luther Márton személyére és életművére, főleg korrekt méltatására a katolikus egyház részéről.

Közben a bizottság ez év február végén és március elején tartott tizedik ülés-
szakával lezárult a világméreteken folytatott kétoldalú dialógusunk *második szakasza*. Előttünk fekszik a közös bizottságok nagyon lelkiismeretes és körültekintő munkájának eredménye. Nem riadtak vissza attól sem, hogy a legnehezebb, az évszázados elszakadás folytán megkérgesedett vitás kérdéseket feldolgozzák. Egyes kérdésekben lényegbevágó egyetértésekre és konvergenciákra bukkantak, és a még fennálló ellentétek megoldására javaslatokat, sőt konkrét utakat is találtak. Termékeny módszernek bizonyult az, hogy a történeti szempontokat állandóan figyelemmel kísértük azért, hogy a ma és a holnap problémáit rejtett mélységükben is feltárhassuk. A dialógus-okmányok teológiai kijelentéseit a Szentírásra, az ősegyház hitvallásaira és a hivatalos lutheránus hitvallásokra; illetve az újkori zsinatok tanításaira építettük rá: ez nemcsak korrekt, hanem hatékony módszer is.

Különösen két kiemelkedő esemény mutatta meg, milyen hasznos a történelem közös kutatása: a Confessio Augustana tanulmányozása a 450. évforduló alkalmával (1980), valamint a törekvés arra, hogy Luther Márton személyéről és művéről igazi képet alakítsunk ki a születésének 500. évfordulója alkalmából írt vagy elhangzott megemlékezések keretében (1983). Mindkét esetben meglepő ökumenikus távlatok nyíltak meg, amelyek a jövőben a most rögzített eredményeken túl további eredményekhez vezethetnek. A jubileumi évek szilárd pontok, de tartalmukat csak akkor bontakoztatják ki, ha a naptár esetlegességétől megszabadítva térben és időben kitágulnak és ezáltal történetivé válnak. Nem elégedhetünk meg tehát azzal, hogy ünnepélyesen lerögzítjük az elért status quo-t, hanem az a feladatunk, hogy a közös megismeréseket és ítéleteket az életbe vigyük át és gondoskodjunk a további szerves növekedésről.

A Lutheránus Világszövetség és az Egységtitkárság is, mint a katolikus egyház illetékes szerve, elhatározta, hogy minél előbb elkezdik a lutheránus-katolikus dialógus *harmadik szakaszát*. Gazdag munkaprogram fekszik előttünk. Meg kellene vizsgálnunk azt is, hogy az új bizottság milyen mértékben hasznosíthatná a nemzeti vagy regionális lutheránus-katolikus dialógusok eddigi eredményeit – gondolok itt például a jól kibontakozott dialógusokra az észak-amerikai Egyesült Államokban és a Német Szövetségi Köztársaságban –, hogy fokozhassa erőfeszítéseit és előmozdítsa a nemzetközi és nemzeti szintű tapasztalatcserét. Minden teológiai fáradozás során figyelembe kell majd venni azokat az egyéb kétoldalú és többoldalú dialógusokat, amelyekben mindkét fél részt vesz. Ezen túlmenően

figyelembe kell venni a (keresztség, Eukarisztia és papi hivatal témájával foglalkozó) „Faith and Order” dokumentum most folyó értékelését.

Ha ma a hivatalos lutheránus-katolikus megbeszéléseket messze előrehaladott és érett dialógusnak tartjuk, fölvetődik a kérdés: mik ennek egyházi következményei? Mint az már a Málta-beszámolóban (1972) kimondásra került, itt a „fokozatos közeledés útjától” van szó, „amelynek különböző állomásai lehetségesek”. Ahhoz, hogy ez a folyamat az egyházak életébe beleágyazódjék, egyre fontosabbá és sürgetőbbé válik a befogadás kérdése.

A pillanatnyi helyzet további parancsának tekintem mindazoknak a lehetőségeknek feltárását, amelyek világméreteken szorosabbá tehetik az együttműködést a Lutheránus Világszövetség és egyházunk központi vezetősége között. Hálával ismerjük itt el azt, ami az elmúlt évek során a kölcsönös bizalom, a kétoldalú információ-csere, a kölcsönös vendégszeretet és esetenként az egyházi élet gyakorlati együttműködésében máris megvalósult. Az együtt-munkálkodás azonban a misszióban és evangelizációban, a kommunikációban és a világ szolgálatában egyes esetekben még további lehetőségeket tartalmazhat, s ezeket együttesen kellene megvizsgálni.

Különösen becsesnek érzek néhány olyan feladatot, amelyet a Lutheránus Világszövetség maga elé tűzött. Ezek kiszélesíthetik és szorosabbá tehetik kapcsolatainkat. Hivatkozom itt többek között azokra a fáradozásokra, amelyek a Lutheránus Világszövetség pontosabb önértelmezésére irányulnak. Úgy érzem, Vilmos Vajta „Nemzedékről nemzedékre” című munkája (Von Generation zu Generation, Genf, 1983) nagyon jelentős elemzés ebből a szempontból. Továbbá a tag egyházak világméretű kapcsolatainak előmozdítása, valamint az egység modelljeinek tanulmányozása, végül a Lutheránus Világszövetség szociális funkciójának átgondolása jelentősen segíthetné kétoldalú közeledésünket is.

*

Ezzel a néhány címszó-szerű megjegyzéssel most meg is elégednék. Hátra van még a köszönet. Köszönöm Önnek, dr. Mau főtitkár úr a megtisztelő és egyben testvéri meghívást és az összes jelenlévők nagyrabecsült figyelmét. Köszönet jár ezen a helyen a Lutheránus Világszövetség genfi munkatársi gárdájának az Egysegítőkarsággal és a Római Kúria egyéb szerveivel folytatott együttműködésért. Köszönetet szeretnék mondani ezen a helyen nemzetközi dialógus bizottságunk valamennyi lutheránus tagjának és tanácsadójának. Különösképpen George A. Lindbeck, Peder Højen, Daniel Martensen, Günther Gassman, Vilmos Vajta és Harding Meyer urak szereztek kiváló érdemeket ebben a dialógusban. A strassburgi ökumenikus kutató intézet jelentősen közreműködött a munka sikerében.

Az egység felé vezető úton járunk. A remény közösségére hivatott Isten népeként bízunk magunkat az Ő hűségére. Bár számolnunk kell a hit éjszakáinak megtapasztalásával és a kereszt valóságával, mégis tudjuk, hogy Isten még mindig tud „újat” tenni az emberekkel és a világgal, és hogy az, amit elkezdtünk, nem emberi lehetőségeink kiterjesztésével teljesül be, hanem egyedül az Ő műveként. Maradjunk ezért „a jövődő partizánjai” (R. Schütz).

Isten segítségét kívánom kongresszusuknak, hogy a Lutheránus Világszövetség a jövőben is az emberek és a nagyvilág reménységének igazi menedéke és kútforrása maradjon.

Doromby Károly fordítása

Serédi, a kánonjogász*

Serédi és az új egyházi törvénykönyv

Serédi György Jusztinián 1884. április 24-én született a Pozsony megyei Deáki nevű községben, ahol a katolikus élet Géza fejedelem koráig nyúlik vissza. Deáki (latinul: Villa Clericorum) birtokában van egy Misekönyv, amely a Halotti Beszédet tartalmazza, a magyar nyelv legkorábbi és legnagyobb nyelvemlékét (Pray Kódex). Deáki bencés monostora Szent István-korabeli kettős templomtornyával a legősibb idők óta a kereszténység és magyarság hűséges szövetségét jelzi.

Szüleit 11 gyermekkel áldotta meg az Isten. Serédi a népes család utolsó előtti gyermeke, aki a kereszténységben a György nevet kapta. Testvérei közül kettő korán meghalt. Egyik nővére apáca lett. Idősebb fivére, Mihály pedig, aki Szent Benedek rendjében a Marcell nevet kapta, a matematika és fizika tanára, 35 éves korában meghalt. György középiskolai tanulmányait a pozsonyi katolikus gimnáziumban végezte (I–VI. osztály). A VI. osztály elvégzése után 1901. augusztus 6-án Mihály bátyja példájára belépett a Szent Benedek rendbe, ahol a Jusztinián nevet kapta. A gimnázium VII–VIII. osztályát magánúton végezte. A noviciátusi év letelte után a győri gimnáziumban jeles érettségit tett. Főapátja a római Szent Anzelm bencés-egyetemre küldötte teológiai tanulmányok folytatására. Itt megszerezte a hittudományi doktori fokozatot.

Tanulmányainak befejeztével Pannonhalmán Vaszary Kolos bencés bíboros hercegprímás segédpüspöke: Kohl Medárd 1908. június 14-én áldozópappá szentelte.

Itthon a hittudományi doktorátus honosítása végett magyar egyházjogból és egyháztörténelemből tett szigorlatot.

1908 őszén ismét Rómába megy és a pápa hamarosan kinevezi őt a kánonjogot kodifikáló pápai bizottság konzultorává.

X: Szent Pius pápa 4 évvel azelőtt „*Arduum sane munus*” motu proprio-jaival hozta 1904. március 19-én a világ tudomására egy új Egyházi Törvénykönyv megalkotását. Erre a célra bíborosi bizottságot létesített, titkárává *Pietro Gasparri* kiváló egyházjogászt, a későbbi bíboros államtitkárt nevezte ki.

Mi volt tulajdonképpen Serédi szerepe és feladata? A régi, csaknem 2000 éves anyagból meg kellett alkotni az új egyházi törvénykönyvet. Az új kánonok megfogalmazásakor megjelölték mindazokat az ősi forrásokat is, amelyeket felhasználtak. Ezt a munkát bízták Serédire.

A hatalmas munka csaknem megszakadt az I. világháború miatt. Serédi közel két és fél évig, a kódex közzétételéig (1917) mint a bíboros államtitkár személyes

---

* Bánk József érsek-püspök tanulmányát Serédi Jusztinián születésének centenáriuma alkalmából közöljük. A teljes pályaképhez mellőzhetetlen Serédi egyházpolitikai működésének elemzése. Az előkerült dokumentumokat részben már a *Vigilia* is közölte (1969. 856–858), a kérdés teljes megvilágítása és elemzése azonban még várat magára. A szerk.

vendége a Vatikánban élt. Az óriási munkát Serédi *egyedül* végezte. Hogy ez milyen emberfeletti tevékenység volt, az már a források felsorolásából is kitűnik. A kánonjogi Kódex 2414 kánonjához összesen 10 500(!) forráshelyet kutattott fel, amelyekre 26 000 alkalommal hivatkoztak.

Serédi munka közben naplót vezetett, melybe napról napra följegyezte, milyen forrásokat talált meg és írt le. A vaskos latin kéziratban csak egyetlen magyar bejegyzést találtam, ami a munka menetét az utolsó évben az utókor számára így rögzítette:

„1916. júl. 17-től nov. 21-ig cédulákat írtam (4 hónapon keresztül). 6 napig rendeztem a cédulákat. 1916. dec. 1-től 1917. jún. 29-ig (7 hónapon keresztül) forrásadatokat egyeztettem az 1916-i kódexkiadással: 6 napon keresztül a cédulák csoportosítása, 1917. júl. 4–aug. 7-ig a végleges szöveggel való összehasonlítás. 1917. aug. 9–okt. 20-ig a kinyomtatással kapcsolatos munkák.”

Annyi kiváló jogász 13 évi fáradságos munkája után létrejött a nagy mű. X. Pius nem érte meg ezt és ezért utódja, XV. Benedek 1917. Pünkösöd napján (máj. 27.) a „Providentissima Mater Ecclesia” bullával hirdette ki az új egyházi törvénykönyvet, amely azután a következő év Pünkösdjén (1918. máj. 10.) lépett érvénybe. A tényleges közzététel, illetve a kiadás 1918. jún. 28-án történt meg az *Acta Apostolicae Sedis*-ben, az egyház hivatalos közlönyében. A jogforrásokkal ellátott kiadás 1917. október végén jelent meg. Az egyházi törvénykönyv teljes címe: *Codex Iuris Canonici* – Kánonjogi Kódex. Bevezetéssel, forrásmegjelölésekkel s betűsoros tartalomjegyzékkel ellátta Pietro Gasparri bíboros. (Serédi neve rejtve maradt.)¹

Az I. világháború befejeztével XI. Pius pápa parancsára 1920-ban Serédi ismét Rómába ment, hogy megkezdett jogi munkáját tovább folytathassa, mint Magyarország *vatikáni követségének egyházi tanácsosa*. A Monarchia szét hullása után Magyarország önálló követséget létesített az Apostoli Szentszéknél, Rómában. Serédi szakismeretével, derűs kedélyével, kiváló jogi képességeivel sokban hozzájárult a vatikáni magyar követség jó hírnevének megalapozásához. Rá várt többek között a Rómába érkező hivatalos magyar zarándoklatok fogadásának előkészítése, világi és egyházi vezetők kalauzolása. Ez sok időt vett igénybe.

„Eddig egyszerűen íráshoz sem jutottam. Most is a legnagyobb sietségben írok, mert eddig és még most is rémesen el vagyok foglalva. Mióta a főpát úr itt van, 17 nap óta, nem volt egyetlen szabad percem sem. Azután rögtön megérkezett Szmrecsányi érsek zarándoklata. Ez megint 8 napot jelentett ... Ha a zarándoklatokkal és az előkelők meglátogatásával csak a kihallgatások kieszközlése és mindenféle élmények volnának összekötve, még akkor egészen elviselhető volna. De a sok ostoba látogatás, az asztalhoz való meghívások és a még együgyűbb teaestek stb., stb. amelyekből nem tudom magam kivonni, nekem nagyon nehezemre esik. De ennek már így kell lennie. Mégnyugtató tudni azt, hogy valamennyi zarándoklatunk nagyon jól sikerült, úgyhogy egy panasz sem hangozhat el követségünk ellen.”

Ingyenes hivatalos *idegenvezető*. Ha Rómában megjelent egy magyar, magától értetődőnek tartotta, hogy legkülönbébb problémáival (lakás, pápai kihallga-

¹ Azt a történeti pillanatot, amikor Gasparri bíboros az új kódexet 1917. júl. 28-án XV. Benedek pápának számos prelátus és bíboros előtt ünnepélyesen átnyújtotta, a Vatikánban (I. loggia) egy hatalmas freskó örökítette meg, amelynek jobbszélén nem kis magyar büszkeséggel ott látjuk Serédit is bencés ruhában.

tásra engedélykérés, látnivalók megtekintése, emlékek vásárlása) Serédihez forduljon. Mindenkinek barátságosan szolgálatára állt.

Általános ügyvivője (procurator) volt a bencés rend magyarországi kongregációjának.

A magyar püspököknek ugyancsak *ügyvivője* volt az Apostoli Szentszéknél. Egyházi ügyekben *jogi tanácsadó*. A világegyház: bíborosok, érsekek, rendfőnökök az ő- és újvilágból a legkülönbözőbb jogi kérdésekben kértek tőle eligazító választ. Jogi levelezése vastag főlíansokat tenne ki.

Számtalan esetben, a legkülönbözőbb nyelveken, angolul, németül, franciául, olaszul, latinul és magyarul adott felvilágosításokat. S mennyi fáradság, kutatás és elmélyedés volt az ára; hogy minden kérdésre mindig a helyes megoldást találja meg!

A római kúria *jogi szakértője* (consultor): a bíborosi kongregációkban a javaslatokat szakértők dolgozzák ki.

XV. Benedek pápa 1917. szept. 15-én „Cum iuris Canonici” motu propriójával bíborosi bizottságot alapított a *Codex Iuris Canonici* hiteles magyarázatára. Serédi már a 20-as évek kezdetétől a bizottság tagjai közé tartozik. Kevesen akadtak, akik a kódexet jobban ismerték és értették, mint ő, mert minden egyes kánonnt már létrejöttekor látott. (Nekem egyszer azt mondotta, hogy abban az időben kívülről tudta már az egész kódexet.)

A pápa Serédit 1925-ben a Zsinati Kongregáció (most Papi Kongregáció a neve) konzultorává nevezte ki. Serédi az első magyar, akinek ilyen kitüntetés jutott. A Kongregáció a világi klerikusok és laikusok fegyelmi kérdéseivel foglalkozik.

A *Jogforrások kiadója*. A forrásutalásokkal ellátott Codex Iuris Canonici kiadása 1917 októberében teljesen Serédi munkája. A kodifikációs bizottság az ő javaslatára elhatározta, hogy a nehezen hozzáférhető jogforrások egy *gyűjteményes* munkában kerüljenek kiadásra. A régi jog áttekinthetetlenül széles anyagából, amely részben hozzáférhetetlenül, többszáz kötetben elrejtve fekszik, kellett Serédinek egy modern gyűjteményt megalkotnia, melynek címe: *Codicis Iuris Canonici Fontes*.

A forrásgyűjtemény kéziratai Serédi végrendelete szerint a pannonhalmi levéltárba kerültek.

Erről így ír leveleiben:

„Most még nyakig vagyok a munkában. A Források I. kötete július közepére készen lesz. Ezt még meg kell várnom. Azután sietek haza Pannonhalmára.” (Róma, 1923. jún. 5.)

„A II. kötetből 500 oldal készen áll, tehát a fele. Ez sok munkát jelent. Ehhez jön a sok megbízás, a jogi levelezés stb. Ah, az idő olyan gyorsan múlik! Eddig – hála Istennek – nem várom, hogy a nagy szünet egy kis pihenést, munkaszünetet hozzon... Itt említem meg, hogy a mi tervezetünket (egy ő általa tervezett statutum a bencés rend számára) írógéppel másolom le, mert van valaki, aki a litografált példányt elolvasná. Ez is egy jó mellékfoglalkozás.” (Róma, 1924. febr. 10.)

„Minden munkám előrehalad. Már túl vagyok rajta – ami az anyag összeállítását illeti –, a nyomda is készen lesz vele 1927. októberig. Még sok más tennivalóm is van: itt Rómában nagyon rámszoktak.” (Róma, 1926. dec. 25.)

„Hat nappal ezelőtt a munkát az V. kötet anyagát illetően – hála Istennek – befejeztem. Teljes 5 hónapon keresztül napról napra a levéltárban dolgoztam az ünnepnapok kivételével. Októberben napról napra 8–9 órát töltöttem ott. Most már a szobámban tudom a munkát folytatni, amiből már 730 oldal együtt van. Most még mintegy 800 oldal hiányzik. Ha az is készen lesz, akkor nekilátunk a kinyomtatásnak.” (Róma, 1927. febr. 25.)

A Magyar Sion ormán

Miközben Serédi Rómában teljes lendülettel dolgozott, Magyarországról szomorú hír érkezett: Csernoch János, Magyarország hercegprímása 1927. júl. 25-én Esztergomban meghalt. A lehetetlen, össze-vissza találgatások során Serédi nevét is felkapták az újságok. Ő maga azonban egyáltalán nem vágyódott erre a méltóságra. Még két hónappal a kinevezés előtt is ezt írta Balogh Albin rendtársának:

„Még szerencse, hogy a magyar papságban engem érdekel a legkevésbé, ki lesz Magyarország hercegprímása. Szívből kívánom és imádkozom azért, hogy olyan férfi legyen, aki arra való; mondhatom, gondolatban sem kívánok ilyen magas, de rendkívül nehéz és felelősségteljes posztot, mert annak elfogadását nem mint egy könnyű dolgot tekinthetném. Aki ezt a méltóságot keresi, annak beteg embernek kell lennie.” (Róma 1927. szept. 9.)

A Szentszék nov. 30-án kinevezte Serédit esztergomi érsekké. E kinevezést a kormány nehezményezte. A Bethlen-kormánynak ugyanis már megvolt a hivatalos jelöltje. Ezért gróf Klebelsberg Kunó kultuszminisztert rangrejtve Rómába küldték azzal a titkos utasítással, hogy ezt a kinevezést lehetőleg hatálytalanítsák. Ha ez nem lehetséges, akkor az új bíboros hercegprímás előtt fejezze ki a kormány hódolatát. A miniszter mindkét utasításnak eleget tett. Többször is beszélt Serédivel. Dec. 8-án Klebelsberg és Barcza követ Serédivel együtt jelent meg Gasparri bíboros előtt. Ekkor a miniszter közölte, hogy a Bethlen-kormány Serédivel szemben foglal állást, mert ő a hosszú évekre nyúlt távolléte miatt az ország viszonyait nem ismeri kellőképpen és így a kormány bizalmát nem élvezheti. Gasparri azt válaszolta, hogy a magyar kormány Serédit éppen most a nyáron kormányfőtanácsosnak nevezte ki. Egyébként 1920 óta ő a magyar követség egyházi tanácsosa és ebben a hivatalában eddig a kormány teljes dicséretét érdemelte ki. Gasparri nem kis szarkazmussal folytatta, hogy az utódállamok is már mind tiltakoztak Serédi kinevezése ellen. Mindezek után egy magyar miniszter nem restelli, hogy ugyanazt tegye? Klebelsberg végül fenyegetésekre ragadtatta magát, de Gasparri mosolyogva válaszolta: „*Sancta Sedes alios iam vidit ventos*” – a Szentszék már más viharokat is látott...

A miniszter valószínűleg előre gondolt arra, hogy a magyar kormány ellenkezése kudarcba fullad, mert amikor Serédivel a magyar követségre hajtattott, más eszközökkel is megpróbálkozott. Zsebéből egy korábban megfogalmazott nyilatkozatot húzott elő, melyben Serédi megígéri, hogy Magyarország törvényeit és szokásjogát megtartja és az alkotmányhoz és az államfőhöz való hűségét megőrzi. Átolvasás után Serédi aláírta a nyilatkozatot, szépen összehajtogatta és betette a zsebébe. Nagyon lealacsonyítónak tartotta, hogy tőle ilyen nyilatkozatot kérnek. „Én nem vagyok magyar?” – kérdezte és a miniszter ismételt kérésére sem adta vissza az írást, hanem – mint nekem elmondotta – élete végéig biztos helyen őrizte.¹

¹ Barcza vatikáni követ szerint (1927. nov. 14.) „a Vatikán indoka Serédi kandidaturájánál az volt, hogy a kánonjogi kodifikációs munkája miatt ő *persona gratissima*, s a Vatikán ezért nagy jutalmat akart adni. Másrészt a Vatikán Serédiben olyan primást vélt látni, aki szigorú dogmatikus alapon minden megalkuvás és kompromisszum nélkül csak az egyház akaratát teljesíti.” (Csizmadia Andor: A magyar állam és az egyházak jogi kapcsolatának kialakulása és gyakorlata a Horthy-korszakban, Budapest, 1966, 313–322 old.)

Miután ez sem sikerült, a miniszter a második utasítás szerint Serédinek új hivatalában anyagi támogatást kínált fel. „Köszönöm – válaszolta Serédi – nekem semmire sincs szükségem. És egy fillért sem fogadtam el tőle.” (Ezt nekem személyesen beszélte el.) Ilyen irányú függetlenségét mindig féltve őrizte. Amikor Serédit a zsidó-törvénnyel kapcsolatban meggyanúsították, hogy a zsidók megvesztegették, hogy őket oltalomba vegye, kézzel írt feljegyzéseiben így nyilatkozik: „Engem soha senki meg nem vesztegetett. Csak egy ember próbálta meg, de az is pórul járt. Ez azonban nem volt zsidó, hanem Klebelsberg kultuszminiszter.”¹

Ilyen előzmények után a Szentséges Atya 1927. november 30-án Serédit esztergomi érsekké nevezte ki, december 19-én bíborossá kreálta, 1928. január 8-án pedig maga szentelte püspökké Rómában.

Érthető, hogy tevékenysége hazájában sem volt akadályok nélkül. A háttér pontos megvilágítása a történetírás feladata marad.² Itt csupán néhány szempontra akarok rámutatni, amelyek Serédi személyiségének jobb megértéséhez segíthetnek. Négy évig (1939–1943) dolgoztam az ő közvetlen közelében, főegyházmegyei irodájában. Ezért a legszemélyesebb közelségben tanulmányozhattam őt. Írásbeli hagyatékát is átnéztem Pannonhalmán és Esztergomban. Tehát nem kívánok semmit sem retusálni, sem mesterkélt képet alkotni róla. Csupán a valóságos, tárgyilagos igazság megmutatására törekszem.

Serédi személyisége

Kezdetben több körülmény is gátolta tevékenységét.

1. *Viszonylag fiatal kora.* Az egyházjogi törvénykönyv (378. kánon) szerint ugyan már 35 éves korában püspök lehet valaki, Serédi azonban 43 évével nemcsak püspök volt már, hanem esztergomi érsek, Magyarország hercegprímása és a világegyház bíborosa.

2. *A szónoki képesség hiánya.* A püspök feladata az Isten szavának a legfelső fokon való hirdetése. (1327. kánon.) Ezt a feladatot a püspököknek méltósággal kell teljesítenie. Serédi, akinek egyébként kiváló hangja és jó beszédkészsége volt, sajnos egyáltalán nem rendelkezett szónoki képességekkel. Minden szónoki lendületet nélkülöző beszédmódjával képtelen volt lelkesíteni. Szónoklataira és szentbeszédeire mindig gondosan készült és mindent leírt. Ezek tartalmuk szerint logikusak és megtámadhatatlanok voltak.

3. *Zárkózott egyénisége.* Nem szerette a nyilvánosságot, a sürgést-forgást. Ha a közélet hullámverése betört csendes szobájába, az mindig megzavarta lelki nyugalmát. Ösztönszerűen elkerülte a gyakran szükséges és elkerülhetetlen tárgyalásokat és fogadásokat. Az egyház hivatalos álláspontját viszont kristálytisztan írásaiban és beszédeiben pontosan megfogalmazta. Ezekben nyilvánosan beszélt a szervilizmusról, az egyéni és kollektív felelősségről, az emberek és nemzetek helyes értékeléséről, a különböző eszmeáramlatokról ... Ahol indokoltnak látta,

¹ Vö. Szenes Sándor: „Serédi Jusztinián feljegyzései 1944 végén”. Kritika, 83/8. aug. 30. old.

² Csizmadia Andor igen értékes adalékot nyújt e témához: A magyar állam és az egyházak jogi kapcsolatának kialakulása és gyakorlata a Horthy-korszakban. Bp. 1966. 313–322. old.

a felsőházban hivatalosan felszólalt.¹ De ezeknek a magas céloknak az érdekében néptömegeket mozgatni, lelkesedést kiváltani nem volt képes.

4. A jogforrások véget nem érő kiadása. Római tartózkodása alatt legfontosabb tevékenységeinek egyike a kódex jogforrásainak összegyűjtése és kinyomtatása volt. Ebből csak az I.–IV. kötet jelent meg Rómában. Hogy mennyi időt vett igénybe ez a munka minden másirányú feladata mellett Esztergomban, azt az is mutatja, hogy az V. kötet 1930-ban, a VI. 1932-ben, a VII. 1934-ben, a VIII. 1938-ban és végül az utolsó, a IX. kötet csak 1939-ben jelenhétett meg. Amikor Luigi Maglione bíboros államtitkár XII. Pius pápa nevében megleghangú levélben megköszönte munkáját, egyebek között ezt írta: „Az a munka, melyet Eminenciád a *Codex Iuris Canonici Fontes értékes gyűjteménye IX. kötetének kiadásával befejezett, egy olyan műnek a méltó koronája, amely örökre összeköti Eminenciád nevét azzal a nagyszerű vállalkozással, amelyet a megboldogult X. Pius pápa gondviselésszerűen kezdeményezett: az Egyházi Törvénykönyv kodifikálásával.”*

(Az egész olasz levelet közli Bánk József: Kánoni jog. [Budapest, 1960. Szent István Társulat 227. o.].)

A jogforrások kiadása egyébként Magyarország hercegprímásának 12 teljes évébe került itthon, mint mellékfoglalkozás az egyházigazgatásban, a rábízott hívek vezetésében és irányításában végzett fő feladatai mellett. A roppant mű befejezésekor, 1939-ben felsőhajtott és ezt mondta nekem: „Ha tudtam volna, hogy a munkám, amit megkezdtem, 30 évig fog tartani, és ennyi elfoglaltságot jelent, akkor nem merészelttem volna vállalni.”

Minthogy a hatalmas kodifikációs munka minden szála kezdettől Gasparri bíboros kezében futott össze, úgy illett, hogy a kódex-szerkesztés tudományos apparátusának többi fontos fejezete, tehát a forrásiratok közzététele is az ő nevével viselje. Így a források I.–VI. kötete Gasparri bíboros nevével jelent meg. Mivel Gasparri 1934-ben meghalt, XI. Pius úgy határozott, hogy a következő kötet „Cura et studio Emi. Card. Serédi” – „Őminenciájának, Serédi bíborosnak gondozásában és munkájával” jelenjék meg. (A VIII. kötet tárgyilagossága előszavából köztudottá vált az is, hogy a korábban megjelent [I–VI.] forráskötetek hasonlóképpen a magyar tudósok, Serédinek a művei.)

Érthető, hogy 1934-ben a nemzetközi jogáskongresszuson Rómában miért foglalta el Serédi a legkiválóbb helyek egyikét, és a pápa jelenlétében a tagok és meghívottak előtt miért éppen ő mondotta el a kongresszus munkájáról szóló remek, latin nyelvű összefoglaló előadást. 1936. július 24-én az oxfordi egyetem jogi kara a jogtudományok tiszteletbeli doktorává avatta őt. Ez olyan kitüntetés, ami rajta kívül még egyetlen magyarnak sem jutott osztályrészéül.

A felsorolt néhány gátló körülmény mellett fel kell ismernünk személyiségében azokat a vonásokat is, amelyek tevékenységének különösen javára szolgáltak.

1. *Mélyen bensőséges papi személyisége.* Bensőséges, szerény pap volt. Főpásztori szertartásait örömmel, áhitattal és méltósággal végezte. Magas közjogi és egyházi méltóságainak csúcsán sem szégyellte egyszerű származását, ellenkezőleg: büszke volt rá. Színesen és melegen tudott beszélni szülőfalujáról, fiatalkori emlékeiről, szüleiről és testvéreiről.

¹ Igen értékesek *Feljegyzései*, amelyeket sajátkezűleg folytatólágosan írt 1944. október 16–november 6. között, s melyeket Szenes Sándor, a Kritika című folyóiratban (1983/augusztus) a 28–32. lapon teljes terjedelmében közölt. Nem magát mentő, csak a zaklatott állapotokat rögzíti.

Rendkívül szerény volt. Sohasem akart magas összeköttetéseivel vagy sokoldalú, eredményes tevékenységével büszkélkedni. Sohasem beszélt saját magáról. A legmélyebb kegyelet töltötte el a bencés rend iránt.

2. *Őszinte jellem.* Igaz ember, „akiben nincs álnokság” (Jn 1, 47). Egész életét közvetlenül vagy közvetve az igazság és az igazságosság szolgálatában töltötte el. Érthetetlen volt számára, hogy az IGEN és a NEM mellett még lehetségesek lennének más válaszok is. A *kétnyelvű* ember jellemét nem szerette, és nem is tudta sohasem megérteni. Egész életprogramját és a püspöki méltóságról vallott felfogását hűen tükrözi az a levél, melyet Márton Áronhoz intézett gyulafehérvári püspökké való kinevezése alkalmából:

„Nagy örömmel és megnyugvással tölt el engem a jó hír, hogy a mi Szentatyánk Excellenciátat az elárvult gyulafehérvári egyházmegye püspökévé kegyeskedett kinevezni, mert szilárd meggyőződésem, hogy püspökség, papság és hívek számára eredményes tevékenység különösen a mai nehéz körülmények között csak olyan főpásztortól várható, aki erre a magas, de felelősségteljes méltóságra nem törekedett és ezért az ő terveire, munkásságára, és fáradozásaira az Isten áldását le fogja esdeni. Minthogy a legkegyesebb kinevezés és püspökszentelés alkalmából én is szerencsés vagyok Excellenciátat testvéri szeretettel köszönteni, és imáimat az örök Főpap imájával egyesítenem: „hogymindnyájan egyek legyenek”, kívánom Excellenciátadnak egész életére a *Pontificale* szavaival: Ne mondd a jót rossznak, sem a rosszat jónak, – akkor mint logikus, következetes főpásztor lelki békéjét és megbecsülését Isten és a emberek előtt mindig meg fogja őrizni.” (Esztergom, 1939. jan. 24.)

Ezt az óhaját Márton Áron szenvedésekkel teli, hitvalló életével bizonyította mindhalálig.

Állandóan ostromozta a következetlenséget, amit hol itt, hol ott kellett tapasztalnia. A szolgálalkúságnak is ellensége volt. Keserűen jegyezte meg: „Nyakig vagyunk az őszinteség hiányában.” Minthogy maga körül más világot látott, mint amit magában hordott, néha elbizonytalanodott.¹ Akik lelakiségét nem értették, azok merevnek és keménynek tartották.

Mértéktartására jellemző, hogy egyetlen püspökkel vagy közéleti személyiséggel sem volt tegező viszonyban. A kormányzóval kezdettől fogva hűvösen viselkedett, a kormányzóhelyettesi törvény és a „Horthy-dinasztia” alapításának kísérlete után pedig egyenesen merevvé vált.

3. *Dolgos és kötelességtudó ember.* Püspöki jelmondata: „Nem vonakodom a munkától”. Ez számára nemcsak a szokásos jelmondat volt, a püspöki címer tartozéka, hanem személyiségének találó kifejtése. Rómában éveket töltött el, szerény munkában, ami még a legerősebb fizikumot és természetet is megtámadta volna. Ezt a hajszt munkautemet megtartotta Esztergomban is. Majdani életrajzírójának lesz a feladata lemérni tevékenységét. Most csak a következőkre akarok emlékeztetni: Az ő nevéhez kapcsolódik a sok fáradságot követelő Szent Imre-év megrendezése (1931), valamint az Eucharisztikus Világkongresszus és a Szent István Emlékév (1938), amelyen Pacelli bíboros, a későbbi XII. Pius pápa mint bíboros legátus vett részt. Ez magyar népünknek és hazánk nagy megbecsülést szerzett a világ szemében. Ő hozta létre az Actio Catholicát, az egyházközségek egyetemes szabályzatának reformját, mely máig is az egyházközségek szervezetének alapja. Közéleti, magas közjogi tisztséget töltött be. Nemcsak a Parlament felsőházának volt tagja a többi megyéspüspökkel együtt, hanem az

¹ Erdemes elolvasni Tilkovszky Lóránt: Fenyő Miksa és Serédi Jusztinián levélváltását a zsidókérdésről (*Műhely* c. folyóirat, 1983. 1. sz. 47–55.) és Szenes Sándor: Serédi Jusztinián hercegprímási pástorlevele 1944. június 29-én *Kritika*, 1983/5. sz. 21–22.).

Országtanácsnak is, amely a kormányzói szék üresedése esetén az ország ügyeit intézi. A Primási Legfőbb Bíróságon mindig személyesen elnökölt.

Munkaütemére vonatkozóan ő maga vallja meg egy hangplemezre felvett beszédében 1942-ben: „A magyar hercegprímás kettős (egyházi és állami) méltósága állandóan rendkívül nehéz és felelősségteljes munkát jelent, úgy, hogy a maga számára – hogy úgy mondjuk – meg kell halnia, hogy a katolikus egyház és a haza számára élni és dolgozni tudjon.”

Meghitt asztali közösségben mondotta egy alkalommal nekünk, fiatal aulistáknak: „Három embertől kell félni:

Attól, aki nagy szivességet tesz és nem kér érte semmit. (Később tiszszeresen behajtja.)

Attól, aki általános alanyban beszél, elintézzük... kifizetjük... De nem mondja, ki intézi el, és ki fizeti ki az összeget.

Attól, akinek nagyon sürgős elintézni valója van, az körültekintés és informálódás nélkül akar eredményhez jutni.”

Utolsó leheletéig a hű kötelességteljesítés és állhatatosság embere volt. Amikor a II. világháborúban egyesek és nagy csoportok népvándorlásszerűen menekülni kezdtek, hogy biztos tartózkodási helyet találhassanak, neki volt köszönhető, hogy a magyar papság még a legkeményebb megpróbáltatások között is a helyén maradt. Kiadta a jelszót: „Minden pap maradjon állomáshelyén minden áron!” Ő maga is maradt. Milyen sokszor akarták székvárosát felszámolni és őt nyugatra költöztetni! Kezdetben próbálták rábeszélni, később kényszerrel akartak alkalmazni. De ő egy pillanatra sem hagyta el azt a helyet, amit az isteni Gondviselés számára kijelölt. Nedves és egészségtelen óvóhelyen kellett a légítámadások borzalmait átélnie. Jóllehet betegen (cukorbaja és angina pectorisa volt), de a helyén maradt.

Amikor Rómából hazatért, pergamenszínű arca már elárulta, hogy egészsége megtört. Mindig új izgalmak és megpróbáltatások rongálták tovább állapotát. Igénybe vett, kimerült szíve is nemritkán rosszulletet okozott. Környezetének azonban szigorúan megparancsolta, hogy erről semmit se híreszteljen el. Nem akart betegnek látszani, és ezen a címen nem akarta magát kötelességei alól kivonni.

4. Igazi főpásztor. Valóban igazi főpásztor volt; a szó legigazabb értelmében. A korábbi évszázadok liberális főpásztorainak típusából szemérnyi sem volt benne. Az örök Rómából a magyar Egyház hercegprímásául küldte a pápa és személyesen szentelte fel püspökké. Sohasem vesztette el szeme elől, mi Róma akarat, ami a kódexből és annak törvényeiből egyértelműen kiolvasható. Ezekhez következetesen tartotta magát. Az Apostoli Szentszékkal szemben a legmélyebb tisztelettel, szeretettel és rendületlen hűséggel viseltetett. Egy év sem múlt el – a háborús esztendő kivételével – hogy az apostolok sírját Rómában fel ne kereste volna, s a Szentatyánál ne tett volna látogatást. Mindig talált utat és módot arra, hogy a világegyház általánosan érvényes jogait a magyarországi helyi jogszokásokkal szerencsés összhangba hozza. (Lásd Szentirmai A.: Világegyházjog és magyar helyi egyházjog Serédi bíboros életművében. Österreichisches Archiv für Kirchenrecht, 1957. 268–273. l.)

Bár szerény ember volt, szilárdan kitartott hercegprímási jogai mellett, a közjó és a haza érdekében. Nehéz kötelességének tartotta, hogy mint Magyarország hercegprímása, hazájának mindig éber támasza legyen.¹

5. *Igazi magyar.* A világegyház ünnepelt bíborosa, az egész világon elismert jogtudós büszke volt arra, hogy magyarnak mondhatta magát. Népéhez rendíthetetlenül hű volt. A világegyház és a pápa iránti szeretet sohasem homályosította el a szülőföldjéhez való hűséget és áldozatkész odaadást. Figyelemreméltó, hogy *végrendeletét 1944. okt. 8-án, Magyarország Nagyasszonya és Pártfogója ünnepén írta meg.* Ebben egyebek között ez a sokatmondó, egész életprogramját tartalmazó gondolat áll:

„Minthogy bennem teljesen összeforrt magyar és katolikus mivoltom, úgyhogy egyik a másikat nemcsak sohasem nyomta el, hanem inkább mindig előmozdította; azért római katolikus anyaszentegyházamat és magyar hazánkat mindig egyszerre, egyformán, igazán és önzetlenül akartam szolgálni abban a biztos tudatban, hogy így összefonódva tökéletes a szolgálat, míg különválasztva sokszor tökéletlen, sőt néha veszélyes is lehet.”

„Ebből a szempontból viszontagságos életemre visszatekintve különösen is hálát adok az isteni Gondviselésnek azért a ritka kegyelemért, hogy nemcsak egyházi vonatkozásban, hanem a magyar társadalmi, gazdasági, valamint a bel- és külpolitikai életben is, még a legsúlyosabb körülmények között sem törődtem emberi tekintetekkel vagy népszerűtlenséggel, hanem mindig következetesen hirdettem és követtem a változatlan igazságot úgy, hogy súlyos megnyilatkozásaimat sohasem kellett sem visszavonnom, sem módosítanom vagy magyarázgatnom, sem pedig előbbi cselekvési módomat megváltoztatnom vagy letagadnom. Utolsó utamról szeretném erre az egyenességre felhívni magyar püspöktársaimnak, papjaimnak és összes magyar testvéreimnek figyelmét a haza javára. (Bánk József: Kánonjog, II. Szent István Társulat, 1963. 885. l.)

Serédi az ostrom szörnyű hónapjaiban hősiezen kitartott helyén és papjait is helytállásra buzdította. *Utolsó üzenetét 1945. március 15-én, a nemzeti ünnepen intézte papjaihoz.*

Esztergom felszabadítása után a szovjet városparancsnok érdeklődött, mikor tehetné tiszteletét nála. Serédi terített asztallal fogadta az óvóhely-pincében (ahol közel negyven személynek menedéket és meleg ételt biztosított a háború idején), kíséretével együtt. A parancsnok szép régi Szűz Mária-képet ajándékozott Serédinek, melynek festője az ősi szkíták leszármazottja volt. Később külön örséget állíttatott az esztergomi Keresztény Múzeum védelmére.

Ki gondolta volna, hogy két hét múlva, 1945. március 29-én, nagysütőtörtőkön, 61 éves korában már átköltözik az örökkévalóságba! De amít alkotott; az itt maradt a *Codex Iuris Canonici* világosan rendszerezett és áttekinthető anyagával. Ezt a munkát az 1983. január 25-én kihirdetett új Egyházi törvénykönyv is felhasználta. Serédi életműve tehát valóban beleépült az egyházi jog élő hagyományába.

¹ Életét részletesebben taglalja Meszlényi Antal: A magyar hercegprímások arcképsorozata. Budapest, Szent István Társulat, 1970. 391–434.

Minél több ember nyűgét-gondját veszi valaki a nyakába, annál könnyebbnek érzi a magáét – az életben nem a mechanika törvényei uralkodnak.

(Fekete Gyula)

Írói noteszlapok az erkölcsről*

Legfőbb erkölcsi törvény: visszaadni legalább annyi értéket a társadalomnak, amennyit tőle kaptunk – lehetőleg kamatostul.

Tisztesség, becsület, emberség – a szögesdrótok bozótjában, az akasztófák erdejében aligha téveszt utat.

Hamarább utat téveszt kitüntetések záporában.

Így szólt a villámhárító:

Ne vállalatok velem szolidaritást.

Majd én magamra szedem a villámokat – ne álljatok közel hozzám.

Tudom, a zeuszok markából nem fogy ki a muníció, hát kitartok addig, nem dőlök le addig, míg közületek is fel nem nő valaki – villámhárítónak.

Ott van a legtöbb dolga, tartozása, kötelessége az embernek a világon, ahol *kapni is a legtöbbet kapta*: önmagát, eszméletét, tudását, egyéniségét.

Végképp nem új találmány ez, de *át nem örökökíthető*.

Minden eszmélkedő nemzedék legjava *önállóan*, újra meg újra fel kell hogy fedezze ezt a világokat mozgató nagy találmányt – magamagának.

A család, a felmenők, a gének, a gyermekkori környezet, a szülőföld, a haza, a nemzet – sors. Nem választójogi kérdés. Vállalni a sorsot – kitörni belőle: – ez a dialektika jellemzi a maga ellentmondásosságában a mai embert.

Vállalni a sorsot – erkölcsi parancs, annak is legelső.

Kitörni belőle – a haladás parancsa: fölébe emelkedni a sorsszerű meghatározottságoknak, megőrizve az erkölcsi kötést, a felelősséget a szülő-nevelő közösségek, környezet iránt.

Mert ha a kitörésnek *megtagadás* a vége – az *árulással* azonos.

Az aljasságnak is van érvrendszere.

„Nem én akartam megszületni!” – vágják oda nyeglén az édesanyjukat, a szüleiket, a családjukat megtagadók. Mint ahogyan a hazájukat-népüket megtagadók is szaporán visszhangozzák: „Nem én akartam *ide* születni!”

„Honnan tudnék repülni, még sohasem voltam elefánt” – mondhatnám valami hasonló, abszurd logikával.

Mínthogy ez a „nem én akartam megszületni”, „nem én akartam *ide* születni” csak attól a pillanattól fogva számít tisztességes érvnek, mihelyt az első olyan csecsemő a világra jön, aki előzőleg már döntött, hogy: igen.

S arról is: hová.

Embernek születni – nem választójogi kérdés.

Sors.

---

* Részlet az írónak a Gondolat Kiadónál megjelenő *Tengercsepp* című művéből.

Annál könnyebben élhet az ember – minél kevesebbre becsüli magát?

Viszket néha az is: csak meglátni a poloskát.

Természetesen elítéljük az élősdiséget. Népek, osztályok, csoportok, egyének élősködését más népeken, osztályokon, csoportokon, egyéneken. Ez az ítélet vízválasztó, szinte.

Noha a történelem ezt az ítéletet nem igazolja. Minthogy idáig csakis az élősdiség törvényesítésével, intézményesítésével léteztek – csak így létezhetek? – a társadalmak.

Mi az oka, hogy a politikai-gazdasági megszilárdulás – konszolidáció – rendre az élősdiség irányában tolja el a társadalom morális egyensúlyát? A forradalmak után is.

Egyéni törekvések és törvénnyé szentesített közösségi normák között helyezkedik el a *morál* mezőnye. Voltaképp a liberális, türelmes – „toleráns” – politika jóvoltából terjed mind szélesebbre, s szankciók helyett a közszellem, a közvélemény *kényszerével* operál.

A túllicítálók háborognak a kényszer miatt és sikerrel marcangolják a közmorált, mire: a fellazult közerkölcs károsításai előbb-utóbb szankciók, jogszabályok alkalmazását kényszerítik ki mindenütt, ahol a közszellem már nem tartja kordában az elhatalmasodó devianciát.

Öngól.

A *morál* területe – mindig csatatér. Vagy a nagybetűs Jóság szorongatja a nagybetűs Rosszat – vagy megfordítva. Vagy a moralizáló krisztusok suhogtatják a korbácsot a tőzsérek, alkuszok, kufárok és egyéb harácsolók feje fölött, vagy éppen fordítva: a *demoralizáló* kufárok és egyéb élősdiak hasítanak szíjat az elgyávult krisztusok hátából.

Évezredek óta váltakozó szerencsével tart a küzdelem, kihagyás nélkül suhog a korbács.

A történelem nagyszámú messiásai, moralistái, prédikátorai eleget intették és buzdították az emberiséget, hogy javuljon meg; be kell látnunk most már, hogy nem nagy sikerrel. Pedig milyen meggyőzően logikus ez a menetrend így: mindenki – vagy majdnem mindenki – megjavul, következésképpen jobb lesz maga a világ is, derűs lélekkel elviselhető. Ám hiba lehet vagy a receptben, vagy a logikában, ha ilyen egyszerű program végrehajtása ilyen kitartóan nem sikerül.

Ha az emberek nagy többsége nem volna becsületes – nem volna érdemes gazembernek lenni.

Etikai olló?

Talán így nevezhetném azt a nagyobb figyelemre érdemes tünetet, mely azt jelzi, hogy maga a közvélemény a nemek kapcsolata dolgában, az egymás iránti s az utódok iránti felelősség dolgában – egyáltalán nem ritkán – etikusabb álláspontot képvisel, mint a közvélemény irányítására-nevelésére hivatott sajtószervek, intézmények, apparátusok.

Kéz kezét mocskol.

Bármely hóhérnak lehet tiszta a lelkiismerete. Ha egyszer ő szabályszerűen akasztott!

Aránytalanul súlyosabban elítéljük azt, aki megtette az aljasságot, mint azt, aki ugyanúgy megtette volna.

Csak egy van, ami teljességgel megbocsáthatatlan. Ha valaki jókedvvel és buzgón szolgál, janicsár, mézárós. Ha – míg biztonságban tudja magát – a kockázatmentes szabad gondolatig sem jut el soha.

Bajos, ha valaki nemcsak bátornak lenni gyáva, de ahhoz sincs mersze, hogy gyávának mutatkozzék.

A tisztességnek, a becsületnek a távlati érvénye az elsődleges. Ha a körülmények arra kényszerítenek, ma nem mondok ki, nem teszek meg sokmindent, amit a tisztesség elvont értelmében ki kellene mondanom, meg kellene tennem, *de csak azért*, hogy holnap *teljesebben* szólhassak, tehessek, s holnapután még teljesebben.

Az erkölcs – relatív fogalom. A nagyobb erkölcstelenség ellenében a kisebb erkölcstelenség etikai tartalommal telítődik. Voltaképp „negatív” töltését elvesztve „pozitív” töltést kap – de csakis az adott viszonyban.

Az erkölcs a legkevésbé megfogható, minősíthető, mérhető tulajdonságunk. Törvényesített önáltatás: pecsétés írással igazolni az igazolhatatlant.

Sokat köszönhet az ember sok olyasminek, amit illik szégyellnie, noha senkinek nem ártott vele.

Vajon a mások tisztessége, becsülete azért ingerel annyi embert, mert az illetők érzik, hogy fogytán a sajátjuk?

Lehet, hogy a világ legönzőbb népe vagyunk? – Erre utal, pár évtized óta, a születések alakulása.

Még inkább az öngyilkosok aránya. Az önzésre programozott ember csődje szükségszerű, s ennek a csődnek az egyik feloldása az öngyilkosság.

A másokért is élő ember – igen ritka a kivétel! – nem lehet öngyilkos, annyi a dolga a világon.

Az öngyilkosság is – gyilkosság. Elég sok esetben épp olyan kártékony, bűnös, emberellenes.

Nemcsak jóvátehetetlen bűnök, mulasztások, balsikerek lehetnek az életben. Rosszá-téhetetlen cselekvések, művek, alkotások is.

MEZEI ANDRÁS

Marasztalás

Maradj nyugodtan angyal,
mind a két üres széken:
itt ült anyám; ott ült apám,
legyél a vendégem,

mintha levesem mernéd,
mintha kenyerem szegnéd,
az asztalukhoz hivatott
fiút székre emelnéd.

Atommodell

Angyal és ördög összezárva
feszül kétfelé egy bilincsen:
a mindenség szimmetriája.

URR IDA

Egy fekete fiú

Furcsa.

Bejön a templomajtón
a fényesség megejtíti őt
valamit keres,
mit kereshet?
ez egyelőre kód csak kód.

Furcsa!

A Sától jött eddig
a távolság nem mérhető
az ismeretlen
új világban
keres valami szépet ő.

Lehet,

hogy áhitat lesz benne
valamikoris? valaha?
lehet, hogy kinyílik
egy népnek
az üdvözülés ajtaja?

Furcsa,

a fiú csak keresgél
a feje forog
nyugtalan
majd kiszalad és újra megjön
még nagyon hosszú
útja van.

Tegnap

még ott állt az oltárnál
a csengettyűt ő rázta meg
egész testében
megremeg.

Ki küldte el

az oltár mellől
talán a Sától hívta őt?
egy kötélpályán
ring a lélek
s körötte kód van, sűrű kód.

Hogyan élünk? Hogyan éljünk?

Mindkét kérdés számtalanszor fölvetődik magánéletünkben és a közéletben egyaránt. Fölvetődik a keresztyén ember egyéni életében és az egyház közéletében is. Hogyan éljen ma itt Magyarországon az, aki Krisztus követésére vállalkozott? Hogyan formálja magánéletét, emberi kapcsolatait, hogyan végezze munkáját, hogyan boldoguljon az életben? S hogyan alakul ma az egyházi közösségek élete? Milyen az az egyház, amely ezekben a kis és nagy közösségekben kibontakozik? Mit várhat el tagjaitól, s mire számíthatnak azok, akik csatlakoznak hozzá?

Az utóbbi években hazánkban is egyre több figyelmet szentelnek életmódunk elemzésére. Elszántabban, őszintébben vizsgálhatnánk a mai magyar keresztyén életformát is: az egyénét és a közösségeit egyaránt. A következő két tanulmány ilyen kérdéseket érint, az egyik a szociológus, a másik a teológus szemszögéből. Azzal a reménnyel közöljük őket, hogy több olvasónkat további gondolkodásra, talán vitára, esetleg hasonló elemzésekre készítenek. Szívesen várjuk hozzászólásaikat – a közös ügyünkért vállalt közös felelősségünk tudatában. (Szerk.)

KAMARÁS ISTVÁN

A végső cél és egyéb életcélok kapcsolata keresztyén fiatalok körében

Az „én most ezt választom, így csinálom, mert így akarom végső célomat elérni” kijelentésben a kétféle jó (a végső és az aktuális) összekapcsolása nagyon sokféleképpen történhet, attól függően, hogyan képzelik el a végső célt és hogy annak fényében mit tartanak jónak, fontosnak. Szent Ágoston 228 *elméletet* számolt össze a végső célokat illetően, és valószínű, hogy a mindennapi életet tanulmányozó szociológus is találna legalább ennyiféle *gyakorlati* célkitűzést. Ha a vallást olyan *életmóddell*nek értelmezzük, amelynek egy természetfeletti végső cél a sajátossága, akkor nemcsak jogosultnak, hanem fontos feladatnak is érezhetjük ennek a végső célnak (legfőbb jónak, központi értéknek) az élet egyes szféráiba való begyökerizettségét vizsgálni. Az élet mely szféráiban, hogyan érvényesül a keresztyén magatartás? Mennyire ismeri fel a keresztyén ember, hogy a „mindennapi értékekben” is a végső cél, a legfőbb jó jelenik meg? Milyen fajta igenek és nemek következnek a hit lényegét képező alapvető döntésből? Ezekre

a kérdésekre válaszoló *keresztény fiatalok* (elsősorban hitüket megvalló és rendszeresen gyakorló 15–40 éves, szellemi munkát végző városi lakosok) *véleményeit*, kijelentéseit gyűjtöttem össze, amelyek a hit, a vallásosság, a kereszténység kapcsolatát érzékeltették a következő *éleetszférákkal*: egyéniség, tudás, közösség, politizálás, művészet, munka, magyarság, egészség, szerelem.

Magatartás-változatok madártávlatból

A kijelentésekből kiolvasható vagy csak megsejthető magatartások elsöre zavarbaejtően sokfélének tűnnek. Íme néhány közülük: a lépten-nyomon szintváltó, hitüket a hitetlenek előtt mutogató (fitogtató), a „lanyhákat” provokáló, terelő-szervező „kleriko-technokraták”;

a *Krisztus atlétáját* megszemélyesítő, az edzettséget, a testi-lelki rátermettséget és a teljesítményeket hangsúlyozó, hitüket vezényszavakban megfogalmazók;

a kisebbségi helyzetüket világias, szabados viselkedéssel egyensúlyozó, „de azért normális voltukat” hangsúlyozó, „formaságokkal mit sem törődő”, magabiztosságot színlelők;

a kapkodó, besavanyodó, becsavarodó, életüket pótcselekvésekké aprózó „vénlányok” és „agglegények”;

a hangjukat elhalkító, tekintetüket leszegező, a magukat ódivatúnak, reakciónak, hamis tudatúnak érző társadalmilag-politikailag peremhelyzetűek;

a hétköznap „terepszínűek” és csak a vásár- és ünnepnapokon felbuzgók;

a megszervezettséget és biztonságot sugárzó otthonukat kormányzó, gyermekeik hitéletét előíró és végrehajtó nagycsaládosok; a melegséget, védettségét és szabadságot sugárzó, otthonukban otthon levő, gyermekeikkel felülről is dialogizáló nagycsaládosok;

a kereszténységet, a kereszténység kisközösségeit „jó bulinak” tekintő, a valahová vagy a máshová tartozás érzését élvező „hangulati keresztények”;

a keresztényként magyarkodók vagy ellenzékieskedők;

a galamb alakjában megjelenő Szentléleknek magot szóró jámborok;

az egyházzal hadilábon álló, egyszemélyes szektát alapítók;

az alkotás helyett prédikálók;

az önkitejesedésükben kudarcot valló és ahelyett az „életszentséget” választók;

a sikert sikerre halmozó, gyarapodó és mégis „kereszténynek” megmaradó életművészek;

azok a „hülyék”, akik nem fogadnak el borraivalót, a „balekok”, akik nem használják ki a lehetőséget;

az érzelmet az értelem fölé helyező, madaraknak prédikáló „hippoid” keresztények;

a meditáló, ingával gyógyító és ingától gyógyuló, jógázó, „belső életet-élő”, horoszkópot tanulmányozó „keleti” keresztények;

a rózsafüzért morzsolók, akik már elfelejtették a titkokat.

Ezeknek a – részben tipikus, részben periférikus – eseteknek a leírása és elemzése is fontos feladat, egy vallásszociográfia vagy egy lélektani elemzés tárgya lehetne. Kutatásomnak ebben a szakaszában azonban csak arra vállalkozhattam, hogy a feltett kérdések megválaszolására legalkalmasabb módon csoportosítsam az összegyűjtött kijelentéseket, megengedve, hogy másféle kategorizálás is lehetséges, sőt kívánatos.

A hasadt, a konfliktusos, a szekularizált, a túlbuzgó és az integrált magatartás

A kijelentések egyik részében a két pólus (a végső cél és az adott éleetszféra) között hiányzik – mert megszakadt, vagy ki sem alakult – a kapcsolat. A *hasadt*, közbömbös, értékhiányos, kettős szavakkal jellemezhető magatartást ilyen kijelenté-

sek példázzák: „Amikor azt mondom: én, akkor az egyéniségemre, amikor azt, hogy: mi, a keresztényekre gondolok; két különböző dolog ez, nem zavarják, nem keresztelik egymást”, „a társadalmi problémák vonatkozásában a marxizmust, a lét alapvető kérdéseiben viszont a kereszténységet tartom mérvadónak, vagyis mindegyiket a maga területén”, „ízlésemet nem befolyásolhatja hitem, hitem nem befolyásolhatja ízlésemet – ezek teljesen különböző dolgok”, „nincsen abban semmi kivetnivaló, hogy egy keresztény napközben tanár, diák, lakatos, műtős, mérnök vagy kutató, hivatása szabályai szerint, otthon meg hívó keresztény”, „a test és a lélek külön-külön, a maga törvényszerűségei szerint fejlődő”. Jellemző fordulatai, gesztusai a „hasadt” magatartásnak: „ez kérem két különböző dolog!”, „erre nem is gondoltam!” (mármint, hogy a két dolognak köze lehet egymáshoz), „ezzel a kérdéssel nem foglalkoztam”, illetve a védekező „ettől én még keresztény vagyok”. Az ilyen magatartás a szekularizáció tünetének is tekinthető, véleményem szerint azonban inkább a naiv, a nem tudatosult, a bensővé nem váló vallásosságot jellemzi.

A kijelentések jelentős részében alá-fölérendelő viszonyba kerül a két pólus. Egyik fajtájuk, a *szekularizált* magatartás azokat a keresztényeket jellemzi, akik az élet egy-egy területén megkérdőjelezzik vagy éppen hatálytalanítják az egyház, vagy a vallás illetékességét, fölébe és elébe helyezve természeti, világi, tudományos (illetve annak érzett), vagy éppen egyéni törvényeket, normákat, szokásokat, gyakorlatot: „Sikerült képemre és hasonmásomra igazítani vallásosságomat, így aztán kényelmesen, saját bőrömben lehetek keresztény”, „az élet sok területén segít, de tudásom gyarapításában, a világ alaposabb megismerésében és kutatómunkámban kifejezetten fékez, hogy vallásos vagyok”, „közösséghez tartozni, ez a legfontosabb az életben; teljesen mindegy, hogy milyen közösséghez, hiszen egyénileg keresztény lehetek”, „a kereszténység számomra elsősorban nemzeti hovatartozásom kifejezését jelenti, manapság az ember a templomban érezheti magát legőszintebben magyarnak”, „ép test nélkül nincs ép lélek”, „természetesen én is ellenzem a szabad szerelmet, de a szerelem szabadságát nem tűröm korlátozni, és még a papokkal, az egyházzal szemben is megvédem.” A visszatérő fordulatok ebben a kategóriában az „erre nem érvényes”, az „ebben nem illetékesek”.

A hasadt és a szekularizált magatartás hasonló, ám különbségük is lényeges: az utóbbi esetben már mérlegelésre kerül a természetfeletti és az adott érték kapcsolata, és így – döntés eredményeképpen – alakul ki az alárendelt viszony.

Az alá-fölérendelő kapcsolat másik fajtája ennek az ellenkezője, a *túlbuzgó* magatartás, amelynek jellemzője a világgal, a világi értékekkel szembeni fenntartás vagy előítélet, mint erről az alábbi példák is tanúskodnak: „A keresztény ember ne villogjon, szorítsa korlátok közé egyéniségét”, „még a tudomány műveléséhez is fontosabb a hit, mint a tudás”, „ha a hozzám hasonlóknak között nem találok meg mindent, bennem van a hiba, nem vagyok igazi keresztény”, „keresztény emberként nem politizálhatok, mert ez elvonná a figyelmemet Istentől, a szeretet gyakorlásától, szembeállítana felebarátaimmal”, „a legszebb versek az imakönyvben találhatóak, a legszebb képek a szentképek, a legszebb énekek pedig a templomi énekek”, „teljesen mellékes, hogy milyen nemzethez tartozom, hogy milyen nyelvet beszélek; az a lényeges, hogy keresztény vagyok”, „keresztény csak keresztényhez méltó hivatást, foglalkozást választhat”, „a keresztény szerelemben az erotikát az odaadás, a szépséget a jóság, a szenvedélyt, a nagy érzéseket pedig a családi harmónia pótolja”. A „hitem nem engedi”, az „ez nem nekünk való”, a „hitemnél nincs fontosabb” a legjellemzőbb refrénjei ezeknek a megállapításoknak.

A vélemények jelentős részében a két pólus mellérendelő kapcsolatba kerül. A transzcendens dimenzió és az egyes életszféra már vagy még nem harmonikus, ellentétes viszonya jellemzi a konfliktusos magatartást, amely az őrlődő, vívódó, ütköző, a lehetetlenre vállalkozó jelzőkkel is jellemezhető. Bizonytalanabb és ugyanakkor dinamikusabb is az eddigi – ehhez képest statikusabb – magatartásoknál, mint ezt az alábbi példák is érzékeltetik: „Hívó keresztényként is megmaradni egyéniségnek, és egyéniségemet fejlesztve, kibontakoztatva is megmaradni kereszténynek, ezt szeretném, de ez a kettő, sajnos nem megy egyszerre”, „érzem, hogy hitem és tudásom nem mondhatnak ellent egymásnak, ugyanakkor azt is érzem, hogy a hit és a tudás összhangja elérhetetlen”, „vágódok azokba a közösségekbe, ahová munkatársaim, barátaim járnak és hívnak, de nekem itt vannak az enyéim, nem szolgálhatok egyszerre két urat”, „sokat töprengem azon, hogyan lehetnék egyszerre jó keresztény és a társadalmi gyakorlatot megváltoztató forradalmár vagy reformer. Érzem, hogy mást nem tehetek, mint mindkettőt egyszerre, de azt is érzem, hogy a lehetetlenre-vállalkoztam”, „sokat próbálom azon, hogy részt vehetek-e közös akciókban a KISZ-esekkel, párttagokkal, ateistákkal anélkül, hogy ez nem okozna valamiféle kárt hitemben. Félek, hogy ebben a vonatkozásban nincsen elvtelen engedmények nélküli megoldás, mégsem adom fel a reményt, annak ellenére, hogy nem tudom a helyes választ kérdésekre”. Jellemző fordulatai ennek a magatartásnak: „megpróbálom, de aligha sikerülhet”, „mindkettő fontos, de együtt aligha megy”.

A mellérendelő kapcsolat másik változatában a két érték, a két cél egybeesik, harmonizál. Jellemző példák az *integrált* magatartásra: „Vallásos emberként is lehetek igazi személyiség, sőt keresztényként még jobban kiteljesíthetem személyiségemet, egyéniségemet”, „szerintem a keresztény ember is lehet kérdező, újrakérdező, sőt értékeket megkérdőjelező kutatója a valóságnak, főleg akkor, ha időnként önmagát is megkérdőjelezi”, „két különböző típusú közösség érez magáénak, és én is őket a magaménak: az egyik vallásos emberekből áll, a másik nem. Úgy gondolom, hogy a közlekedőedény-elv alapján rajtam keresztül eljuthatnak az egyik közösség értékei a másikba és fordítva”, „úgy gondolom, hogy a művészet egyben a természetfeletti érzékelhető része is, ez pedig ugyanúgy vonatkozik a nem-keresztény művészek alkotásaira is”.

Ha a vallás életmodell is, akkor az integrált magatartás tekinthető a legkeresztényibbnek, de a kérdés szakértőinek (lelkészek, teológusok, filozófusok, szociológusok és pszichológusok) nagyobb része úgy vélekedik, hogy a konfliktusos magatartást is hitelesnek tekinthetjük, hiszen az integrált magatartás legfeljebb olyan *eszmény* elfogadását jelenti, amelyre törekedhetünk, megvalósítása azonban csak ritkán sikerül.

Az öt magatartás érvényesülése kilenc életszférában

Az országosan reprezentatív mintát semmiképpen sem jelentő 310 keresztény fiatal (akik között a férfiak és nők aránya 50–50%; a 15–20 éveseké 30, a 31–50 éveseké 20; a középiskolásoké 25, a főiskolásoké és egyetemistáké 20, diplomásoké 30; a budapestieké 65, a vidéki városokban élőké 20, a falusiaké 15; a katolikusoké 85, a reformátusoké 10, az evangélikusoké 5% volt) véleményei a kilenc életszférában az öt magatartás között ekképpen oszlottak meg:

éleletszférák	magatartások					
	integrált	hasadt	szekularizált	túlbugzó	konfliktusos	összesen
közösség	56	6	10	18	10	100%
tudás	54	12	5	13	16	100%
politizálás	44	17	7	7	25	100%
művészet	42	13	16	4	25	100%
egyéniiség	41	12	8	14	25	100%
munka	39	21	14	15	11	100%
szerелеm	39	14	20	13	14	100%
magyarság	36	19	8	29	8	100%
egészség	32	24	13	11	20	100%

A legelső, amit meg kell állapítanunk, hogy valamennyi vizsgált éleletszférában (amelyek természetesen nem képviselik az összes éleletszférát, hiszen olyanok hiányoznak, mint a család vagy a szórakozás) az *integrált* magatartás a legjellemzőbb. Ez persze nem jelenti azt, hogy a végső cél és a többi célkitűzés minden percben, minden cselekedetben harmonizál, de azt joggal feltételezhetjük, hogy mint elfogadott norma szerepet játszik a döntésekben, vagy a döntések értékelésekor.

Két olyan éleletszféra van, amelyben az integrált magatartás egyeduralkodónak tűnik: a *közösség* és a *tudás*. A kérdezettek körében eléggé gyakori (és többségi) volt az a vélemény, mely szerint természetes, hogy a keresztény ember a hozzá hasonló világnézetűek körén(közösségén) kívül más típusú közösségekhez is tartozzék (közlekedőedény-elv). „Az a keresztény, aki elkülönül, farizeus, és az szolgál két urat, aki részérdeket helyez Isten elé” – vallja egyikük (egy 48 éves katolikus technikus nő).

A *hit* és a *tudás* egysége is természetes a többség számára, méghozzá úgy, hogy sokan azt is vallják, hogy a keresztény ember is lehet kérdező, kételkedő, akár értékeket is megkérdőjelező kutatója a valóságnak, főleg akkor, ha időnként önmagát is felülvizsgálja. „Isten szabadjára ereszti az embert, de hitem akkor sem veszttem el, ha a társadalom kutatójaként Isten-hiányt tapasztalok” – jelenti ki ennek a magatartásnak egyik képviselője (egy 31 éves evangélikus tanárnő).

Három éleletszférában a *konfliktusos* magatartás a szubdomináns. (A vezető integrált magatartás mögött nem sokkal lemaradva és a többit jelentősen megelőzve áll a második helyen.) Az *istenhit* és az *egyéniiség* egymást feltételező szerepét mint normát a nagy többség elfogadja, de sokan (a kérdezettek közül minden negyedik) úgy érzik, úgy tapasztalják, hogy nemigen képesek megélni, megvalósítani. „Felülkerekedni magunkon, krisztusi távlatból nézni magunkat csak akkor vagyunk képesek, ha már önmagunk vagyunk” – érzékelteti drámáját egyikük (egy 23 éves katolikus orvostanhallgató). Hasonlóképpen látják körülbelül ugyanannyien a *vallásosság* és a *politizálás*, valamint a *hit* és a *művészet* viszonyát. Mindkét esetben elég sokan igazolják érvelésüket sikertelen próbálkozásokkal, objektív akadályokkal. „Gyógyíthat-e a beteg? Alkothat-e jót a feldúlt lélek?” – kérdezi egyikük (egy 24 éves műegyetemista), akinek leküzdhetetlen feladatot jelent a modern művészet befogadása, pedig sejti, hogy számára is fontos üzenete van.

Két éleletszférában a *hasadt* magatartás a szubdomináns. A *hit* és a *hivatás* viszonyát illetően minden ötödik kérdezett teljesen rendjén valónak tartja, hogy a munkahelyén egyszerűen csak diák, lakatos, tanár vagy mérnök legyen, és csupán otthon és a templomban keresztény. Jelentős kisebbség, minden negyedik kérdezett vallja, hogy a *test* és a *lélek* külön, sajátos szabályok szerint fejlődő.

A szerelem területén a *szekularizált* magatartás volt szubdomináns. A kérdeztettek kétötöde az önzetlen önkiteljesedésben, erősz és az agapé szerves együttesében látja a szerelem lényegét és értelmét, ám egy jelentős, egyötödnyi kisebbség azt hangoztatja, amit az a 23 éves katolikus gépészmérnök, aki szerint „a szerelmi élményvilág független a világnézettől, a keresztény-erkölcstan pedig inkább a családra, mint a szerelemre érvényes”.

Volt a vizsgáltak között egy olyan életszféra, a magyarság, amelyben a *túlbugzó* magatartás volt a szubdomináns, méghozzá oly módon, hogy nem sokkal kevesebb ilyen beállítódású akadt a vizsgáltak körében, mint integrált magatartású. Alig valamivel többen vallották azt, hogy a magyarság és a kereszténység egymást gazdagítja, mint azt, hogy teljesen mellékes, hogy egy keresztény ember milyen nemzethez tartozik, vagy ahogy ezt egy 17 éves református gimnazista megfogalmazta: „internacionalista keresztény vagyok, a nemzet számomra csupán szokás és nyelv”.

Ami az öt magatartás előfordulásának gyakoriságát illeti, az integráltnak uralkodó jellege – ebben a körben – eléggé egyértelmű. A második helyen a konfliktusos, a harmadikon a hasadt áll, ezt a *túlbugzó*, emezt pedig a *szekularizált* követi. Nem így fest a helyzet valamennyi társadalmi rétegben. Valószínűleg gyökeresen más képet kapnánk a falusi lakosoknál, a képzetlenebbeknél és az idősebbeknél, márpedig ma Magyarországon ők képviselik a vallásos emberek többségét. Valószínűnek tartom azt is, hogy a humán és a műszaki értelmiségiek magatartása között tapasztalt eltérés nemcsak az általam vizsgált körre jellemző: itt a *műszaki diplomások* körében valamivel ritkább volt az integrált és valamivel gyakoribb a *túlbugzó* magatartás, mint a humán diplomások körében. A *középiskolások* között az átlagosnál valamivel gyakoribb, az *egyetemi hallgatók* körében valamivel ritkább volt a hasadt magatartás. A *papok* körében az átlagosnál ritkább volt a hasadt és a *túlbugzó* magatartás, de nem volt gyakoribb az integrált magatartás, mint a többi értelmiségi rétegben. A vizsgált rétegek közül a *szakmunkások* magatartása különbözött leginkább a többiekétől: körükben jóval ritkább volt az integrált, és gyakoribb a hasadt magatartás. A három *felekezet* között a hasonlóságok szembeötlőbbek voltak, mint az eltérések, amelyek mértéke nagyjából egyforma volt a katolikusok, az evangélikusok és a reformátusok között.

*

Egy folyamatban lévő kutatás legfontosabb eredményeiből érzékeltettem néhányat, egyelőre még csupán jelezve bizonyos tendenciákat. A magyarázathoz és a megfelelő következtetések levonásához egyfelől további tények feltárása, másfelől olvasóim segítsége szükséges. Az értelmezésre vállalkozók semmiképpen se tévesszék szem elől, hogy vélekedéseket, megnyilatkozásokat és vallomásokat vizsgáltam, nem a viselkedést; a döntéseknél figyelembe vehető szempontokat, nem pedig magukat a döntéseket. Elképzelhető, hogy néhányan csak „felmondták a leckét” vagy megpróbálták kitalálni azt, hogy mit illik ilyenkor mondani egy jó kereszténynek. Az esetek nagyobb részében azonban – több minden bizonyítja ezt – joggal feltételezhetjük az őszinteséget. Már kevésbé számolhatunk a megfelelő önismerettel és a megfelelő fogalmazási készséggel. Az is nagyon valószínű, hogy a konfliktusos magatartásról tanúskodó vélemények voltak a legőszintebbek. Jó néhányan bevallották, hogy nemigen szoktak ilyesmin töprengeni, és egyesek azt is, hogy számukra mindezidáig felfedezetlen terület volt a magyarság, a szerelem, a politizálás. Mindezt figyelembe véve is úgy vélem, hogy a további vizsgálódáshoz, a jobb önismerethez és a sikeresebb pasztorációhoz is eligazítást nyújtó térképre felkerült néhány fontos tájékozási pont.

„én meg Krisztussal . . .”

Vendégjárás alkalmával néha az érdeklődés középpontjába kerül egy-egy gyerek. Megcsodálják, kérdezzetk, tréfásan-komolyan megméri, mit tud, mire képes. Nemrég egy ismerősöm kisfia is belesodródott egy ilyesfajta vizsgáztatásba. A kérdésekre ügyesen megfelelt, s egyszer csak eljutottak a hittanig. „Ki teremtette a világot?” A gyerek derűsen, magabiztosan vágta rá a meglepő választ: „Gábor!” Zavar és csodálkozás támadt a vendégek között, nem értették a feleletet, de nem akarták zavarba hozni a kisiút, nevettek hát egyet, és más témát kerestek. A szülők fejébe azonban szöveget ütött a válasz. Gábornak ők a plébánia káplánját szokták nevezni, akivel nagyon jóban voltak, s akinek lelkes hittanosa volt a fiuk. Amikor eloszlott a vendégsereg, újra megkérdezték a gyermeket, de az is készült már önmaga igazolására. Húzta elő a hittankönyvét. Ott is ott volt a kérdés: „Ki teremtette a világot?” S rá a válasz, amelyre most diadalmasan mutatott rá a kisiú: „Az Atya.” A gyerek tekintetében álmélkodás és öröm villant: „Na ugye, mondtam! Hiszen az atya: Gábor, azt tudjuk mindannyian!”

A szülők végre megértették, mi okozta a félreértést. Ők is nevettek egyet, de mivel nagyon óvatos emberek, arra az évre egy másik plébániára vitték a fiukat, hogy ott tanuljon hittant, ismerjen meg Gáboron kívül egy másik atyát is, és fedezze fel egyszersmindenkorra, mi a különbség a kisbetűvel írt atyák meg a teremtő Atya között.

Úgy gondolom, hogy ez a kedves – és valóságos – történet nemcsak egy mosolygató gyermeki tévedés emlékét őrzi, hanem túl is mutat önmagán. Félreértés ne essék: senkit sem gondolok hibásnak, sem a hittankönyv szerzőjét, sem a fiatal papot, akit egyébként magam is kiváló lelkipásztornak ismerek (a nevét megváltoztattam, hogy rá ne ismerjenek). A mennyei Atyával talán senki más nem téveszti össze a papját, de az ifjúsági lelkipásztorkodás mostani állapotában való veszedelemnek látszik az, hogy sok fiatal hite, vallásossága túlságosan is egy-egy személyhez tapad.

A Nouvelle Revue Théologique-ban két éve jelent meg Jean Vernette tanulmánya, amely a szektásodás tüneteit s okait elemzi; ennek néhány megállapítása mintha rokon jelenségeket rögzítene. Vernette szerint a francia ifjúság jelentős része nem találja helyét a világban, aggódva néz szét a társadalomban, nyomasztónak és fantáziátlannak érzi az életet, és mindez sok fiataalt arra ösztönöz, „hogy rábízsa magát egy markáns jellemű vallási *leaderre*, *animatuerre*, aki meg tudja melegíteni a szívét, és ki tudja elégíteni azt a vad vágyat, hogy higgyen valamiben . . . Egy guru, egy mester némelyek számára akár egy karizmatikus pápa, mint II. János Pál, így az ATYA szimbolikus szerepébe kerül, akire rábízsa magát az ember (s akinek a keze közt szét is mállik talán)”. „A mester egész személye hatást gyakorol (többnyire fiatal) tanítványaira, kiszakítja őket környezetükből, családjukból, nagyon kemény életre fogja őket, amely többnyire nagyon személyes alapelvekre épül.” A fiatalokra pedig váratlanul tör rá a vallásos éhség. Megfelelő vallási műveltség, sőt megfelelő humán, filozófiai, költői kultúra nélkül, egyoldalúan matematikai-technikai iskoláztatás birtokában nem tudnak különböztetni, két kézzel kapaszkodnak abba, ami megfogható, ami közvetlenül kínálkozik: adott esetben épp egy rendkívüli személybe.

Jean Vernet (aki egyébként több e tárgyú könyvének legfőbb tanulságait foglalta össze a francia folyóirat lapjain) a *szektákról* írt, mi valami másról beszélünk. De azért ki ne érezné, hogy a föltárulkozó tendenciák között van valami rokonság? A fiatalokkal foglalkozó pap épp akkor, ha tehetséggel és odaadással végzi hivatásbeli munkáját, egy idő múltán könnyen olyan várákosítások közepontjában találhatja magát, amelyeknek sehogy sem tud megfelelni. Az eredményei kötelezik és fojtogatják: nem jut ideje az elmélyedésre, tudásának fejlesztésére, esetleg még arra se, hogy mindig lelkiismeretesen fölkészüljön az óráira vagy a prédikációira. Idő híján veszélybe kerülnek azok a személyes kapcsolatai is, amelyek a gazdagodás és az önellenőrzés lehetőségét biztosították számára. Minden ember kísértve van az egyoldalúságra, kivált az, akiért mások lelkesednek. A legjobb szándékú pap is könnyen eljuthat odáig, hogy végül már azt gondolja, nem is tudna más tanácsot adni neki. Rossz néven vesz hát minden beavatkozást, s legfőljebb olyanokkal igyekszik szót érteni, akikről eleve tudja, hogy egyetértenek vagy legalább egy nyelven beszélnek vele.

Milyen egykettőre eltorzul, majdnem önmaga karikatúrájává lesz közöttünk egy-egy olyan keresztény mozgalom is, amely a világegyházból újabban idejut, s amely másutt sokkal kevésbé hordozza magában a divattá válás, az egyoldalúság veszélyeit! Valaha a szerzetesrendek megváltoztatták böjti szabályaikat, öltözködésre, lakásra vonatkozó előírásaikat; ha más klimatikus viszonyok között akartak tagokat toborozni. Most átkerülnek hozzánk eszmények, életszabályok – anélkül, hogy a magyar viszonyokhoz igazítaná őket valami okos és érett megfontolás. Például Olaszországból átvett vallásos életformát honosítunk meg anélkül, hogy megfontolnánk, mennyire más egy olasz és egy magyar család helyzete, talán még akkor is, ha a reálbérük nagyjából azonos. A nyugati viszonyok között élő embernek sokkal több a szabadideje: közelebb költözhetik a munkahelyéhez, kevesebb időt tölt a bevásárlással stb. Többet szánhat hát az imádságra, a szentírásolvasásra – anélkül, hogy emiatt családját megrövidítené. A lelkes és megfontolatlan átvétel pontosan másolni akarja azt, ami megtetszett neki, s épp ezzel forgatja ki önmagából. Amennyire szükségünk van friss és élő kezdeményezésekre, annyira fontos volna az is, hogy ezek ne járassák le önmagukat s a kereszténységet is.

Az evangélium radikalizmusa vonzó, vonzza kiváltképpen az eszményeket kereső fiatalokat. Az azonban az egész egyháztörténelemben nagyon kevesek kiváltsága volt, hogy mint Assisi Szent Ferenc, minden módosítás nélkül, pontosan az evangélium „szövegkönyve” szerint játszhatták el a tanítvány szerepét. Ezek a kivételek, majdnem mindenütt szükség volt módosításokra, s azok nem jelentettek megalkuvást. Épp ellenkezőleg: nélkülük az evangéliumi követelmény pózzá, külsőséggé merevedett volna.

Nagy figyelemre méltó már az Újszövetségen belül Szent Pál apostoli tevékenysége. Jézus arra szólította föl legközvetlenebb munkatársait, hogy mindent hagyjanak ott – többek közt régi munkájukat is – és minden egyéb elkötelezettséget félretéve szenteljék magukat az evangélium szolgálatára. A sokaságot sem bízta arra, hogy hivatásbeli munkájukat lelkiismeretesen végezzék (vagy ha igen, ennek nincs nyoma az evangéliumban). Pál ragászkodik a sátorszövő mesterségéhez, s a keresztényeket saját példájával is arra tanítja, hogy becsületes munkával keressék meg a kenyerüket. Nemcsak a házasság felbonthatatlanságáról ír, hanem arról is, hogy a keresztény embernek komolyan kell vennie a családot, mint a kölcsönös és közös odaadás szent életkeretét. De más emberi kapcsolatok is: ezek az evangélium megjelenése miatt nem váltak egyszeriben meghaladtá, fölöslegessé. Ellenkezőleg, új értelmet kapnak a megváltás rendjében.

A Korintusiakhoz írt első levélben Pál szót emel a pártoskodás ellen, amely Korintusban megoszlatást támasztott a keresztények között. „Én Pállal tartok, én meg Apollóval, én Kéfással, én meg Krisztussal”. Azokat sem dicséri, akik az ő nevére esküsznek. „Vajon Pált feszítették értetek keresztre, avagy Pál nevében keresztelkedtetek meg? ... Amíg az egyik így nyilatkozik: 'Én Pállal tartok', a másik meg: 'Apollóval', vajon nem vagytok-e túlságosan emberiek?”

Egyébként ennek a páli figyelmeztetésnek megvan a pontos megfelelője az evangéliumban is: „Ti ne hívassátok magatokat rabbinak, mert egy a ti mestereitek, ti pedig mindnyájan testvérek vagytok. Atyának se szólítsatok senkit a földön, mert egy a ti Atyátok, a mennyei. Tanítónak se hívassátok magatokat, mert egy a ti tanítótok, Krisztus” (Mt 23, 8–10). Ezekre a mondatokra ma gyakran hivatkoznak, hogy az egyházi intézmény tekintély-igényét megkérdőjelezzék. Igaz: a „tanítóhivatal” is személyekből áll, s az infula is emberek fején van, vagyis a személytelenségre törekvő tekintélyviselőket is megkísértheti az „írastudók és a farizeusok” gőgje. De a hivatal-adta tekintéllynél sokkal veszedelmesebb az, amelyet a rajongók lelkesedése ad. Pál ezt utasítja el (ugyanakkor, amikor apostoli méltóságához körömszakadtig ragaszkodik), és Jézus is elsősorban ennek kockázataira figyelmeztetett.

Egy régi cikkében Hans Urs von Balthasar a spiritualitás különböző iskoláinak viszonyával foglalkozott. Ott jutott a következő megállapításra: „Egyházi s világi téren egyaránt azt figyelhetjük meg, hogy amíg a *nagyok* lélekben mindig összeférnek egymással (szinkretizmus nélkül), addig az egy-egy *nagyhoz* csatlakozó iskolák szembekerülnek egymással. Azért van ez, mert a *nagyoknak* szabad pillantásuk nyílik a dologra magára, az iskola tagjainak figyelme azonban elsődlegesen a *nagyra* irányul, másodsorban arra a módra, ahogyan a *nagy* a világot látta és alakította, végül csak harmadsorban figyelnek magára az általa látott és alakított világra. Azért mondhatjuk, hogy Goethéről egyet tudunk egészen bizonyosan, hogy nem volt goetheánus, Tamásról, hogy nem volt tomista.” (Spiritualitát – in: Theologisches Jahrbuch, 1961, St. Benno Vlg., Leipzig – az idézet a 171. lapról.) Ezek szerint azok a *nagyok*, akik már egymással sem férnek össze, nem igazán *nagyok*. Talán épp azért, mert szemük elől tévesztik „az Istentől nekik juttatott hit mértékét”, amelyről megintcsak Szent Pál ír (Róm 12, 3), elfogadják s végül már igénylik is azt a szerepet, amelyet az értük lelkesedők jelölnek ki nekik, s nem a Szentlélek.

„Én meg Krisztussal...” A szentírásmagyarázók máig nem látják világosan, mi a szerepe ennek a negyedik „jelszónak” Pál fejtegetésében. Lehet, hogy itt maga Pál szólal meg, az emberi vezetőkre hivatkozóknak odakiáltva: én Krisztus vagyok. De az sem lehetetlen, hogy Krisztus neve is az egyik korintusi „párt” lobogójának főírata lett. Mert Krisztusra hivatkozni könnyű, azt azonban nem könnyű eltalálni, mit is jelent igazán Krisztussal tartani!

Hálát kell adnunk Istennek azért, hogy vannak, akikre fölnezhetünk. S hogy a világegyház életéből is megismerünk friss kezdeményezéseket, „mozgalmakat”, amelyekért érdemes lelkesednünk. De nagyon ügyelnünk kell arra, hogy valóban „Krisztussal tartsunk”, s el ne torzuljon köztünk ember is, eszme is! Krisztussal tartani pedig az tud, aki naponta újra vállalja a mérlegelés felelősségét, s eléggé figyelmes és alázatos ahhoz, hogy körültekintően éljen, a nagy-egyház közösségében.

A siker nem erkölcsi kategória – a küzdelem többnyire az.

(Fekete Gyula)

Nyolcszáz éves a pilisi apátság

A 12. század a latin kereszténység országaiban a ciszterci szerzetesek százada volt. Az első ciszterciek élete, élükön Szent Bernáttal (1090–1153), csodálatos vonzóerőt gyakorolt a kortársakra. Százával jelentkeztek fiatalok és idősebbek az új rend monostoraiba. Ez újabb és újabb alapításokat tett lehetővé, sőt szükségessé. Különösen Szent Bernát monostorának, Clairvaux-nak, továbbá Morimondnak alapításai terjedtek el Európa országaiban. 1152-ben, amikor a rend általános közgyűlése, káptalanja tilalmi határozattal akart a gyors terjeszkedésnek véget vetni, már 339 ciszterci apátság működött Európa-szerte Portugáliától Svédorszáig, az írek zöld szigetétől a Visztula partjáig és Calabriáig. Magyarországon ekkor még csak a cikádori apátság állott, a mai Bátaszék helyén. Alapítását 1142-ben II. Géza királynak köszönhetjük; első szerzetesei és részben a későbbiek is az ausztriai Heiligenkreuzból érkeztek.

A ciszterciek magyarországi begyökerezése igazában III. Béla király (1172–1196) személyéhez fűződik. Uralkodásának első szakaszát Lukács esztergomi érsekkel, továbbá trónkövetelő öccsével, Géza herceggel és annak védelmezőjével, II. Henrik osztrák herceggel folytatott küzdelmei jellemezték. Végre 1179 elején, amikor Géza herceg már biztos őrizetben volt, Lukács érsek kibékült a királlyal. Ugyanabban az évben, talán éppen az érsek befolyására, III. Béla elkezdte a ciszterciek telepítését országában. Lukács érsek Párizsban tanult, és Franciaországban járva alkalma lehetett megismerni a ciszterciek életét. A király érdeklődését a francia eredetű rend felé terelhette első felesége, Châtillon Anna, eredetileg Ágnes, is. Apja Châtillon Rajnald keresztes vitézként jutott el keletre és Antiochia fejedelme lett. Valószínűleg Châtillon-sur-Loing-ból származott a Donzy családból, amely szoros kapcsolatban állt a Pontigny-i apátsággal. Pontigny-ből jöttek ugyanis az első ciszterciek, akik III. Béla hívására a Maros mellett az egresi monostort 1179-ben benépesítették. Ekkor már a rend középkori alapításainak 61%-a fennállott. 1182-ben került sor a zirci, 1184-ben a pilisi és a szentgotthárdi apátság alapítására. Ezekről és a többi alapításokról a külföldi könyvtárakban őrzött 13–15. századi apátság-katalógusokból tudunk. A két legrégebbit a londoni British Library őrzi a British Museumban.

A pilisi apátság alapítását közvetlenül megelőző évben Cistercium, franciául Cîteaux apátja, Péter, méltóságban a rendben a legelső, személyesen járt Magyarországon Wezeloval, az elsassi Pairis apátjával, Vilmos cisterciumi perjellel és még két szerzetessel. Kérésére a király minden fennálló és alapítandó ciszterci monostornak biztosította azt a kiváltságot országában, amelyet a rend Franciaországban élvezett: a szerzetesek és a konverzusok vagyis munkástestvérek, valamint a nekik szolgálatot tevők szabadon, mindenféle vám fizetése nélkül léphettek az országba és távozhattak onnan. III. Béla oklevelét Péter magával vitte Cisterciumba, és az ott vezetett régi okleveleskönyvben szövege máig fennmaradt.

Két igen régi katalógusból az alapítás napját is meg lehet állapítani: 1184. május 27-én, Szentháromság vasárnapján iktatta be ünnepélyesen a király a legalább 12 szerzetesből, egy apátból és számos munkástestvérből álló közösséget az új monostor színhelyén az adományozott jövedelmek, birtokok és az elkészült épületek birtokába. A szerzetesek ugyanazon a napon kezdték dicsőítő

imádságuk, a szent zsoltosma éneklését. A Német-Római Birodalom Burgundia nevű grófságának (Franche-Comté) Acey nevű monostorából érkeztek. Franche-Comté ma Franciaország része, nyelve, műveltsége a középkorban is francia volt. Acey a tartomány fővárosától, Besançon-tól nyugatra 33 km-re fekszik az Ognon folyó partján, dombos, erdős vidéken. Ősi templomának jelentős része ma is áll, és a szigorúbb fegyelmű ciszterciek (trappisták) dicsőítik benne Istent. Acey még Szent Bernát életében az ugyancsak Franche-Comtéban fekvő Cheri-lieu-ből települt, az pedig közvetlenül Szent Bernát monostorából, Clairvaux-ból. A pilisi apátság első idősebb lakói között lehettek néhányan, főként munkástevék, akik személyesen találkoztak a clairvaux-i Bernát apáttal, de olyanok biztosan voltak, akik közvetlen szem- és fültanúktól hallottak róla.

Az alapítás színhelye a pilisi erdő, a királyi család ősi birtoka és vadászterülete. Az erdőség legkiemelkedőbb pontjának, a Pilis hegynék keleti lábánál bővizű forrás fakad, amely alkalmas volt egy népes monostor vízellátására. A ciszterciek által annyira keresett csend és magány biztosítva volt, de a királyi és érseki székhelytől, Esztergomtól sem feküdt egy napi járásnál távolabb e hely.

A feltárási eredmények részletesebb közlése során kétségtelenné vált, hogy a ciszterciek építkezését megelőzően a pilisi apátság színhelyén jelentős, faragott kövekkel is díszített kőépület állott. Ennek rendeltetéséről ma még nem tudunk biztosat mondani, mert az igen szűkös hazai forrásokban erről semmit sem találunk. Acey történetének írója 1898-ban úgy tudta, hogy Pilisen a ciszterciek előtt bencések voltak. Állítása azonban még felülvizsgálatra szorul, mert hiteles forrásra nem hivatkozik.

A messzi tájról érkezett fehér barátok életébe és történetébe kevés betekintést enged a fennmaradt igen szűkös írásos emlékegy. Az első évtizedek bizonyosan a templom és a konventház építésével teltek el. Ugyanakkor meg kellett szervezniük a királytól kapott birtokaik gazdálkodását, hogy jövedelmükből az építkezés folytonosságát biztosíthassák.

Az építkezés hatalmas arányaira a feltárt alapfalak és maradványok szilárd bizonyítékot nyújtanak. Elég megemlítenünk, hogy a kereszthajós templom hossza 56 méter, s a két oldalhajót nyolc-nyolc hatalmas pillér választotta el a főhajótól. A munkástevék 31 m hosszú termének boltozatát öt oszlop tartotta. Az épület méreteiből szabad talán a szerzetesek és munkástevék nagy számára is következtetnünk. Létszámukról feljegyzés nem maradt, tudjuk azonban, hogy nyolcvan év alatt háromszor bőcsátott ki Pilis új konventet, vagyis tizenkét szerzetest és egy apátot: 1191-ben Pásztóra, 1232-ben Bélháromkútra, 1270-ben pedig az ábrahámi monostor benépesítésére. Így a pilisi apát e három apátság atyapátjává lett, s ezen kívül a veszprémi ciszterci apácák felett is felügyeletet gyakorolt.

Bizonyos, hogy a pilisi építőműhely nyugatról jött, mivel a rend építészeti hagyományait híven követték. Még nincs azonban tisztázva, hogy a pilisi építkezés mely ciszterci apátság építésével áll szorosabb kapcsolatban. Legkésőbb 1236-ban elkészült a monumentális apátsági templom, mert ebben az évben egy pápai oklevél a templomszentelésről, mint megtörtént eseményről tesz említést. A pilisi templom időközben más királyi alapítású ciszterci monostorok templomának mértéke lett, mert a zirci, majd a kerci és toplicai ciszterci templomok hosszmerete a pilisiével tökéletesen egybevág. Szélességük is megközelítően azonos, kikövetkeztethető boltszakasz-rendszerük viszont valamivel későbbi építési időt valószínűsít.

A pilisi apátság gazdálkodása a rend kezdeti szigorú szabályait és hagyományait már nem tudta megvalósítani. Nemcsak azért, mert mint nyugaton, így nálunk is a művelés alatt még nem álló földek megfogyatkoztak, a népesség száma

rendkívül erősen emelkedett, hanem mert Pilis birtokai Pozsony, Pilis és Hont vármegyében elszórva, egymástól távol feküdtek. Bizonyosra vehetjük, hogy a monostor közelében a munkástelevérek és a zsolozsmát végző monachusok saját kezükkel is dolgoztak a földeken, a távolabb fekvő birtokok művelését azonban másokra kellett bízniuk, és így a cisztercieknél annyira jellegzetes grangia, azaz major-szervezet itt nem fejlődhetett ki. Elmúltak azok a lelkes kezdeti idők, amikor a ciszterciek minden szükségeset saját kezükkel akartak megtermelni, és mások munkájából származó jövedelmet nem fogadtak el. Egyre gyakrabban kapták meg adományképpen egyházi tizedek jövedelmét, az általuk művelt földek pedig pápai kiváltság folytán mentesek maradtak a tizedfizetés alól. A pilisi apátságnak legjelentősebb jövedelmi forrását a győri, pozsonyi és csütörtökhelyi vámjövedelem egyharmada képezte. Mindezt az alapító királytól kapták, mint később az óvári vámot is. 1357-ben az említett vámokból 440 aranyforint volt az apátság bevétele, birtokaiból viszont csak 260. Ezeken kívül bor és gabona tizedből is gazdagodott.

A 13. században a pilisi apát huszonhat vagy még több esetben kapott pápai megbízást. Így például 1204-ben a magyarországi görög szertartású monostorok fegyelmének helyreállítására kellett javaslatot tennie. Imre király a pilisi monostorban helyezte biztonságba azt a pénzüsszegét, amelyet a templomos és ispotályos lovagok szentföldi munkájának támogatására, valamint fiának, III. Lászlónak javára félretett. 1213-ban a pilisi ciszterciek temploma fogadta be a meggyilkolt Gertrud királyné holttestét. Ebből a történetírók arra következtettek, hogy a gyilkosság a pilisi erdőben vadászat alkalmával történhetett. Úgy látszik, a királyné fiát, a későbbi IV. Bélát nagyobb kegyelet fűzte édesanyjához, mint apját, II. Endre királyt. A ciszterciek iránti háláját ugyanis többször kifejezte. 1234-ben a kivégzett gyilkos, Péter ispán pétervárad birtokait francia cisztercieknek adta új apátság alapítására, 1254-ben pedig a pilisi apátság birtokait megerősítő oklevélben kifejezte, hogy azt minden erővel szeretni és bőséges javakkal növelni törekszik, mivel édesanyja ott tisztességben nyugszik.

A rend évenként Cîteaux-ban megtartott egyetemes káptalanja azonban többször elégedetlen volt a pilisi ciszterciek fegyelmével. Ez valószínűleg annak tudható be, hogy a király és királyné, valamint széles kíséretük gyakran felkeresték a monostort, és a rend szigorú szabályait és napirendjét az étkezés, klauzura stb. terén aligha vették figyelembe.

Miután a tatárok 1241/42 szigorú telén a Duna jegén könnyűszerrel átkeltek a Dunántúlra, a pilisi apátság sem tudta elkerülni a pusztulást. A szerzetesek okleveleikkel Esztergomba menekültek. Ők maguk a vár védelme alatt úgy látszik, életben maradtak, de okleveleiket elveszítették. IV. Béla király ezért János apát kérésére újra írásba foglalta a monostort megillető birtokokat és jövedelmeket. Ez az aranybullával ellátott oklevél az egyetlen, ami az apátság középkori levéltárából megmaradt. Más feljegyzésnek, évkönyvnek, naplónak, számadásnak ma már nyoma sincs. Éppen ezért csak feltevésekre vagyunk utalva abban a tekintetben, hogy milyen lelki, szellemi és gazdasági hatások indultak ki Pilisből. E feltevéseket a rend általános történetére alapozhatjuk, ami eléggé közismert. Az apátság virágkorának a 12. század vége és az egész 13. század tekinthető. 1356-ban Lajos király már panaszkodott a pápához intézett levelében a pilisi apátság leromlott gazdasági és még inkább lelki fegyelméről, és ezért kéri, hogy Henrik heiligenkreuzi szerzetest helyezze az apátság élére. Ez meg is történt, amint Sigfrid reini apát következő évi, Lajos királyhoz intézett jelentéséből és számos oklevélből értesülünk. Az említett jelentés betekintést enged az apátság viszonyaiba a 14. század közepén. Sigfrid apát is megemlíti Pilis zilált anyagi és lelki viszonyait. Elrendeli, hogy az új apát először tizenkettőre, később huszon-

négyre növelje a szerzetesek számát, és erősen bízik abban, hogy az új vezetés alatt a monostor élete is meg fog újulni. A király még ugyanabban az évben Henrik apátra bízta az Aachenben alapítandó magyar kápolna ügyét. A kápolnáról és kincseiről a pilisi apátok később jelentéseket írtak a királyhoz.

Henrik apáttal kezdve a monostor korábbi, Franciaországhoz fűződő kapcsolatait osztrák és német hatás váltotta fel. Erre következtethetünk Ulrik, Konrád, Hermann, Rösner Jodok és Normann János apátok neveiből is.

A 15. században az egyetemes káptalan három alkalommal is a pilisi apátra bízta a magyarországi ciszterci monostorok látogatását és reformálását. 1480-ban Mátyás király kérésére és a rendi káptalan intézkedése nyomán németországi ciszterciek érkeztek Magyarországra, hogy hét ciszterci monostorba új életet öntsenek. Ekkor lett Pilis apátja Rösner Jodok, a frankországi Ebrach korábbi perjele. Az utolsó apát, Normann János a mohácsi csatavesztést követő napokban, amikor a törökök már Buda felé közeledtek, apátsága könnyebben hordozható értékeivel Pozsonyba menekült, ahol egy háza és birtoka volt a monostornak. A következő másfél évtizedben az értékes ingóságok elkallódtak, egy részük az olmützi bírák kezébe került; az apát hiába törekedett a király segítségével visszaszerezni azokat. 1526-ban Kisboldogasszony vigiliáján, tehát szeptember 7-én értek a törökök Budára. Ugyanazon a napon több más monostorral együtt a pilisit is kifosztották és felégették. Egy szerzetes bennégett. György barát vitte el a hírt Bécsbe a heiligenkreuzi apátnak, és az eseményeket bejegyezte egy kódex üres lapjára. Az apátság hat falvát is felperzselték a törökök. A szétszóródott szerzeteseknek nem volt hová visszatérniük. 1541-től a megszállás állandósult a monostor területén. Köveit később a törökök az esztergomi vár erősítésére hordták el. Az apáti címet és a még jövedelmező néhány birtokot királyi kegyből a világi klérus tagjai kapták meg.

Végre 1712-ben III. Károly király a monostor három falvát: a csallóközi Csákányt, Hont vármegyében pedig Szántót és Marótot és azzal együtt elvileg a pilisi apátságot is Nezorin Flóriánnak, a morvaországi Velenrád apátjának adta át, aki 1702-től már a pástói apáti címet is viselte. A pilisi apátság színhelyét azonban a ciszterciek nem tudták visszaszerezni, mivel a pálosok, abban a hiszemben, hogy a romok az ősi szentkeresztí, helyesebben keresztúri klastromuk maradványa, hamarabb birtokba vették. Téves véleményük alapján falut is telepítettek a romok közelébe tót-szlovák lakosokkal (1756), amit Szentkeresztnek (ma Pilisszentkereszt) neveztek el. A telepesek azután a romokból kibányászták a még használható köveket. Végül törmelék és bozót borította el a megmaradt alapfalakat. Békefi Remig, a ciszterci rend történetírója, később zirci (és pilisi) apát 1891-ben kiadott művében, *A pilisi apátság története* első kötetében alapvetően igazolta, hogy a pilisszentkeresztí romok a ciszterci apátság maradványai, ennek ellenére 1958-ig több építészettörténész továbbra is a pálosokénak tartotta. Végre 1961-ben Mérei István (*A klastrompusztai legendák nyomában*; Dorog) ásatások, majd Horváth István okleveles adatok nyomán igazolta (Vigilia 39/1974, 611–615), hogy a pálosok pilisi szentkeresztí remetesége a Pilis hegy nyugati lábánál, a mai Klastrompuszta helyén állott. Pilisszentkeresztben 1967–71-ben folytattak nagyszabású feltárásokat Gerevich László irányításával, amelyek minden kétséget kizáróan bizonyítják az egykori épületek ciszterci eredetét és építészeti nagyszerűségét.

A pilisi apátságra vonatkozó összes lényeges dokumentációt, amelyek a fent elmondottakat igazolják, az olvasó megtalálhatja a szerző ez év folyamán megjelent *Repertorium Historicum Ordinis Cisterciensis in Hungaria* című művében a 141–153. oldalakon.

Szerzetesek panaszos éneke a XVIII. század végéről

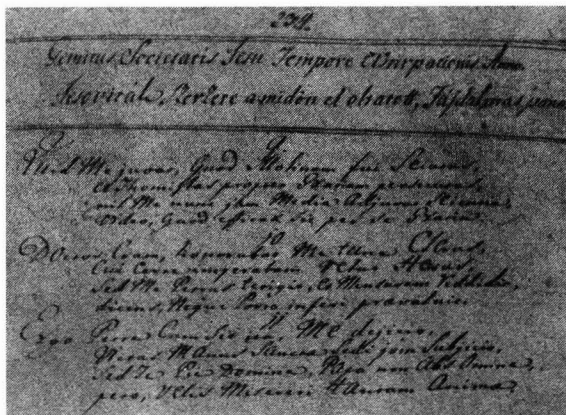
A szerzetesség történetére, a különféle szerzetesrendek alapítására, szervezésére, működésére és történelmi szerepére vonatkozó irodalom meglehetősen gazdag. Mégis megörvendeztető, amikor egy-egy olyan írásra bukkanunk, amely a szerzetesek életéről, hazai jelentőségéről teljesebbé teszi a képet előttünk. Ezt szolgálja az alábbi, eddig ismeretlen két vers is, amelyeket egy, a XVIII. század végén íródott kéziratos gyűjtemény¹ tartalmaz. A kéziratosban 119 vers található. Ezeknek nagyobb részét a gyűjtemény összeállítója írta, kisebb hányada pedig az elődök vagy a kortárs szerzők munkája. Az itt bemutatásra szánt két vers közül az egyik latin nyelvű, a másik pedig magyar. Szerzőjüket nem nevezi meg a kéziró, ehelyett a versek bevezetőjeként tájékoztatást ad azok megírásának körülményeiről, keletkezésének okáról.

„A Jesoviták szerzete, amelyben igen nagy elméjű és nagy okosságú emberek voltak, sok jószágokkal bírtak, a királyi városokban az oskolásokat tanéttették, az tanuló ifjúságot igen szép, erkölcsös életre nevelték és szoros határok között tartották isteni félelemben, sok külömb jó könyveket írtak. Ezen Jesovita szerzet eltöröltetett s kiirtattatott Ganganelli² pápa által per bullum Anno 1773. mense Septembri. Mi okbul töröltettek el, olvasd a pápának bulláját² és abbul megérted.”

A jezsuiták panaszos éneke latinul szól, s a tüköroldal – ahová feltehetően a magyar fordítás került volna – a kéziratos gyűjteményben üresen maradt.

Íme a vers:

Gemitus Societatis Jesu Tempore extirpationis Anno

O fatalis illa hora quae me genuit
o funesta illa dies, quae tunc adfuit
pellor in exilium, veluti mancipium
derelinquo cuncta bona, et Dominium.

2

Fui potens, opulentus, rerum dominus,
sed nunc effectus mendicus, aeris cupidus,
nihil praeter baculum, atque breviarium,
quo mecum asportare in ludibrium.

3

Dum fuissem Jesovita, fuit vita,
comedebam et bibemam absque diaeta,
sed opulentum paupertas, superbumque humilitas
sequitur, quem sic seduxit mundi vanitas.

4

*Sum relictus ab amicis velut perfidus,
a paterna portione jam sum exclusus,
jam meam disperdidi, in ludendo perdididi
vach me miserum! futura, qui non praevidi.*

5

*Quid sum miser jam factururus ipse non scio,
quod sum pedes amoturus prorsus ignoro,
laborare nescio, mendicare rubeo,
cibum tamen, atque potum semper cupio.*

6

*Aliquando bibi kaffe, nunc nil habeo,
csukoladam, et rozoli jam nec video,
tantum modo jusculum, bonae aquae poculum
apponatur, est nunc meum dulce ferculum.*

7

*Ubi libri, quos habebam, o solatium!
quorum nullum extratuli, o supplicium!
Regis enim horridum arcet ab his folium,
possidebit hos nunc Clerus, ah Martyrium!*

8

*Et quis causa sortis! hujus nisi Pontifex,
Clemens Papa Ganganelli bullae opifex,
hic prostravit Lojolos Jesu Christi Socios,
quos jam reges formidabant, velut dominos.*

9

*Quid me juvat, quod Molinam fui secutus,
et Thomistas propter gratiam persecutus,
nil me nunc jam media adjuvat scientia,
video, quod efficax sit per se gratia.*

10

*Doctor eram, honorabat me tunc Clerus,
cui certe imperabam velut herus,
sed me Petrus tetigit, et mensuram reddidit,
dicens, neque porta inferi praevaluit.*

11

*Ergo Petre cum sic ita, me dejicio,
victus manus Sanctae Sedi jam subjicio,
Sed Te pie Domine, Papa non abs omine,
peto, velis misereri tantum animae.*

Jesoviták szerzete amidón eloltatott, fájdalmas panasza

Ó végzetes az az óra, amelyben születtem,⁴
Ó gyászos az a nap, amely most utolért engem.
Messze úztek, mint hitványak hitványát,
Kinek oda kellett hagyni vagyonát és házát.

Bővelkedtem javakban, majd égis ért hatalmam,
S most koldus lettem, mindenki uralkodik rajtam.
Egyik kezemben a breviárium, a másikban a bot,
Ennyi csak, mit a mostoha sors nekem meghagyott.

Szép életem addig volt csak, amíg jezsuita voltam,
Volt étkem és italom, hogy éhemet és szomjamat oltsam,
De sújtja azt rút gyalázat és nyomor,
Kit a világ hiúsága magával sodor.

Atyai örökségemből rég kizárattam,
S mint cselszövő, barátok nélkül maradtam.
Gyászos jövőm ó, hogy előre nem sejtettem
En szegény nyomorult, ki örökre elvesztem.

Ó, én szerencsétlen! Vajon mire jutok?
Hisz már járni is alig-alig tudok.
Koldulni átallok, de a munka sem megy nékem,
Mondd, miként enyhítem szomjam és az éhem?

Most semmim sincs, pedig valaha ittam kávé,
S rég elfeledtem a rozspálinkát meg a csokoládét.
Immáron nekem az is édes élvezet,
Ha ételem híg leves, italom friss víz lehet.

Becses könyveim, a vigasztalók, vajon hová lettek?!
Fájdalmamra, mindegyiktől búcsúznom kellett.
A királyi parancs kisemmizte a szerzetest,
S a világi az, ki most mindent megszerez.

A végzetet vádolom ezért, s a főpapot,
Kelemen pápát, ki ilyen bullát alkotott,
Eltörölték a Loyolát követő Jézus Társaságát,
Kiknek még a királyok is ígyleték hatalmát.

Molinát követtem, a tomistákkal ádázul vitáztam,
Ki segít most rajtam, ki belátom, hibáztam.
A közbevetett tudás mit sem ér nekem,
Rég tudom már, hatékony magától a kegyelem.

Tudósként még a klérus is tisztelt engem,
Kikkel hősiesen annyit perlekedtem.
Ámde Péter letiport, kétséget sem hagyva
Hogy még a pokol kapuja sem vesz erőt rajta.

Ím, Péter, most mit tehetek? meghajlok előtted,
Engedelmeskedem, hisz a jezsuitákat legyőzted,
De Téged, kegyes Uram, küldötte az Égnek,
Kérlek, irgalmazz a kitaszított lelkének!

A pálos rend hazai-főeloszlatásáról szóló panaszos ének bevezetőjéül „Josep császár alatt történt dolgok” címmel ezt az összefoglalást kapjuk a könyv szerzőjétől:

„Responsum Summi Pontificiis Pii 6ⁱⁱ ad Imperatorem Josephum Secundum^s – Magyarra fordította Farkas Pál másoknak kedvéért ekképpen:

Tudva légyen nálad Császár, hogy az Istennek dolgában senki sincs, akár hatalmas, akár erőtlén légyen, akitől köllessék félnem, hogy a kétféle törvényszabásra, az égnek megnyitására és annak bécsukására törvényt és hatalmat vettem Attul, Aki a királyoknak is parancsol, és mind az élet, mind a halál kulcsait tartja. Csüdálkozol? Semmit elő nem fogsz menni fenyegetésekkel, meg nem rettenik Pius, aki Istenben bízván az igazságért győzhetetlen szívvel bír. Semmi ellenkezésekre, semmi csatatüzelkedésekre meg nem lágyul. Lássad, vagy engedned köll Császár, vagy az Istennek erejét az Ő helytartója által tapasztalnod: Péter haragját el nem fogod kerülni, hanem engedelmességgel, amellyel az Istennek és nekünk köteleztetel. Légy jó egészségben. 1780.”

A fordításon kívül még ezt olvashatjuk:

„Sz. Martonyban in Monte Pannoniae⁶: a Benedictinusoknak minden kincseit elvitette, Sz. István királytul kiadatott diplomájokat elvette, a szerzeteseket a klastrombul kiparancsolta, elszélesztette, úgy nemkülönben Paulinusokat, barátokat, apácákat, a klastromokat okkupálta.”

Ezek után lássuk a verset:

**Paulinusok vagyis Remete Szent Pál szerzetének
elpusztulásakor egy igazi jó szerzetes ekképpen fájalta
szerzetes életét**

A szerzet második Josep császár által elrontatott

*Jaj mely rettentő szó szaggatja szívemet,
midőn elpusztulni látom szerzetemet,
hattyú fehér köntösömet
ártatlan jegyző színemet
gyásszal köll váltanom, oh szörnyű fájdalom.*

2

*Azért zártam ebbe ifjabb üdeimet
gyöngé zsengejében virágzó éltemet,
néma falak közé vittem,
világ elől elrőjtöttem,
most újra kimegyek, s fátum csúfja legyek.*

3

*Bús szívek öröme édes magányosság
minden szabadságnál kellemeteseb rabság,
te voltál eddig szívemnek,
de jaj el köll válnom, oh szörnyű fájdalom.*

*Én ugyan holtomig hívséget esküdtem,
 esküdt hívségemben eddig gyönyörködtem,
 mint gyermek édesanyjának
 emlőjétül dajkájának
 most elragadtatom, erővel vonatom.*

*Isten hozzád tehát édes magányosság,
 világ ellensége oh földi mennyország,
 szűzesség szép iskolája,
 józan erkölcsök példája,
 oh szerzetes klastrom földi paradicsom.*

*Ma szent küszöbödöt utolszor csókolom,
 s könnyemtől ázva végképpen búcsúzom,
 már a hatalmasság sürget,
 bár éltemnek vetne véget,
 oh jaj mint köll válnom, jaj megöl a fájdalom.*

Igaz, hogy az említett kéziratos gyűjteményből ránkmaradt versek – köztük e kettő is – nem tudományos igényűek, művelődéstörténeti vonatkozásuk mégsem jelentéktelen.

Ezek az énekek ismertek voltak a nép körében, akiknek gyermekeit a szerzetesek tanították, nevelték, mint ahogyan a versgyűjtemény szerzője is hozzájuk járt jól ismert dunántúli iskoláikba. Így tehát érthető, hogy maga a nép is átérezte a „gyászos nap” minden fájalmát és keservét.

Az 1540-ben alapított jezsuita rendnek a XVIII. században több neves iskolája működött a Dunántúlon, ahol a növendékeket igen fölkészülten és nagy alapos-sággal oktatták.

A fölösztatott pálos rend tagjaival nehéz helyzetükben ugyancsak együtt éreztek az emberek, hisz az 1263-ban Boldog Özséb esztergomi kanonok által életre hívott pálos rendnek – az egyetlen magyar alapítású szerzetnek – nagy tisztelete volt hazánkban is és határainkon túl is.

Nem tudhatjuk bizonyosan, hogy az itt közölt két vers kinek, kiknek a költsége, s hogy mennyi belőlük a „szerzetes panasza”, mi az, amivel a nép megtoldotta. Annnyi azonban bizonyos, hogy e versek a korabeli irodalom tartozékai, gazdagítói. Érdemes fölfigyelni rájuk!

Jegyzetek:

- 1. A kéziratot a Somogy 1981/6. számában ismertettem „Farkas Pál – a tudományok nagy barátja” címmel. – 2. XIV. Kelemen pápa (1769–1774), Dominus ac Redemptor noster (Urunk és Megváltónk) kezdetű rendeletével eltörölte a jezsuita rendet. – 4. A fordításban elsősorban tartalmi hűségre törekedtem. – 5. VI. Pius (1775–1799) intelme II. Józsefhez. – 6. Pannonhalma.

San Martino a Mensola

Szorongva álldogáltam 1980 októberében a firenzei pályaudvar mellett. A ritkán járó 10-es buszra várakoztam, amely Settignano felé tart. Amíg a busz megérkezett, elgyönyörködtem a pályaudvar keleti oldalán, az egykori királyi váróterem előtt álló szökőkútban, amelyet egy ötletes művész – egy kiállítás időtartamára – vérszökőkúttá alakított. A vérvörösen csobogó folyadék megtöltötte a medencét és a hajszálcövesesség révén a medencébe lógatott hosszú, fehér zászlót is. Jó beköszöntője volt a „Humanizmus és embertelenség a XX. század művészetében” című kiállításához, márcsak azért is, mert a teret, ahol a szökőkút áll, Mussolini idején képezték ki és az abessziniai háború egy csatája emlékére Piazza Adua-nak nevezték el.

Szorogásom még csak fokozódott, mikor felültem a buszra. Hiszen a Villa i Tatti-ba indultam, a Harvard Egyetem firenzei reneszánszszakutató intézetébe, hogy elkezdjem egyéves ösztöndíjas munkámat. Lakásom ellenben még nem volt és nagyon szívemre vettem Klaniczay Tibor figyelmeztetését: igyekezzem a városban lakni, ne tegyek úgy, mint az amerikai ösztöndíjasok, akik kint laknak a Villa környékén, benn a toszkán tájban, de távol Firenzétől.

A busz elhagyta a dómot, el a San Marcot, majd a botanikus kert mellett elhaladva (a La Pira-ról, Firenze hajdani polgármesteréről és a szerviták történetének tudós krónikásáról elnevezett utcában) keresztezte az arezzoi vasútvonalat és eljutott a hajdani vámvonalig. Egy századeleji utazó, Edward Hutton, aki a legbájosabb könyvet írta a Firenze-környéki dombokról, még felháborodott gúnnyal ecseteli, hogyan dézsmálták meg e vámvonalnál a csendőrök a dombok paraszti lakóinak nyomorúságos gyümölcsöskosarait. Ma már semmi sem emlékeztet a hajdani városvégre, az Affrico patakot is lefedték, ízléses, két-három emeletes házak foglalják keretbe a néhány megmaradt XVIII. századi kertet és villát és ahogyan az út a dombok felé kezd emelkedni, egyre több uszoda bújik meg a fák sűrűjében. Majd a busz befut a Firenze XIV. kerületéhez tartozó Ponte a Mensola falucska főutcájára; nekem itt kellett leszállnom, a busz pedig meredek szerpentinre tovább kapaszkodott Settignanoba. A buszmegálló mellett a helyi kommunista pártszervezet kocsmá- és kuglilterme állott: Ponte a Mensola minden lakója – mint később kiderült – a kommunistákra szokott szavazni, ezért a kerítésekre is többnyire sarló-kalapácsos emblémákat festettek; nem úgy, mint Settignanóban, ahol a helyi fasiszta érzelmű ifjak fekete festékkel vagy a fasiszta párt, az MSI betűit pingálják fel (akár a kastélyok falára is), vagy a kommunista embléma fölé sikerítenek egy-egy bitófát.

Átmentem a Mensola patak hídján és fölfele kezdtem kapaszkodni. Előbb egy szabályos parasztgazdaságot láttam balkérről, japán tyúkokkal, kukoricával, olajfa-ültetvénnel, traktorral, valamint a gazda sógora által vezetett vadászkocsmával, ahol egyszer Szent József napján ebédeltem, később soha, mert a tulaj, Osvaldo, a sűrűn elnyert gasztronómiai versenyek trófeáit szereti a vendégekkel megfizettetni. A patak meglehetősen tisztán csobogott; felsőbb szakaszán már szennyezték, de a sűrű följelentéseknek volt hatása és egy ideig ismét kristálytisztává változott. Az út egyszerre kettéágazott: a sarkon márványtábla hirdette, hogy „Ezen a környéken született, élt és tartózkodott Desiderio Da Settignano, Bernardo és Antonio Rossellino, Luca Fancelli, Meo Del Caprina, Simone

Mosca, Michelangelo, a Tours-i Juste-testvérek, Niccolò Tommaseo, Gabriele D'Annunzio, Elenora Duse." Ez még nem volt elég, mert mellette egy másik táblán ez állt: „A környező dombokon, melyeket Giovanni Boccaccio művésze ünnepe, barátságos vendégszeretetet élveztek és ihletet merítettek Leight Hunt, Charles Armitage Brown, Janet Ross, Lohn Addignton Symonds, Edward Hut-ton, Mark Twain, Frederick H. Trench, Bernard Bernson.” Néztem, olvastam és már nem akartam annyira Firenze belterületén lakni.

Ebben a jámbor szándékban segítségemre sietett az, hogy Firenze akkortájt Olaszország negyedik legdrágább városa volt. Ezért azután nem is találtam elfogadható árú lakást sehol. Meg-megújuló kísérleteimet látva, a Tatti titkárnője megszánt és megkérdezte, hogy nem akarok-e esetleg a San Martinoban lakni? Mikor azután megmutatta a San Martino a Mensola templom mellett fekvő hajdani kolostor lakótornyának második emeletét, habozás nélkül elfogadtam. Ez a lakás ugyanis nem csupán Fancellinek, a múlt századi firenzei építésznek felelt meg, akinek emlékét ma is emléktábla hirdeti a házon, hanem főleg Skóciai Szent Andrásnak is, aki a tornyot a IX. században építette. (Az ő emléktáblája az elvadult, hatalmas kert felől látható a tornyon.)

A koraközépkorban Nagy Skóciának, Magna Scotia-nak hívták Írországot. Ezért kapta az Írországból Szent Donát társaságában idevándorolt diakónus a Skóciai Szent András nevet. 816 körül Fiesoleból püspöke, Szent Donát társaságában lesétált a Mensola patak fölött emelkedő kis dombra, és észrevette, hogy a dúsan növő túskebokrok egy templomocska romját fonják körül. Engedélyt kért és kapott a püspöktől, hogy a templomocskát helyreállítsa. A rendbehozott templomot Szent Márton tiszteletére szentelte fel és mellette monostort építtetett. Összegyűjtötte a környék remetéit és a monostorban élt velük Szent Benedek regulái szerint.

Giuseppe Maria Brocchi, apostoli protonotárius és a Firenzei és Etruszk Akadémia tagja 1752-ben megírta a firenzei szentek és boldogok életrajzát. A második kötetben, ahol azokat a szenteket és boldogokat tárgyalja, akiknek ereklyéit és képeit időtlen idők óta vallásos tiszteletben részesíti a nép, noha nem szerepelnek a római mártírológiumban, megtaláljuk Skóciai Szent András életrajzát is. Elregéli, hogy a szent együtt érkezett Szent Donáttal Fiesole főterére, ahol a klérus és a nép éppen azért gyűlt össze, hogy új püspököt válasszon a pár napja elhunyt régi helyébe. Egyszerre csak váratlanul megszólalt a város összes harangja és magától felgyulladtak a templom lámpásai; a csodás jeltől megilletődött tömeg pedig égi hangot hallott: Emeljétek pásztorrá a skót Donátot, aki éppen most jön. Később, a San Martino rendbehozatala után, Szent András még el látta püspöke mellett az archidiakónusi teendőket, de többnyire már a kolostorban tartózkodott. Mikor halálát érezte közeledni, lázas betegként összehívatta a szerzeteseket, intette őket, hogy kitartóan maradjanak meg a jócselekedetek útján és őrizzék meg szigorú ragaszkodással a szerzetesi előírásokat. Egy vágya volt még csak: bárcsak láthatná nővérét, akit írországi gyermekkorától nem látott. És ekkor csoda történt: egy angyal hirtelen odahozta Brigittát, akit egyenesen az asztaltól ragadott el, amint éppen halat evett. Szent András halát adott a különös kegyért Istennek, elbúcsúzott nővérétől és szerzeteseitől és nemsokára – a hagyomány szerint 860 körül, augusztus 22-én – elhunyt, követve pár nappal korábban elhunyt hú barátját, Szent Donátot. Brigitta egy környékbeli barlangban remetéskedett és szintén a szentség hírében hunyt el.

Jó egy hete már a toronyban laktam, mikor egyik éjjel kiestem az ágyból. Olyan éktelenül harangoztak ugyanis, a harangokat félrevertve, hogy gyakorlati leckét vettem abból, milyen jó vezetője a hangnak a középkori fal. A harangtorony lehetett vagy 8–10 méterre légvonalban, de úgy éreztem, hogy közvetle-

nül a fülem mellett húzták. Azt hittem, hogy legalábbis ég a ház, de semmi gyanúsat nem tapasztaltam. A másnap reggeli újságokból tudtam meg, hogy az Arno ismét kiáradt, csak fél centi választotta el a gát koronáját, s az egész városban félreverték a harangokat. Igaz, hogy a mintegy 100 m magasan fekvő San Martino nem fenyegette az ár, de a kötelesség, az kötelesség – mint Monsignor Ráspini, a plébános és a templom történetírója valamivel később kifejtette –, mert igaz, hogy a templom a Fiesole-i egyházmegyéhez tartozik, de még éppen Firenze közigazgatási területén fekszik, tehát neki kötelessége volt harangozni. Ha már így összebarátkoztunk, megkockáztattam azt a megjegyzést, hogy a toronyban majd meg lehet fagyni, mert éjszaka kikapcsolják a fűtést. Erre ő azt mondta, hogy fázzam csak nyugodtan, mert ezt mint magyar megérdemlem. Értetlen arcot vághattam, mert hozzáfűzte, hogy: „hiszen a maguk királya, Attila rombolta le ezt a templomot, melyet romjaiból végül is Szent András épített újjá”. Hiába mondtam, hogy Attila sosem járt Firenze környékén, annál inkább Totila, a keleti gótok királya, ő csak azt válaszolta erre, hogy az mindegy. (Igaz, hogy már Boccaccio is harcolt Attila és Totila összetévesztése ellen, de hát egy firenzeinek ami barbár, az barbár.)

Sokszor jártam a templomban. Jelenlegi formájában – melyet a nemrég végrehajtott restaurálás eredeti szépségében állított helyre – a XIV. század tiszta toszkán építészeti-ideálját mutatja. Kis oszlopcsarnokból léphetünk a főkapuhoz, melyet nemes, pietra serena-ba faragott architráv koronáz, rajta három címer: a firenzei bencés monostoré, a Badia Fiorentina-é, és két környékbeli nemes családé, akik támogatták a templomot, illetve a monostort. A templom három apszisú, három hajóra osztja négy félköríves, ión oszloprendben elhelyezett félköríves árkád. Nem sok emlékeztet arra a hajdani ókeresztény templomra, amelyet csak a restaurálásnál végzett ásítás tárt fel, sőt a koraromán, Szent András által emelt templom elrendezéséből is csak az apszisok maradtak meg. Balról jobbra haladva, az első oldalkápolnát Assisi Szent Ferencnek ajánlották. Korinthuszi oszlopok tartják a nemes, félköríves fülke mennyezetét, melyet 1477-ben Neri di Bicci gyönyörű oltárképével ékesítettek. A kép a Madonnát ábrázolja, aki gyermekét ölében tartja, a Jézuska egy fecskét simogat, a trón jobboldalán Assisi Szent Ferenc és Keresztelő Szent János, a trón baloldalán Mária Magdolna és Szent Klára állanak. A lunettában még kivehetők egy freskó maradványai, amely Szent Ferenc stigmatizációját ábrázolja. A baloldali apszisban van az Angyali Üdvözlés kápolnája, benne Beato Angelico egy tanítványának festménye: Gábiel köszönti a Szent Szűzet, a félig nyitott oszlopcsarnok háttérében kert nyílik,

ahová egy kardos angyal kiűzi éppen Ádámot és Évát. Az Ősbűn után Isten rögtön megígérte a megváltást: ezt szimbolizálja a festő azzal, hogy a kardos angyal feje fölül fénysugarakban röpül Mária felé a Szentlelket jelképező galamb.

A IX. században ez előtt az oltár előtt temették el Szent Andrást. Később azonban a sírhelyet jelző kőlap felirata elmosódott és századokig nem találták az alapító holttestét. A legenda szerint 1285-ben történt a szent maradványok föllelése. Ebben az időben már régen bencés apácák lakták a monostort, akik nem tartották be a fegyelmet és meglehetősen laza életet folytattak. Többek között összejártak egy szintén környékbeli laza erkölcsű nemes hölgygel, aki hirtelen elhalálozott. El is temették a templomban. Történt ezután, hogy egy éjjel megjelent Szent András az apácákat gyónató papnak és rosszállását fejezte ki, hogy éppen egy hirhedett nőszemélyt temettek rá. A pap nem vette komolyan az álmot, mire a szent ismét megjelent és most már fenyegetően követelte, hogy távolítsák el róla a nőt. Ez sem használt, mire a szent álmában jól összevejsza verte a papot, aki rémülten a templomba szaladt, az apácákkal együtt imádkozott Szent András közbenjárásáért és kibontotta a friss sírt. A nő alatt meg is találták a régóta keresett szent ereklyéket, és erre a pap sebei csodás módon be is gyógyultak. A szentet ünnepélyesen újra eltemették egy díszes, festett fa-szarkofágban; később az oltár elé temették, a szarkofágot, mely a legenda jeleneteit ábrázolja, a főoltártól balra nyíló kis múzeumban csodálhatjuk meg.

A főoltárt a Tatti – korábbi névváltozatban Zati – család egy tagja, Amerigo Giuliano Zati állíttatta 1391-ben. Csak találgathatjuk, miért látta jónak a donátor családja, hogy a fiúnak egyik nevéül az Amerigót, azaz az Imrét adják. Ezzel viszont Szent Imre be is vonult a San Martino templomába, mint a donator védőszentje. Tamássyné Wolf Rozina 1930-ban fedezte fel az oltárképen az árpádházi szűz szent királyfi alakját. Történetesen éppen akkor volt a Szent Imre-év kezdete. „Az ősrégi eredetű templom apszisában találtuk az 1391-ben keletkezett, gazdag, friss színekben pompázó triptichont, melynek középső szárnyán Szűz Máriát a gyermek Jézussal ábrázolta az Orcagna iskolájából kikerült művész. Tőle balra áll Szent Julián, jobbra pedig Szent Imre, mint a felírás mondja: „Sancto Amerigho d'Ungheria ... Szent Imre barnászöld ruha felett vörös, hermelinnel szegett, csukott köpenyt és vörös kalapot visel. Jobbjában liliomszálat, szokásos attributumát, a szüzesség jelképét tartja, baljával pedig rövid tört fog. Arcábrázolása nem tartozik a megszokott típusok közé. Fáradt nézésű, aszkéta arc, kis kecskeszakállal, hegyes bajusszal. Hogy a megrendelőnek voltak-e magyar kapcsolatai, amelyek megmagyarázhatnák a különben ritka Imre név használatát, azt nem sikerült megállapítani. Kétségtelen, hogy a legendáját ismerték Itáliában és ennek alapján alkotta meg a művészi fantázia alakját. A szent magyar jellegét elsősorban arctípusával hangsúlyozza, mely a predellaképen egészen határozott tatár vonásokat mutat.” A predellakép különben azt beszéli el, hogy Szent Imre éjszakánként feleségével hogyan imádkozott a feszület előtt, miközben Szent István az ajtórésen betekintve nézi. (A legenda két mozzanatából összevont jelenetnek különben ez az egyetlen képzőművészeti ábrázolása.) Vargha Damján, a San Martino oltárképe kapcsán meg is kockáztatta azt a feltevést, hogy Szent Imre nem halhatott meg egészen ifjúként, hiszen már a XIII. századi cisztercita Albericus „vir”-nek azaz, „férfi”-nek nevezi és ez a kor szokásai szerint 30–31 éves férfiúra illik. Elképzelhető, hogy a hagyománynak ezt az ágát – amelyet az Érdy-kódex is megerősíteni látszik – vette figyelembe a festő.

Brocchi atya még látott a szenteltvíztartón, amely a főoltártól jobbra áll, egy elmosódott felírást: „Help, help, Ghod!” Az angol szavakat szerinte valószínűleg azok az angol zsoldosok véshették a kőbe, akik Giovanni Acuto, azaz John Hawkwood vezetésével szállták meg egykoron a Fiesole alatti dombokat. Ez a feltétele-

zés további magyar kapcsolatokat villantott fel hun agyam előtt. Hiszen a híres angol zsoldosvezér (akit a firenzei dómban temettek el és akinek síremlékét nem kisebb művész alkotta, mint Paolo Uccello) 1364-ben harcolt a firenzeiek ellen, mint a pisaiak zsoldjában álló angol és német katonák egyik vezére. Ekkor azonban egyik alvezére nem más volt, mint Toldi Miklós. Filippo Villani krónikája beszéli el, hogy 1364 április végén zsoldosok szállták meg a dombvidéket le egészen az Arno partján fekvő Rovezzanoig. Márpedig Toldi – mint Mályusz Elemér tanulmányából tudjuk – Mortimer főkapitány helyettese és végső soron Hawwood beosztottja, aki még a következő év januárjában is Itáliában vitézkedik. Nagyon is könnyen elképzelhető, hogy angol lovagtársaival együtt elment a brit szigetekről származott szent sírjához; Toldit talán még a templom védőszentje, Szent Márton is vonzhatta, aki Savaria-i származása szerint még magyar szentnek is számított. A Szent Imre személyéhez fűződő névválasztás is egészen biztos Nagy Lajos itáliai szereplésével függhet össze. Hiszen még a második nápolyi hadjárat után is évekig több tízezer magyar katona harcolt Itáliában különböző városok, illetve elsősorban a pápai állam kormányzója, Albornoz bíboros szolgálatában.

Egyik ablakomból egy meredek dombon álló kastélyra láttam. Jelenleg fiúárvaház, szerzetesek igazgatják. Hajdanában ez volt a Poggio Gherardo kastély, ahol Boccaccio Dekameronjának első három napja játszódik. Legalábbis a legtöbb irodalomtörténész ide helyezi a cselekményt, mivel a század eleje óta tudjuk, hogy Boccaccio a San Martinótól mintegy fél kilométerre fekvő falucska, Carbignano egyik házában gyermekeskedett. A „Casa di Boccaccio” ma is áll, noha freskóiból már alig látható valami. A gazdag certaldoi kereskedő és a fiatalon meghalt francia özvegyasszony gyermeke a San Martino templom előtti tereken hallgathatta a környékbeli dalnokok, a „giullari” produkcióit; többek között nyilván a környék legendáiról is. Legalábbis erről tanúskodik a Fiesolei Nimfának, amely Végh György fordításában magyarul is olvasható. Egyes kutatók még azt is föltételezték, hogy az ovidizáló átváltozások mitológikus köntöse mögött az ifjú Boccaccio és a monostor egy fiatal apácájának tragikus végű szerelme rejtezik. Mindenesetre a költemény örökre halhatatlanítja e páratlan szépségű völgy helyeit, melyek báján sok csorba azóta sem esett, hacsak egy elektromos távvezeték nem számítunk. A templom előtt ma is ifjú dalnokok csoportosulnak, főleg éjszaka; de kábítószer-ihlette gitárzenéjüket nehezebben tudtam megszokni, mint a torony hűséges kutyájának, Ulisse-nak holdravnítását.

Még egyszer sikerült visszatérnem a Mensola völgyébe. 1983-ban a Tatti vendégházában, a szomszéd hegyoldalban elterülő Villinoban laktam rövid ideig. Kis csermely völgyében kellett fölfelé kapaszkodnom, olajfa-ültetvények között, a rózsákkal övezett házikóig. A terasról láhattam San Martino tornyát. Látom azóta is, hacsak emléken is. Este Ady szentjánosbogarainak utódai világítottak:

*„Szent-János-bogarak a kertben,
Emlékek elmúlt nyarakon,
Flórenc nyarán...”*

Irodalom:

- Giuseppe Raspini: San Martino a Mensola, Firenze, 1977.
Edward Hutton: Country Walks about Florence, London, 1908.
Giuseppe Maria Brocchi: Vite de' santi e Beati Fiorentini, Firenze, 1752
Wolf Rózsi: Szent Imre a képzőművészetben, Bp. 1930.
Vargha Damján: Problemi relativi a Sant' Emerico. Roma, 1933.
Mályusz Elemér: Toldi Miklós Olaszországban. It. 1924. 17–28. 1.

Határ Győző tükörszobája

Ismerek egy szobát, pedig csak fényképen láttam. Ez a szoba a *Hongriusculen*-ban van, a ház meg London azon negyedében, Wimbledonban, ahol a szobák ilyenek szoktak lenni. Fényesek, előkelők, műkincsekkel: stílbutorral, képző- és iparművészeti alkotásokkal díszítettek.

De az általam sokszor megcsodált szobának más híressége is van – a tulajdonosa. Egy Einstein-frizurás, lekonyuló bajszerű magyar író, aki itt álmodta meg életművének nagy részét; innen, a tükörfalak riasztó simogatásából merészkedett föl a Világútra, akárcsak zseniális hőse, Golghelóghi; itt mondta hangszalagra, felesége segítségével, mesetragédiáját, verseit, drámakölteményének részleteit; itt lett kiátkozott magyar író, esszéista és filozófus. Ebben a gazdag környezetben vált szegénnyé, olyannyira, hogy teste szinte már eldeformálódott – „fejlábúak vagyunk – csak mint aki az eszén jár” –; innnen küldözgette barátainak aranyszínű borítós könyveit: a szerelmi bestsellerekkel vetekedő regénytrilógiát, az *Anibelt*, *Pepito* és *Pepita* szenvedélyes, a „szerelem ördögtövisével” jelölt életkalandját, valamint filozófiai elmélkedéseinek, világmagyarázatainak, bölcséleti „haszontalanságainak” opuszait: az *Intra Murost*, az *Özön közönyt*, s a három kötetes *Szélhárfát*. S nem utolsó sorban a kilenc estére tervezett drámát, a magyar irodalomban máig egyedül álló *Golghelóghit*.

A tükörszobában egy szent őrült él.

Írómasináinak rabságában, a betűi bűvöletében. Egy szent garabonciás, aki azért hagyta el első szerelmét, a zenét, s vált hűtlenné a másodikhoz is, az építészethez, hogy egyetlen szerelmének, az írásnak hódolhasson.

Álmodott magának jólétet, álmodott magának nyugalmat, álmodott magának hazát; költészetté tette egész életét, hogy bölcs derűvel elmondhassa: *későn-érkező* – *korán-ólálkodó* volt. „szélhárfák vagyunk a dombtetőn / az gondolódik bennünk, ami gondolódik / felcsendülünk, ha a felszél belénkkap s messze-csengőn kicsendülünk, ha leszáll a szélcsend: sunyi erőszakkal vallasjuk a kivallathatatlant.”

Határ Győző hét évtizede – álom az Álomban. Sokkal idősebb ez az ördögi suhanc, mint hinnénk. Ezer éve bolyong Golghelóghijával a Világúton, s mert író, van annyira naiv, hogy gondolhassa: egyszer majd megérkezik a magyar irodalomba is.

Addig pedig csak lógassa lábát a tengerbe, világcsavargóként mássza továbbra is a hegyeket és tűzhányókat! S otthon, tükörfalú szobájában állja pillantását annak a szörnyetegnek, aki ugyan kételkedik a Teremtőben, de szépséges álmaival akarva-akaratlan közelebb jut hozzá. Vallasza a kivallathatatlant.

Szokolczay Lajos

LÁSZLÓFFY ALADÁR

Folytonosság

Határ Győzőnek

Amióta csak a csend, csak a por, csak a besütő
nap olvassa ezeket a könyveket, amióta
csak az évszakok lapoznak s a múltó
időben akár újra elszéledhetnek a
betűk a szöveg kaszárnnyáiból,
azóta lett emlékezetemben teljes
az az élet, az á tudás, az a szerelem,
az a szabadság, az a reménység, az az
ifjúság, az az iskola, az a jövő. Így
ébredek vissza néha a halálunk előtti
estékbe, reggelekbe, a születésünk
előtti évszázadokba, a bezárt
szoba utolsó polihisztóra vagyok,
valahol messze attól a rengeteg
múltbeli jelentől, a kérdező kérdések,
felelő feleletek között, ami a
nem élő életek élete immár.

TÚZ TAMÁS

Ős-értelem

Határ Győzőnek

a némafilm megszólal szürreális
hangokat penget Garbo Chevalier
bíborba vált a mélykék kalamáris
de csak a toll-mondja meg hogy mit ér

Kassziopé Perzeusz Androméda
vonzásában az ész s ami a fő
milyen szédülten hull a szakadékba
az örült szív s hogyan kerül elő

mintha félne hogy megróják azért
mert nem vészett oda mert más ember lett
a zuhanás kisajtolta a vért

utolsó pórusából is de nem
semmisíthette meg az Ős-értelmet
hogy' is tehetne volna Istenem

NAGY GÁSPÁR

átutazol

(70 Határon át egy 9 soros
vers = vágányon)

$\infty \rightarrow$ Hallom a hangod

Alkalmadtán

Távolí éjben

Átutazol ===== $\rightarrow$

Remegő lámpást

GYorsvonalodnak

Örbódém villant

Zászlószünetes

Örült napokon $\rightarrow \infty$

Megjegyzések a „Silentium”-hoz

A silentium itt olyan hallgatás, olyan beszédes csend, amelyben az ember önmagát hallgatja és belső személyes mivoltát akarja megérteni. A háborús években vagy még azoknak a hatása alatt keletkezett írások állnak előttünk. Abból az időből, amikor Lukács György is „az ész trónfosztásáról” beszélt. Hamvas Bélát ma újra felfedezik, és annak is megvan a magyarázata, hogy írása a Vigilia lapjaira kerül. Amit itt ír, az kétségtelenül nem teológia, még csak nem is szigorú értelemben vett filozófia, hanem irodalom, de filozófiai tudattal átszőtt irodalom. Benne van az író szabadsága, érdekességre való törekvése, de főleg az a vágy, hogy az ember kilétéről és felelősségéről mondjon valamit. Nem kész megoldást ad. Az író feladatát inkább abban látja, hogy megdöbben, gondolkodásra, óvatosságra indítson. Ez az összetett látószög magyarázza meg az ilyen többször ismételt kijelentését is: „Nem vagyok vallásos. De teljesen csak a dolgoknak vallásos megértése tud kielégíteni.” Nem tisztázza a „vallásos” szó jelentését sem. Nyilván csak arra gondol, hogy nem igazodik a vallás konkrét előírásaihoz. A dolgok „vallásos megértését” már bővebben kifejti, sőt mindvégig ezzel birkózik. Igazi témája az, hogy az embert hozzámérje az abszolút szellemhez, az örökkévalósághoz, Istenhez. Érzékeltetni akarja az emberben a szellemi dinamizmust, az ünnepélyességet, a célrátörést. De ugyanakkor látja és átéli a jó és rossz küzdelmét, az erény és a bűn, a fény és az árnyék, a világosság és a sötétség, a szeretet és a gyűlölet, az értelem és az értelmetlenség kettősségét, továbbá a szellem és az ösztön feszültségét. Mindezt egyéni stílusban fejt ki: idézetekkel, idegen szavakkal, ahogy a negyvenes években divat volt. A fogalmakat és a képeket a szellemi hagyomány legkülönbözőbb területeiről veszi, a mítoszokból, a Bibliából, a keleti vallásokból, a régi apokrif-apokaliptikus irodalomból, a misztikusoktól s a teozófusoktól, s azokat írói szabadsággal használja fel. Ezért jellemzi például Istent úgy, hogy ő az egyetlen valóság, az egyetlen igazi létező, máskor meg azt állítja róla, hogy ő a „semmi”, mert megfoghatatlan és felfoghatatlan. Az ember „vallásos megértéséhez” csak úgy jutunk el, ha kapcsolatba hozzuk ezzel az örök titokkal. Az író tehát a komor színek ellenére sem pesszimista. Meg van győződve, hogy a „lélek sötét éjszakájából” el lehet jutni a világosságra. Igaz, nem olcsó áron, hanem lemondással, önfegyelmezőssel, önmegtagadással. A „Gyümölcsóra” valójában a természetes misztika szimbóluma. A kegyelem órájára fel kell készülni.

(G. F.)

HAMVAS BÉLA (1897–1968) író, esszéista, eredeti gondolatokban bővelkedő, értékes filozófiai, irodalom- és művészettörténeti tanulmányok szerzője. Érdeklődése elsősorban az ókori filozófia és a keleti misztika, továbbá a XIX. és XX. századi európai bölcsélet nagy alakjai (Kierkegaard, Nietzsche) felé irányult. A Vigilia 1983. szeptemberi száma foglalkozik részletesen munkásságával.

Silentium

I. Henoch*

A héber hagyomány azt mondja, hogy Henoch Matatron. Matatron, ez a különös szó, mint a már elkallódott Kabbala könyvei magyarázzák, rang. Isten után közvetlenül ő következik. Feljegyezték, amikor az Úr Henochot a lelkek fölött való teljhatalommal megbízta, az angyalok elcsudálkoztak és azt kérdezték, ugyan miféle dolog ez, hogy mi e halandó emberi lénynek szolgáljunk. Hosszú ideig az egész mitológiai túlzásnak is látszik. Csak lassan, mialatt az ember a hagyománynak egyre nagyobb területét látja be, tűnik ki, hogy az őskor kivétel nélkül minden vonala és útja kereszteződésében ott áll Henoch, a Matatron, a lelkek világának helytartója, a hierarchiák legmagasabb lépcsőjén, még az arkangyalok fölött.

Néhány lényeges mozzanat: Ádám Rariel arkangyaltól könyvet kapott. A könyv, héberül Sefer, körülbelül, mint a görög logosz, tudást és világosságot és értelmet is jelent. De mindenestre valamit, amit bevéstek, vagyis szignatúrát. A könyvet Ádám elásta, Henoch azonban megtalálta s így azt, ami a paradicsomban történt, közvetlenül megismerte. De, mint Böhme mondja, az első hat pátriárka után, Ádamtól Jaredig, Henoch volt az első próféta. Az apokalipszis küszöbén, a sötét korszak kezdetén ő volt az első éber, mert próféta nem annyi, mint jós, hanem annyi, mint látó és szóló, mint őrző, phylax pneumatón, mint Platón írta. Tanúja volt az angyalok lázadásának, ő volt a követ, aki a bukott angyalok kérvényét az égben az Úrnak átadta. Az egyetlen lény, aki a halál küszöbét teljes öntudattal lépte át, amikor az Úr őt magához emelte. Ő volt az, aki a csillagokról való tudást az emberekkel megismertette. Törvényeket és szokásokat hozott. Végül, mikor a mennyben járt, ő volt az, aki a Megváltót, születése előtt, saját szemével látta.

Henoch lénye összeköti a paradicsomi emberiséget az apokaliptikus (történeti) emberiséggel és a megváltás emberiségével. És, ami a legfontosabb, Henochnak szemléletes tapasztalata volt Istenről, ténylegesen látta őt és hangját hallotta, nem jelképekben, mint Illés vagy Mózes, nem látomásokban, mint a hinduk vagy az irániak, nem a mítosz káprázatában, mint a görögök vagy az egyiptomiak, hanem személyesen és közvetlenül szemtől szemben állt és beszélt vele. Henoch megmutatja, milyen az apokalipszisben (történet) az egyetlen lehetséges magatartás, a sziklaszilárd bázis és a megtántoríthatatlan hűség és elszegődés. Henoch ezért Matatron, a világ kancellárja és Isten után közvetlenül ő következik.

Ezt a tényt ma minden erővel hangsúlyozni kell és fenn kell tartani. Ma, éppen ma, mikor, mint a Sefer Jezirah mondja, az Égnek földi megnyilatkozása nincs. A történet e pontján, ma, a válság egyre félelmetesebb szorosságában, ma, Henoch magatartásán kívül más egyáltalán nincs. Az apokalipszis jelenlegi végső szakaszában mást tenni, mint amit ő tett, nem lehet és nem szabad. A megtántoríthatatlan hűség és elszegődés, a megrázhatatlan bizonyosság az Úrban, ma úgy mondanák, hogy az igazság szellemében, ébernek lenni, ahogy a keresztény vallás mondja, hinni, mert a hit hűség is, pistis, ahogy a görögök, fides, ahogy a latinok írták. Légy hű. Légy éber. Keresd meg azt a könyvet, amit Ádám elásott. A könyv, héberül Sefer, tudást és világosságot és értelmet is jelent. Az apo-

* Az esszé további három részét később közöljük.

kalipszisben, a mélyponthoz egészen közel, a várható ítélet előestéjén, ma Henoch magatartásán kívül más bizonyosság nincs.

Igen, aki a hagyományt olvassa, egészen elcsudálkozik, Henoch, akinek könyvét a régebbi farizeusok az őszövétségéből oly észrevétlenül kicenzúrázták, hogy tőlük még a maiak is tanulhatnak, Henoch az őskor minden lényeges mozzanatával vonatkozásban áll. Az egyik feljegyzés azt mondja, hogy benne Ádámnak első lelke kelt életre, az a lélek, aki Ádám a bűnbeesés előtt volt. Mikor megkérdezték tőle, mi a neve, azt válaszolta: Hetven nevem van, de a király engem csak kamasznak hív. Kamasz. Gyermekifjú. Ephébos, mint Platón a Phaidrosban írta. Henoch az Úr kamasza. Ez a tündöklő kölyök, akiről a Megváltó később azt mondta, hogy jaj annak, aki nem tud olyan lenni, mint ő.

Henoch tudta, mit jelent a sötét nemzedékben élni. Az istentelenek között, az emiták, vagyis a borzasztók, a rephaiták, vagyis a gigászok, a giborim, vagyis a hatalmaskodók, a samsuniták, vagyis a zürzavarosak, az anaguidák, vagyis a szörnyek, az avidák, vagyis a visszajára fordítottak, a nephilim, vagyis a megrontók között. Elárulták a fényt, írja a hagyomány. Henoch az árulókat és a törtetőket nem gyűlölte. Az Úrral szövetségben állt. Nem gyűlöl. De, aki nincs vele, ellene van. Az egyetlen mód az elátkozottak között élni. Nem gyűlölni. Az Úrral szövetségben állni. Az Úr felvitte őt az Arahath-ba, a legmagasabb mennybe, hogy a vízőzön nemzedéke ellen tanúskodjék. Megnyitotta neki a bölcsesség háromszázezer kapuját, az ész, az okosság, az élet, a béke, a hatalom, a bátorság, a kellem, a tanítás, a könyörület, az alázat, az istenfélelem háromszázezer kapuját. Adott neki hetvenkét szárnyat és háromszázhatvanöttszörös áldással adott neki háromszázhatvanöt szemet, mindegyik, mint a nap; olyan székre ültette, amely az ő trónusához hasonló, megkoronázta, testének húsát élő tűzzé változtatta és olyan volt, mint a fáklya és mint a villám és, mint az egyik könyv írja: az emberek nem mertek reánézni, mert arcáról az isteni rettenet sugárzott és aki látta, meghalt. Az Úr így szólt: Neveim közül hetvenet kivettem és neki adtam – palotám előtt ül és ítéletet tart az égi seregek fölött – a parancsokat a nyelveknek ő osztja el – neki adtam a huszonkét pecsétet, amelyek mindegyikét ujjammal jelöltem meg s ezek a bélyegek azok, amelyek az Ég minden törvényét lezárják. És végül ismét és újra, ő volt a kamasz, az Úr kamasza, a hajnal és a harmat gyermeke, mint Böhme mondja, a paradicsomi lélek és jaj annak, aki nem tud hozzá hasonló lenni.

Mi volt az a bűn, amit a lázadó angyalok elkövettek és mi volt az a sötét tudás, amire az özönvíz emberiségét a bukott angyalok megtanították? – igen, Baader szerint már nem tudjuk, mert nem tudjuk elkövetni. Valami borzalom történt, amitől Henoch minden szava reszket. Nem kell azt hinn, hogy ez a borzalom az özönvíz fenekén nyomtalanul eltűnt. Talán létünkbe észrevétlenül beleépült és azért nem tudunk róla, mert állandóan elkövetjük. Az özönvíz előtt élt emberiség sötétsége a maiénál mindenesetre kisebb volt. Az Antikrisztus korszakában, mi, ma, mélyebbre merültünk. Henoch helyzete a mienknél könnyebb volt. Nemtelen hitvány fiak, mondja Jeremiás, mi az oka, hogy mennél inkább ostromozlak, annál inkább növelitek a bűnt? Talpától fogva tetejéig nincsen e testben épesség, mindenestül seb, daganat, kelevény – siess a dúlásra, siess a prédára! Az Apokalipszis pedig így: és az Antikrisztusnak adatott hatalom minden törzs, nép, nyelv és nemzet fölött – és meg fog alázkodni előtte a föld minden lakója, akinek neve nincs beírva a megölt Bárány életkönyvébe. Adatott neki felsőbb hatalom – kai edothé autó exousia. Siess a dúlásra, siess a prédára. Henoch csak Azazelt ismerte, és a lázadó angyalokat, a szörnyeket és a gigászokat és a visszajára fordítottakat, de nem ismerte az Antikrisztust és azokat az embereket, akik „összerágták nyelvüket a fájdalomtól, de azért nem törték meg”. Ou metanoésan. Az ember kínjában melléről a szórt kitépné, mikor a becsapottak milliárdjait látja, az árulást és az erőszakot, a hazugságot és a gyűlöletet és a dühöngőket és az orgyilkosokat és a ripőkőket és a mérgezőket és a nyelvöltögetőket és az elvetemültséget és a szenny és a gyalázat és a káromlás és a törvényesített és a megzenésített embernyúzás emberiségét. Siess a dúlásra, siess a prédára! Nyelvüket a fájdalomtól összerágták, de nem törték meg. Ou metanoésan. Ó, Henoch helyzete igazán könnyebb

volt. De ma sincs más mód, mint helytállni, ahogy Henoch tette, Henoch, aki az Úr kamasza volt, nincs más mód, nem gyűlölni, hanem szövetségben állni az Úrral. Ez a kamaszság, ez a hűség, a hit, pistis, ahogy a görögök, fides, ahogy a latinok írták. Ez a megárazhatatlan bizonyosság. Ma, amikor az Égnek nincsen földi megnyilatkozása. Ma, amikor az egész emberiség egyetlen mozgatója, hogy siess a dúlásra, siess a prédára. Amikor az emberek nyelvüket összerágták a fájdalomtól, de nem törtek meg. Ou metanoésan. Tehetsz valamit? Feltéve, ha a földön a legfelsőbb teljhatalmat kezdedbe kapnád, akkor is tehetetlen maradnál. Ha melledről a szórt kínodban kitepnéd, akkor se tudnál tenni semmit. Nem tudnád őket észre téríteni. Nem törtek meg. Ou metanoésan. Nyelvüket a fájdalomtól összerágták és elviselnek árulást és erőszakot és nyúzást és éhséget és háborút és rugdalást és hazugságot és ripókséget és leköpdösést és nem térnek észre. Tovább nyüzögnek. Siess a dúlásra, siess a prédára. Az Antikrisztusnak felsőbb hatalom adatott – kai edothé autó exousia. Ki vagyunk neki adva. S ebben a helyzetben nincs más mód megállni, mint azt az isteni kölyök tette, az Úr kamasza, a hajnal és a harmat gyermeke, nincs más mód, mint nem gyűlölni, de az Úrral megrendíthetetlen szövetségben állni, ma a várható ítélethez egészen közel, Henoch magatartásán kívül más bizonyosság nincs.

II.

Az egyetlen, mondjuk, adatot, amely az Antikrisztus felől kétségtelen, senki sem érti. János Apokalipszise azt mondja: Hatszázhatvanhat. És hozzáteszi: íme a bölcsesség – hódé hé sophia estin. Hatszázhatvanhat. Fejtse meg, aki tudja. Mint oly sok tudás, kezünkben van és nem tudunk vele mit kezdeni. Hódé hé sophia estin. De valami most már, ma az Apokalipszis ilyen előrehaladott évszakában, holtbizonyos. Az Antikrisztus nem személy. Nem ember. Lehet, talán, nem biztos, hogy valamilyen formában emberi alakot is fog öltetni, de akkor minden inkább lesz, mint ember, inkább szörny, visszájára fordított, zűrzavaros, hatalmaskodó lesz, borzasztó, megrontó, de ezenfelül még erőszakos és vérengző és hazug és dühöngő is. Elég. Lehet, hogy ez így mind majd a legközelebbi jövőben testet ölt, de akármilyen félelmetes és irtózatos, de kimerítő nem lesz. Az Antikrisztus nem alak, nem ember, nem lény, nem test-lélek-szellem olyan egysége, mint amilyenek mi vagyunk. Hiszen éppen ez az. Ez a titka. Talán ez az, amire János azt mondja, hogy íme a bölcsesség. Az Antikrisztus éppen a személytelen. A nem-ember, a nemlétező, a semmi, a hiábavaló, az üres, a sötét, a bűn, a tagadás, a nem valami, nem valaki, hanem a semmi, amit az ember akkor tapasztal és él át, amikor szembekerül az átkozott és buta kényszerrel, a személytelen erőszakkal, azzal, amely mögött nem áll ember, hanem éppen a Személytelen. Szembe kerül vele, megborxad, meg akarja nézni, megfogni, de a semmibe nyúl. Semmi. Nemlétező. Talán ez a Hatszázhatvanhat. A személytelen terror. Rémület és reszketés, írja Henoch. Tromos kai phobos. Az Antikrisztus nem személy, de nem is dolog. Azt lehetne mondani, hogy generális kényszerképzet és rettenetes örület. Azért van, mert az emberiség ebben az örületben él. Azért kelt fel és fog felkelni és a világ azért van neki kiadva és azért adatott neki felsőbb hatalom. Exousia. Az Antikrisztus kolosszális valótlanság. A borzalmas nemlétező. Mondjuk úgy, hogy a bűn – vagyis: Istenen kívül lenni, a semmiben és az úrban és a sötétben és a tagadásban és a megsemmisülésben. Mert a bűn éppen a nemlétező. Aki bűnt követ el, az önmagát személyes létéből, vagyis a szellemből, vagyis a valóságból, végül Istentől kizárja. Nemlétezővé vált. Mert Isten az egyetlen valóság, ahogy Coventry Patmore mondja, the divine is only real. Az Antikrisztus nem lehet ember, alakot nem ölthet, történeti személy nem lehet, mert éppen a negatív lét. Mi a borzalom a személytelenben? Az, hogy megszólíthatatlan. Az a személytelen, ami a terrorban, az erőszakban, az inségben, a szükségben, a felelőtlen irtózateltetésben nyilatkozik meg, abban, ami a földet ma a rémület és a reszketés helyévé tette. Tromos kai phobos. De senki se tudja, hogy a föld miképpen lett ilyen. Miért? Mert nem az ember csinálta, hanem a nemlétező, az értelmetlen és a vak és a komisz és az

őrült. Főképpen őrült. És valótlan. Mert, értsük meg, csak a személy valóság. A személy, vagyis a szellem, végül Isten. The divine is only real, mondja Coventry Patmore. Ami rajta kívül van, az a megsemmisülésbe lóg. Lehet, hogy János apostol ezt akarta elrejtetni abban, amikor azt írta, Hatszázhatvanhat. Íme a bölcsesség.

Az Antikrisztus megszületését hiába várjuk. Sohasem fog megszületni. Fognak továbbra is születni és egyre többen hitványak és pimaszok és vérengzők és hazugok és visszajára fordítottak, de az Antikrisztus nem születhetik meg, mert nem személy. Még csak nem is dolog. Az Antikrisztus a személytelenség ténye. A megszólíthatatlanság. A megsemmisülés ténye. Hatszázhatvanhat. Íme a bölcsesség. Az Antikrisztus az aperszonális legázoló szükségszerűség. Az anonim borzalom, ami például a hivatal, vagy a technokrácia, vagy a remállam, az irtózatoss tény, amellyel szemben védtelenek vagyunk, nem, mert tőlünk független, hanem, mert ezt a nemlétezőt mi valósítjuk meg és mi csináljuk és mi tartjuk fenn és mi ragaszkodunk hozzá. Egyetlen pillanatában sem valódi. Egyedül az isteni a valódi. The divine is only real. Az Antikrisztus testetlen és lelketlen és szellemtelen fikció. Hatszázhatvanhat. Ez az, ami most és ma van. Ebben a valótlanban élünk. Ez az Apokalipszis végső szakasza, a személytelen terror megjelenése, mindenki reszket, mégis itt van és tény és mindepké csinálja. Semmi és mégis tény. Senki sem személyesítheti meg. Mégis itt van.

E napokban sokan és sokszor szóvátették, hogy ma úgyszólván nem történik semmi, ami ne kívánna rajtunk valamiféleképpen segíteni, politikában és gazdaságban és tudományban és vallásban egyáltalán nincsen mozzanat, amely mögött nem a jó szándék állna. Biztos. Akármilyen ügyefogyottan, de ez a jó szándék jelen van. Szekták és államok és szervezetek és művek. Csupa jó szándék. Egészen biztos. De minden ilyen jószándékot belülről valami megőröl, alig kezd el élni, máris csődbe van. A nemlétezőbe porlad. Ez az egyetemes romlás jelenléte. Nem lehet segíteni. A megsemmisülés állandó jelenléte. Az ember csaknem megrendítő erőfeszítéssel készít állami és társadalmi és gondolati és tudományos és ipari és gazdasági terveket, egy percben az egész visszajára fordul és ahelyett, hogy segítene, a romlást fokozza. Egy idő óta az emberi létezés egész területén nincsen és nem volt olyan szándék, amelyre ez érvényes ne lenne. Meg akart bennünket menteni. S amit elért, még több rémület és reszketés. Ennek a minden jószándékot és segítséget belülről megőrölő és felbontó személytelen hatalomnak vagyunk kiadva. Ez a Hatszázhatvanhat. Ez az Antikrisztus. Semmiféle természeti megjelenése nincs. Nem rovar, nem fereg, nem mikroba. Absztrakt és fiktív. Talán annak az embernek viselkedéséből érthető, akit Proust dompteur-nek nevez. Ez az állatszeliidító. A cirkuszigazgató. Egyik kezében cukor, a másikban ostor és tüzes vas. Egzecírozta bennünket. Köteleken és karikákon kell átugranunk és körbe kell futnunk és szép sorba kell állnunk és egyszerre tapsolni vagy kiabálni, hogy éljen vagy vesszen, halál reá. Gömbökön balanszírozni kell és fejünkön kell állni és a labdát szájunkkal elkapni és masírozni és egymásra a puskát ráfogni és a másikat jelszóra lepuffantani és indulókat énekelni. Azt lehetne kérdezni, hogy a dompteur, vagyis a cirkuszigazgató az előadást kinek és milyen nézőközönségnek rendezi? Tűnődve nézünk egymásra. Nekem nem. Neki sem? nem, igazán nem. Neki sem. Kinek? Miért van ez az egész fenénagy díszelőadás? Senkinek se kell. Mindenki unja, mindenki szeretné a cukrot és fél a tüzes vastól és az ostortól. A dompteur hülye. Azt hiszi, hogy az előadás kell. Nem, az egész mutatóvány senkinek se kell és a legjobban szeretnénk már végre hazamenni, de nem lehet, kötélen kell táncolni és hurrázni. A cirkuszigazgató nem veszi észre, hogy az előadást az absztrakt személynek rendezi, vagyis a *kell* nem személyes, hanem absztrakt kell. Nincs közönség. Köröskörül a semmi és az űr és a valótlan és a fikció és a kényszerképzet és az örület. Főképpen az örület. Az előadás senkinek se kell, mégis tart és végig kell játszani. Amíg rájövünk, hogy nincs is közönség. Andersen meséjének ez pont a fordítottja. Ott a király büszkén lépeget a nagy ünnepen pucéron, abban a hiszemben, hogy a világ legszebb ruháját viseli. Mi itt a semminek komédiázunk. abban a hiszemben, hogy a világközönség színe előtt a jövőt csináljuk. Hol

a néző? A cirkusz üres. Az igazgató örült. Nem látja, hogy közönség nincs. Vagyis a néző a személytelen. Az absztrakt. A nemlétező. Ez az az absztrakt és nemlétező személytelen semmi, ez a sötét és üres kényszerképzet, ez a Hatszázhatvanhat, az Antikrisztus. Íme a bölcsesség.

III.

Bizonyos, ha mindaz az igazságtalanság, amit ma elkövetnek, méltó és egyenértékű megtorlásban részesülne, a földnek napjában hetvenhét-szer meg kellene nyílnia és a tengernek hetvenhét-szer medréből kicsapnia és a mélységek tüzének hetvenhét-szer fel kellene törnie és az égről hetvenhét csillagnak le kellene zuhannia. És nem az a hajmeresztő, hogy az igazságtalanság megtörténik, a hajmeresztő az, hogy a megtorlás kimarad. A felbőszült gonosztevők maguk is megrettenve ámulnak. Íme, szabad. Nem szabad le az ég. Meg van engedve. A hajmeresztő nem az, hogy az igazságtalanság megtörténik, hanem, hogy szabad és hogy meg van engedve. Amikor valaki egy vagy több ilyen cudar igazságtalanságot elkövet, kitapinthatóan érezni, hogy a világ megborzong és valaki keze ökölbe szorul. De nem sújt le. Még nem. Még szabad. Meg van engedve, hogy terhes asszonyokat rugdaljanak és öregek csontjait összetörjék és a havas fagyba egész városokat kitaszítsanak röhögve és diadalmasan és egész országokat fölperzseltjenek és mindezt a törvény látszatával és mindezt kenetteljesen, sőt vigyorogva, sőt elméletekre hivatkozva, sőt énekelve és géppisztolyosan, sőt mindezt az igazság nevében, ez a hajmeresztő, hogy ez szabad és a megtorlás kimarad. Mi volt Sodoma és Gómorra ehhez képest? Bagatell. Azt a tűz elemésztette s ez itt, a megszámlálhatatlanul borzasztóbb, ez itt szabad és meg van engedve. Ez a hajmeresztő és nincs megtorlás és az igazságtalanság szabad és meg van engedve.

Ez az, amit ma el kell viselni. Tudni, hogy ez most szabad. Eltérni és nem bosszúért imádkozni és nem gyűlölni, hanem egyre szorosabb szövetségben állni az Úrral. Elviselni a borzalmat és az undort és a háborgást és a tiltakozást és a rémületet és a reszketést. Tromos kai phobos. Elviselni, hogy az egész emberiség a sötét megsemmisülésbe lohol. Siess a dúlásra, siess a prédára. Látni, hogy íme az Antikrisztus országa jön és jön és jön és ez a nihil és a fantazma országa. A személytelen. A valótlán. A nemlétező. Az Antikrisztus a nemlétező sötét örületének káprázata. A megszólíthatatlan. Mert a valóság a világosság. Isten az egyetlen valóság. Szövetségben állni a világossággal. Nem törődni azal, hogy a menny az irtózatától leszakad vagy sem, a tenger kicsap, vagy sem és ez most szabad. Biztos, hogy Sodoma és Gómorra ehhez képest vicc volt. Az özönvíz a földre kisebb dolgokért szakadt. De nem az özönvizet kérni. Nem gyűlölni. Szövetségben állni az Úrral. Ez Henoch magatartása, Henoché, akit az Úr kamaszának hívott, a hajnal és a harmat gyermeke volt, aki Matatron és a lelkek helytartója, látta a Megváltót, az Úrral szemtől szemben állt és beszélt vele. Az Úrban való megrendíthetlenség és nem a pillanat csábjainak való bűvös bókolás. Csak százezer évre érdemes berendezkedni. Henoch tudta.

A szörnyű kérdés ez: miképpen van, hogy mindaz az igazságtalanság, ami ma történik, meg van engedve? Az ember nem szívesen, csak legvégső esetben nyúl eszkatológiai kategóriákhoz. Hiszen, ha lehet, a dolgokat nem kell ilyen magasan venni, egyszerűbben is meg lehet érteni és fogalmazni. Főlösképpen a nagy dolgokat minduntalan előrángatni. Nem is ízléses. De, kérem, próbálja valaki azt, ami egy idő óta s most egyre nagyobb vehemenciával kibontakozóban van, próbálja másként megérteni és megmagyarázni. Akár a szcientifizmus bármelyik elméletével, akár valamilyen filozófiával. Milyen üres és szálnalmas. Ez a helyzet így, ahogy ma fennáll és amilyen irányt vesz, már csakis és egyedül a végső kategóriák segítségével érthető. Ehhez minden egyéb magyarázat szűk és erőtlén, kicsiny és fals. Az ember, bármilyen vonakodva és kellenlenül, de kénytelen az eszkatológiához nyúlni és azt mondani: mindaz, ami történik, csak úgy érthető, ha feltételezzük, ez az Apokalipszis végső szakasza, ez az Antikrisztus elszabadulásának kora, ez az, amiről János apostol beszélt, amikor azt mondta, minden nép fölött adatott neki felsőbb hata-

lom – kai edothé autó exousia. Ez az a kor, amikor az az igazságtalanság, amelyet máskor az ég és a föld hatalmai megtoroltak, most meg van engedve és szabad.

A kérdés ez: miképpen van, hogy mindaz a hajmeresztő igazságtalanság, ami megtörténik, megtorlatlan marad és azon mi nem tudunk segíteni? A válasz ez: az igazságtalanság megtorlatlan marad azért, mert ez most meg van engedve. Szabad, azért, mert ez az Apokalipszis végső szakasza és az Antikrisztusnak fensőbb hatalom adatott. Exousia.

A morálprédikáció, akárki tartja, pimaszság, de ha zsvány tartja, akkor az ember mérgében fákat tépne ki. El kell viselni. Ez most szabad.

Valljuk be, sohasem voltunk valami okosak, de most, mint a tökhülyék állunk itt. Tökhülyén állunk itt és tehetetlenül és kétségbeesetten és jajgatva és a borzalomtól megszürcsülve és nyelvünket a fájdalomtól összerágjuk.

Mindnyájan azt hittük, hogy a Gonosz majd valamilyen élő emberi és történeti alakban fog megjelenni, sokan még azt is hitték, hogy az egész majd kedvező fordulatot vesz, az Antikrisztus és örültjei észre térnek. De nem törtek meg. Ou metanoésan. Azt senki még csak nem is sejtette, hogy az Antikrisztus nem törhet meg, mert nem élő személy, történeti lényben nem is inkarnálódhat, mert éppen a személytelen és a nemlétező. Hatszázhatvanhat. Nem mintha ebben valami vigasztaló lenne. Sőt. Így még kevésbé fogható meg. Egyáltalán meg se fogható. Az egyetlen, amit tenni lehet, az, amit Henoch tett, nem gyűlölni, hanem szövetségben állni az Úrral. Meg van engedve? Igen. Hajmeresztő, hogy ez most szabad. De szabad. El kell viselni és a szövetséget még szorosabbra venni. Belebújni az Úr ölébe és a boldogtalanokért, akik a fájdalomtól nyelvüket összerágták, de nem törtek meg, imádkozni.

Az Antikrisztus nem térhet meg, mert nem személy s így személyes elhatározása sincs. Sohasem fog testet öltetni és a történetbe nem fog kilépni. Annyiban van jelen és neki csak annyiban van hatalma, sőt fensőbb hatalma (exousia), amennyiben élő emberi lény őt szolgálja és neki meghódol és magában neki helyet és teret enged és amennyiben az élő emberi lény személytelenné és valótlanná és szellemtelenné válik és sötét lesz és fantasztá és megőrül és lohol. Siess a dúlásra, siess a prédára. Nyomorult, siess, hitvány, bősziűt, gonosz, aljas, szerencsétlen szegény bolond. Jaj annak, aki a személytelennek csak mustármagnyi helyet ad, aki odaadja neki akaratát és képzeletét, aki a nemlétezőnek létet ad, aki a sötét semmit magában felébreszti. A sivatag nő és nő, szól Nietzsche, jaj annak, aki magában sivatagot rejteget. Die Wüste wächst. Jaj nekünk, mert senki sincs közöttünk, aki magában sivatagot ne őrizne, aki ne adta volna neki el valamijét. Mindnyájan együtt alszunk a rémmel. Megismertük tilos és szentségtörő közvetlenséggel és a megsemmisülést magunkhoz öleltük és mindnyájan, kivétel nélkül ma itt a személytelenség sötét örületében élünk és alszunk. Mind olyanok vagyunk, mint a katona, aki parancsra saját apját lelövi, mert parancsra személyes életünket kikapcsoljuk és meghunyászkodunk és szívtelenek és embertelenek és értelmetlenek és katonák és személytelenek vagyunk, a valóságról lefejtve és elvontan, absztraktul, a sivatagban és meg vagyunk tömve a nemlétezővel, az úgynevezett eszményekkel és hazudunk és át vagyunk szöve a személytelen fogalmak ezreivel és minden második szavunk az, hogy izmus. Nem Izmus. Nem ság és ség. Nem kereszténység. Nem krisztianizmus. Jézus Krisztus személye. Nem istenség. Az Élő Isten. Ahogy Henoch mondta, a hajnal és a harmat gyermeke, aki vele szemtől szemben állott. De mi tömeg vagyunk és publikum és csőcselék és személytelen sötéredék, statisztikai adat vagyunk és ha parancsot kapunk, személyünket kikapcsoljuk, magunkat megszólíthatatlanná tesszük, apánkat lepuffantjuk és a cirkuszban karikákon ugrálunk át a nemlétező néző, az üres színház előtt a várható cukorért és az ostortól reszketve, bár mindnyájan régen tudjuk, hogy nincs néző. Nincs néző és a cirkuszgagzgató szintisza örült.

Egészen más feladat lenne, persze, életünkben minden személytelenségi attitűdöt ki-elemezni, például azt, hogy az a bizonyos katona, mikor a puskát apjára ráfogja, miképpen válik személytelenné és hogy a hivatalnok íróasztalánál miképpen kapcsolja ki sze-

mélyét és a tanár a katedrán milyen személytelen és a tudós és a pap a szószéken milyen személytelen és absztrakt és fiktív és őrült és milyen komikus és komédiás és hazug és főképpen milyen megszólíthatatlan és a sajtó és a művészet is milyen fikció, mennyire a publikum (az üres cirkusz) előtt áll és milyen mélyen, mélyen a nihilbe merült és nincsen sehol. Életünket ez a személytelenségi attitűd egészen kimarta és személytelenül gondolkozunk és érzékelünk és egész mitológiát építettünk, a szcientifizmust, amely a személytelen, Istentől és embertől független világ blöffjét kitalálta. Blöff. Valótlan és hazug és nemlétező. Komolytalan. Hóde hé sophia estin. Antikrisztus nincs és sohasem is fog megszületni. A nemlétező nem lehet létező. De jaj nekünk, – a létező lehet nemlétező. Ez a borzalom. Részleges testetöltésre mindnyájan lehetőséget biztosítunk, amikor a személytelenségi attitűdöt mint hivatalnokok és katonák és tudósok és gondolkozók felvesszük és amikor a prédára és a dúlásra sietünk és fantaszták vagyunk és a sivatag van bennünk. Akkor nemlétezők vagyunk és a halálban vagyunk. Valódiság nélkül. Mert az egyetlen valóság Isten. The divine is only real. Minden egyéb káprázat és nemlétező és őrület.

Atyám, bocsásd meg, hogy oly sokáig személytelennek hittelek, pedig te vagy az egyetlen valóság és te vagy a Szellem és az Atya, hallgass meg és ne tedd magad megszólíthatatlanná, hallgass meg e boldogtalanokért és magamért, hogy a fájdalomtól összemart nyelvvel hozzád szólok. Hálát adok neked, amiért megengedted, hogy a megsemmisülés szörnyetegét megismerjem. Én is vele aludtam sötét éjszakákon tilos és káromló ölelésben és magamban a sivatagot tápláltam, mert ez az utolsó idő, amikor a rémet minden léleknek meg kell ismernie és az utolsó tapasztalat, hogy a megsemmisüléssel együtt kell aludni és az Antikrisztust mindenkinek meg kell próbálnia. Nincs út vissza a paradicsomba és nincs kerülő és nincs remény a javulásra. Minél gyorsabban átesni e napokon, hogy a te országod eljöhessen. Nem tiltakozom és nem menekülök és nem választom a könnyebbet és nem térek ki előle. Magamra veszem és köszönöm neked, hogy e nehéz sorsra méltónak találtál. De nézd, Atyám, e gyámoltalanokat, akik nem tudják, mi történik, erősítsd meg az én hangomat, hogy az én szavam mennydörögjön és meghallják azok, akiket a sivatag még nem nyelt el, hogy az Antikrisztusnak helyet ne adjanak és neki meg ne hódoljanak és felébredjenek. Boldogok, akik e végső napokban szenvednek és akiket az irtózat összeráz és akik a rémet nem szolgálják és akik ezt tudják és elviselik, hogy a borzalom meg van engedve, akik nem botránkoznak és nem javíthatnak és nem háborodnak fel és szenvedésükért nem láznak és a tiltakozástól nem vakulnak el és nincsenek megsértve, hanem tudják, ez most szabad és meg van engedve és ki vagyunk adva neki. Jaj nekünk, hogy ez most szabad és reszketünk. De jaj azoknak, hogy ez most szabad és diadalmaskodnak. Nekik a végleges jaj. Nem ellenállni. Nem ellentmondani. Nem szembe szállni. Könyörögni a becsapottakért, mert e boldogtalanok áldozatul estek. Engedd meg, Atyám, hogy észre térhessenek. S azok, akik a földet ma igazságtalansággal bemocskolták, az Antikrisztus szolgálói és démonok, Istenhez való hasonlóság nélkül, a személyes lét lélektelenségének bélyege nélkül. Az lélektelenség beszennyezése. Amit mi bűnnek hívunk. Erősítsd meg e szavak hatalmát és a tűzöznél előtt még legyen türelmed és adj nekik erőt és időt, hogy észre térhessenek. Tedd őket megszólíthatóvá. A léleknek nincs és nem lehet teljes üdve, ha van egy, egyetlenegy, aki elkárhozott. Nincs és nem lehet békéje senkinek, amíg van egy, egyetlenegy, aki szenved. A világ száma betelt. Az utolsó napokhoz értünk, ne hagyj el bennünket a sötétségben és a sivatagban, hogy megláthassuk a te országodat, amen.

IV.

Rariel arkangyal, mint a hagyomány mondja, Ádámnak könyvet adott, Ádám ugyan elásta, de Henoch újra megtalálta. A könyv, héberül sefer, tudást is jelent, mindent, ami be van vésve és maradandó. Ezt a tudást az őskor minden népe ismeri. A héberek Kabbalá-

nak hívták, a hinduk az Upanishadokban őrizték, de ismerték a kínaiak és a kelták és ismerték Mexicóban és Peruban és a Húsvét-szigeteken, az irániak Zarathustrának, a görögök Orpheusnak tulajdonították és reánk is úgy származott, mint orfikus tudás, Isten kezéből való őseredeti értelem,

Amit az evangélium tanít, nem egyéb, mint ennek a tudásnak Isten szájából való egyetemes és végső kinyilatkoztatása. Nem egyéb, mint az elveszett és vissza nem állítható paradicsomi létezés helyett a magasabb lét, Isten országának törvénykönyve. A megváltás. Az őskori tudás az evangélium csírája. Mint a régtek mondták: logos spermatikos. Az őskori tudás és az evangélium úgy összetartozik, mint a paradicsom és Isten országa. A kezdet és a vég. A kettő között van a bűnbeesés, a kiűzetés, vannak a lázadó angyalok, van az apokalipszis (történet) és az Antikrisztus. A kezdet és a vég az életszentség helye. A kettő között van a sötét jaj, az életszentség beszennyezése. Amit bűnnek nevezünk. Az első és az utolsó, a személyes és így a valóságos és így az isteni létezés. A kettő között van a személytelen s így a valótlan és így a nem létező betörése, a megsemmisülés fenyegető veszélye, a lelkek megpróbáltatása. Végül pedig a szétválasztás, diakrysis pneumatón, ahogy János írja: aki üresnek és nemlétezőnek találta, az elveszett és Isten országát csak az látja meg, aki olyan, mint Henoch, a hajnal és a harmat gyermeke, nem gyűlöl, hanem szövetségben áll az Úrral.

Az egész őskornak, az evangélium előtti időben, nincsen lényeges mozzanata, amely Henochkal valamilyen összefüggésben ne lenne. A sötét korszak kezdetén áll. Az első nemzedék pátriárkái után, Ádámtól Jaredig, ő volt az első próféta. A próféta, írja Böhme, Isten országának hangja. Des Reiches Mund. Henochból indul ki a Wunderlinea, az Úrral való szövetség mágikus vonala és ez tart Keresztelő Jánosig. A próféta Isten országának hangja, a szó a sivatagban, a kiáltó szó a pusztában, vagyis Isten szavának megnyilatkozása a nemlétezőben. Isten országa a bűnbeesés után az Úr hangjában elzárva maradt Jézusig, aki a haragot összetörte és az országba való belépést megnyitotta. A próféta ennek a birodalomnak hirdetője.

Henoch ideje óta adatott nekünk az a nyelv, írja Böhme, amelyet Bábel többé nem ért, mert nem méltó, hogy azt megértse. Ez az a nyelv, amelynek számában (kulcsában) a liliumok rózsája kinyílik. Tudjuk, milyen nyelvről van szó. Ez Toth és Zarathustra és Orpheus és Józsaia's nyelve, a tudás, sefer, a bevésés, a logos, az értelem. A liliumok rózsájának nyílása. Lehet ezt mondani másként, mint a legillatosabb szavakkal?

És amikor, szól Böhme, Henoch ideje véget ér, elkövetkezik a legeslegnagyobb vezeklés napja és akkor hiába, hiába, tanács nem lesz többé sehol. Az utolsó mozzanat pedig, hogy az örök természet Első princípiuma, a tűz, a külső természetet elnyeli. Böhme azt jósolja, hogy a nagy vezeklés végén a külső világ Isten haragjában elég. Ehhez mi ma nem érünk. De azok után, amik történtek és azok előtt, amiket látunk, elhiszük. És félünk.

Milyen szánalmas és bárgyú reménykedés, a világ megjavul, a válság szépen elmúlik és a történet (a személytelen izmus) csak úgy magától, tőlünk függetlenül az emberiséget a boldogsággal meg fogja ajándékozni. Könnyezni való baromság. Az elhazudott létezés hülye fantazmagóriája. Reménykedni, ezek után, abban, hogy van embertől és személytől független történet és fejlődés, az Apokalipszis happy endingben végződik. Csak úgy, a személy hozzájárulása és akarata és erőfeszítése és bevetése nélkül.

Idiótának kell lenni, hogy az ember a tőle független változásban, vagy pláne javulásban hinni tudjon, az olyan változásban, amelyben tevékeny része nincs. A jó és az egyre jobb világ nem a személytelen fejlődés eredménye, amelynek kellemes előnyeit, mint a napfürdőt, élvezni lehet. Az embertől független úgynevezett haladás rémeszményére az összes csibész azonnal fülüket kezdték hegyezni. Hiszen összes gazságaidat most már nyugodtan űzheted tovább. A világ tőlünk függetlenül halad. Nincsen semmi baj. Hajrá! Éljen a haladás!

Persze nehogy tévedés essék. Van itt valami, nem a személyen kívül (személytelen), hanem a személy fölött. Ez az, amit a keresztény dogma pneuma-nak, Szent Szellemnek

nevez, Spiritus Sanctus, Holy Ghost, Saint Esprit, Heiliger Geist. A pneuma azonban nem személyellenes, hanem személyfölötti. Ami személytelen, az éppen a pneuma megfordítása. És a pneuma mindig az élő emberen és emberben nyilatkozik meg, sohasem tőle függetlenül. Ez most nem az a hely, ahol e nagy és kényes elernzésre alkalom lehetne. De illendő, hogy a személyfölötti Szent Szellemet az antikrisztusi személytelentől az ember elhatárolja s ezzel súlyos és fölösleges félreértésnek elébe vágjon.

Istentől, embertől, szellemtől független valóság nincs. A világ javulása az én javító tevékenységemtől függ. Ezt sehogyse akarják tudomásul venni. Azért van terror, ezért van technokrácia, hivatal és szcientifizmus és ezért a katona saját apját lepuffantja. Ezért kell az Antikrisztusnak eljönnie. A világ megváltoztatását csak a magam megváltoztatása teszi lehetővé. A körülményeknek itt semmi szerepük nincs. Az emberek sötétségén a legjobb szándék is megtörik. Nem tértek észre. Ou metanoésan! A legerősebb módszerek sem használnak. Az Antikrisztusnak el kellett jönnie. Gegonen, mondja János. Megtörtént.

Nehéz. Nagyon nehéz. Az ember ma minden sikert kizárólag annak köszönhet, hogy személyes életét megtagadja és kikapcsolja. Személytelenségi attitűdöt vesz fel és elmegy katonának, hogy mihelyt alkalma nyílik, saját apját lepuffantsa. Nemsokára már nemcsak a siker, de a lélegzés, a kenyér is csak azé lesz, aki személytelenné vált, ami ugyanaz, valótlanná és hazuggá. Önmagát letagadja. Önmagát a létezők sorából kizárja. A személytelen hatalomnak magát át kell adnia. A személy bevetése botrány lesz. Tilos. A felelősség ismeretlen. A játék bűn. Senki nem vállal semmit. Senki nem szól egy szót sem. Az ember megszólíthatatlanná válik. A közösség felbomlik. Ami ugyanaz: a szellem eltűnik. A személyt az egész vonalon kikapcsolják. Szellem? Ki a szellem? A szellem az, akié az első szó. A kezdemény. Aki azzal kezdi, hogy önmagát beveti, felel és vállal és szól. Vagyis valószínűleg van.

Az Antikrisztus szellemi létezését sohasem nyerhet. Soha személlyé és személyessé nem lehet, hiszen akkor Istenből részt kellene kapnia. Mindig valótlán marad és nemlétező. A nemlétező nem lehet létező. De jaj nekünk, – a létező lehet nemlétező. Ez a borzalom. Az Antikrisztus soha nem realizálódhat. Mindig káprázat marad. Absztrakt és fikatív. Nem lehet szubjektum.

Hatszázhatvanhat. Hatalom, de törvénytelen hatalom. A hatalom eredetileg, Rariel könyve szerint, vagyis Toth és Zarathustra, és Orpheus, végül is az evangélium szerint, a közös életformáló szellem mágikus ereje, siddhi, ahogy a hinduk, exousia, ahogy a görögök mondták és éppen ezért a nagy életszentségek egyik legnagyobbika. A régiek ezért tartották olyan tisztán. Ma, egy idő óta azt mondják, hogy a hatalom gonosz. Macht ist böse. Nem. A hatalom is gonosszá vált, a sötét rémek ezt a életszentséget is beszennyezték. Most felelőtlen és megszólíthatatlan lett, vagyis személytelen lett. Ezért személyellenes és életellenes. Törvénytelen. Vagyis törvényellenes. Hatalom és erőszak ma egy. Egyértelmű azzal, hogy anonim borzalom és kényszer és terror és kötelezővé lett, hogy saját apját alkalomadtán mindenkinek, kivétel nélkül le kell puffantania. Így keletkezett az infernális rémálmam, de még előbb a technokrácia és a hivatal és még előbb a sátáni szcientifizmus, minden személytelen gonosz káprázat és blöff elseje, az Antikrisztus világhatalmi hódító haditervének bázisa és kvintesszenciája. A szcientifizmus nem a tudomány. De amit ma tudománynak neveznek, abban a kezdetek kezdetének tudása, Rariel könyve reménytelenül összenőtt az antikrisztusi aktussal, az élet megrontásával. El kell jönni az időnek, amikor a szellemek szétválasztása (diakrysis pneumatón, ahogy János írja) itt is megtörténik. Az, aki a mai tudományban a világosságot a sötétségtől elválasztja, még nem született meg. És lehet, ez a világ elmúlik anélkül, hogy abban a Bábel nyelvével valaki elválasztaná attól a nyelvtől, amit Böhme úgy mond, hogy ez a liliomok rózsájának nyílása. Lehet ezt mondani másként, mint ezekkel a legillatosabb szavakkal?

A mai tudományban egyelőre és számunkra el- és szétválaszthatatlanul összekötötték a nagy művet, a megváltás művét, Isten országának felépítését, a megváltás megfordításával és paródiájával. Ahogyan egész létezésünk ma, az apokalipszis, felében megváltás, fe-

lében a megváltás megfordítása. Mert csak egyetlen mű van, a megváltás. Aki nem ezt építi, rombol. Henoch tudta. Henoch sokat tudott, mert az Úr Kamasza volt és Matatron, a világ helytartója és a Megváltót még mielőtt az megszületett, látta. Csak egyetlen mű van, a megváltás. Az Antikrisztus az a személytelen hatalom, amely ezt a művet aláássa és meg akarja semmisíteni és megfordítani. Mivel ő maga nem inkarnálódhat, tevékenységét azon az emberen keresztül fejti ki, aki neki meghódol és aki őt szolgálja. Mert ki vagyunk neki adva. Neki most fensőbb hatalom adatott (exousia). Az Antikrisztust nem ismerhetem meg, mert nem lény és nem is lehet az. De tevékenységét felismerem arról, hogy a Megváltót örökké meg akarja feszíteni és a megváltást meg akarja fordítani.

A paradicsomot beszennyezte, Isten országát nem fogja tudni összetörni. Ezt a fogadalmat most nekünk, itt, e végső napok örületében az Úr kezébe le kell tennünk.

Az Antikrisztus tevékenysége kellő távlatból nézve travesztia és paródia és így a legnagyobb mértékben komikus. A baj csak az, hogy a rémülettől és a reszketéstől nem tudunk rajta nevetni. A személytelen hatalom megkísérli a megváltást visszacsínálni és az egyetlen művet szétrombolni és a megvalósulást lehetetlenné tenni. Elég ízetlen. Nevetni való. A borzalomnak és a komédiának az a vegyülete, ami egy idő óta az összes, úgynevezett történeti eseményekre annyira jellemző, az irtózat és a fantasztikus bolondság. Meg van engedve. Ki vagyunk neki adva. Minden más megértési kategória szűk és hamis és érvénytelen. Az, ami ma történik, csak eszkatológiai kategóriákkal érthető. Csak így érthető, hogy Hatszázhatvanhat, a szellemtől független, absztrakt létezés, az embertől független történet, Istentől független világ. A személytelen és a személyellenes hatalom. A hivatal és a statisztika és a technokrácia és az erőszak és a hazugság és a szcientifizmus és a rémállam, És éppen ezért az emberi személy hallatlan szenvedése. Léggör, amelyben a márvány megrothad. Íme a bölcsesség.

BÁRDOS LÁSZLÓ VERSEI

Vastüdő

A sóhajtas lehetetlenült

A test kitárja
önző funkcióit.
A gép lihegése
használhatatlan

Másutt a pazarló sóhajok
töprengenek, epednek
munkájuktól függetlenek.

Belőlük lesz a gyerek.

Ez itt a legszűkebbre szabott
ütemek és mozdulatok
színtere.
Az átszemlelhetetlen működés
szégyene.

Sirató

Valami más borzadna meg.
A hátyák, a zsigerek, az érrendszer pedig
csak szabályait teljesítené,
ha utat enged a késnek, golyónak – ha eléri a szerszám.
Szakszerű összeroppanás,
érzéstelen éjszaka tudatlan sorrendben vesznek a formák,
vesznek a célok
Éjszaka sincs. Semmiféle tágasság, jelleg, lelkesültség.
Csak ugyanazon vér, nyálka, velő, csonka szivárvány,
untig ismert kirakós játék.
És állhatatos ajkbiggyesztés a látvány fölött,
színén, színe fölött a szétszabdaltatásnak,
eloszlik a figyelem, félrevonulnak az árnyak.
Csak egyvalami, egyetlen
időleges figyelem
szegeződik a roncsra, fuldoklásig szívja fel, amit
vér, nyálka, velő tartani nem bír,
s amiről az iszonyú, zilált anyag
nem felel, nem tud, nem tehet.

Fennmaradás

Valamely törvény tartja-e mégis
a rokkánó lábat, tévedt tagokat?
Föld színén, víz színén látni még:
szívós folyamatosság göngyölege, áthevült
szíjak, erek, sodronyok . . .
Tehetetlenül, nem tehetve e fennmaradásról,
feszült a láb, ernyed a figyelem,
kihagy és szaporáz, átbukdácsol ritmikus görcsein –
él a test, éli a pillanatot. Egykedvűen szívja magába
a holtaktól elhagyott levegőt.
Járnak az izmok, vaksötétben nyelnek és kinyúlnak,
törvényt nem tudnak elszánt, egyetlen jelenükben.

Willebrands bíborossal, a Keresztények Egysége Titkárságának elnökével

– *Bíboros Úr a Lutheránus Világszövetség nagygyűlésére érkezett Budapestre mint a Keresztény Egységtitkárság elnöke. Arra kérnénk, vázolja röviden a katolikus egyház ökumenikus mozgalmának történetét.*

– A katolikus egyház hivatalos részvétele az ökumenikus mozgalomban XXIII. János pápával kezdődött. A katolikus teológusok között természetesen már korábban is sokféle törekvés indult el. A katolikus egyház azonban hivatalosan nem szentesítette az ökumenikus mozgalomban való részvételt. Az utolsó instrukciót 1959-ben adta ki az akkori Szent Officium: a katolikusoknak bizonyos föltételek mellett megengedte, hogy ökumenikus megbeszéléseken részt vegyenek. Mindez azonban még meglehetősen korlátozott keretek között mozgott. Ennek ellenére a különböző katolikus centrumokban és egyes személyeken keresztül egyre több kapcsolat alakult ki, például Párizsban Congar és Dumont atya, Paderbornban Joseph Höfer, a Lexikon für Theologie und Kirche egyik kiadója esetében. Az előkészületek tehát megtörténtek, a katolikus egyházban azonban hivatalosan János pápa, általánosabban pedig a II. Vatikáni zsinat fogadja el az ökumenikus mozgalmat. Kezdetől fogva világosan látszott, hogy János pápa az egyház megújulását tartotta szem előtt. A világ igen gyors változások korába lépett. Az egyháznak is tudomásul kellett vennie a modern társadalom szükségleteit, s ezekre megfelelő módon kellett válaszolnia. A II. Vatikáni zsinat ezt a célt tűzte maga elé, s ezért fordult különös figyelemmel a többi egyházakban élő testvéreinkhez. Kezdetől fogva meghívta őket arra, hogy gondolkozzanak együtt a zsinattal, s valamilyen módon vegyenek részt rajta. Ezért hozta létre az Egységtitkárságot is, s azonnal ki is nevezte Bea bíbort ennek elnökéül. Eddig még nem fordult elő a zsinatok történetében, hogy az egyház önálló szervezetet hozott létre az elszakadt keresztényekkel való kapcsolatteremtésre. Erre a tényre fölfigyeltek a többi keresztények is.

– *Az ökumenikus párbeszédet tehát XXIII. János pápa személyes kezdeményezésének tekinthetjük?*

– Egyfelől kétségtelenül igen. Másfelől azonban a többi keresztények között már néhány évtizede, azt mondhatnám, 1910 óta kialakult az ökumenikus mozgalom: erőfeszítések a keresztények újraegyesítésére. Az ökumenikus szemlélet tehát köztük is újdonságszámba ment. 1938-ban létrehozták az Egyházak Világtanácsát. Olyan új magatartás, új szemlélet alakult ki, amely lehetővé tette, hogy XXIII. János pápa kezdeményezését megértsék, átvegyék és együttműködjenek vele.

A zsinat elsősorban arra törekedett, hogy az egyházzal szülő tanítást megfogalmazza. Alapvető dokumentuma a Lumen Gentium, az egyházzal szülő határozat. Ehhez csatlakozik a Gaudium et spes konstitúció: az egyház a mai világban, küldetése a mai világban. A zsinat egészen újszerűen írta le az egyházat. Ez termé-

szetesen hagyományos is, hiszen a Szentírásra és az egyházatyákra épít. Mégis új abban az értelemben, hogy nem követte szó szerint Bellarmin bíboros korábbi meghatározását. Az egyházat misztériumnak mondta, az üdvösség szentségének az emberiség számára. Az egyház Krisztus és a Szentlélek jelenléte a világ üdvösségére, az emberiség végső üdvösségére. Az egyháznak ez a szemlélete nemcsak az ortodox kereszténységhez, hanem a protestáns egyházak gondolkodásához is közelebb vitt bennünket. A reformáció egyháza nélkülözte az egyház igazi vízióját, teológiáját. Olyan megújulás indult el tehát, amely alkalmazkodott az időkhöz és a keresztények szükségleteihez is. Ezt alapvető jelentőségűnek mondhatjuk. E nézőpontból gondolták el és indították meg az ökumenikus mozgalmat.

Nagyon értékesnek mondhatjuk, hogy gyakorlatilag az összes többi keresztény egyházak elküldték megfigyelőiket a zsinatra. A zsinat első ülésén a többi egyháznak mintegy hatvan megfigyelője vett részt; a negyedik ülésen viszont már körülbelül százhuszan. Így a többi keresztények is jobban megértették a zsinatot. Ha ezek a megfigyelők nem személyesen lettek volna jelen, akkor kiszolgáltatottak volna magukat a tömegkommunikációs eszközöknek, a sajtónak és rádiónak, és nemigen érthették volna meg mélyebben a zsinat céljait és lényegét. A zsinat munkája, különösen pedig az ökumenikus dekrétum által fogadta be az ökumenikus mozgalmat a katolikus egyház. A megújult szemléletet nemcsak általánosságban vázolta, hanem konkrét részleteiben is kidolgozta, ahogyan már említettem, mind magának az egyháznak meghatározásában, mind pedig a párbeszéd lehetőségeinek még konkrétabb feltárásában. Konkrét kapcsolatokat teremtettek az ortodox egyházzal, és a reformáció nyomán keletkezett nyugati egyházakkal is.

– *Mi az ökumenikus törekvések legfőbb hajtóereje?*

– Nemcsak nekünk igen fontos, hanem az ökumenikus mozgalom számára általánosságban is, hogy a zsinat szerint az imádság a lelke az újraegyesülés mozgalmának. Hiszen az egység alapvetően Isten ajándéka. Hajlamosak vagyunk arra, hogy túl fontosnak tartsuk a saját tervezésünket, tanulmányainkat, munkánkat. Persze ez is igen fontos. Nem felejtethjük azonban el – s ezt a zsinat többször hangsúlyozta –, hogy az egység Isten ajándéka, s hogy a mi munkánk csak ennek szolgálatában állhat. Végeredményben tehát imádságnak kell lennie, azért, hogy méltóvá lehessünk erre az ajándékra.

– *Hogyan alakult a kapcsolat lutheránus testvéreinkkel?*

– A zsinat során is elkezdődött már a párbeszéd a zsinati atyák és a megfigyelők között. A zsinat után ez igen konkrét formákat öltött. Az első egyház, amely velünk hivatalosan is párbeszédet kezdett, a lutheránus egyház, helyesebben a Lutheránus Világszövetség volt, amelyik most itt Budapesten ülésezik. A lutheránus megfigyelők akkoriban azt mondták nekem: több hónapot töltöttünk együtt, sokat beszélgettünk egymással. A zsinat befejeztével azonban megszűnik ez a lehetőség. Hagyjunk tehát abba mindent? Vagy pedig találhatunk valami olyan formát, hogy ezt a párbeszédet tovább folytathassuk. Így jött létre a párbeszéd a Lutheránus Világszövetséggel. Ezt később hivatalos megbeszélések követték, elsősorban Németországban és az Egyesült Államokban. Ott igen jelentősen kifejlődött a párbeszéd, és több fontos dokumentumot is kiadtak.

A Lutheránus Világszövetséggel folytatott párbeszéd gyümölcsözőnek bizonyult. A fő témák a következők voltak: A Szentírás jelentősége, a Szentírás és a szenthagyomány, még konkrétabban pedig: a Szentírás és az egyház össze-

függései. A Lutheránus Világszövetséggel közösen kiadott első dokumentumban, az úgynevezett Málta-jelentésben az egyház és a Szentírás kapcsolatával foglalkoztak. A Szentírás jelentőségét ugyanis alaposabban ki lehetett dolgozni az egyház fogalmából és szerepéből kiindulva.

Igen fontos téma volt azután, nemcsak a lutheránus egyházakkal, hanem nyugaton általánosabban is, a megigazulás tana. Pontosan mit jelent Luther tanításában a megigazulás – hiszen ezen áll vagy bukik az egyház –, s mit jelent katolikus szempontból a megigazulás Isten kegyelméből? Azt hiszem, hogy ebben a témában sokkal nagyobb egyetértésre jutottunk, mint azt korábban lehetségesnek tartották volna.

Nem minden teológus fogadja el, hogy ezt az alapvető egyetértést már elégségesnek mondhatnánk. Úgy gondolom, hogy mindig adódhatnak teológiai nézeteltérések, amelyek jogosan fenn is maradhatnak. De a megegyezés olyan mélységes, olyan messze ható, hogy azt mondhatjuk: a hit felől nézve a párbeszéd során már egyetértésre jutottunk. S ha a teológusok nem értenek is mindnyájan egyet, a párbeszédet minderről mégis tovább folytatják. (Az anglikánokkal folytatott párbeszédben például, amely a kétoldalú párbeszédnek második körét alkotja, éppen most vetődött föl a megigazulás kérdése. Bizonyára tudják azt is, hogy Amerikában az Anglikán-Katolikus Vegyesbizottság nagyszabású dokumentumot adott ki a megigazulásról.)

Időközben azonban konkrétabbá is vált a párbeszéd, például a keresztséggel kapcsolatban. Úgy vélem, hogy a keresztséget illetően alapvetően egyetértésre jutottunk. Olyan értelemben is, hogy némelyik országban a püspökök és a püspökkari konferenciák megállapodtak a többi egyházakkal abban, hogy elismerik a másik egyház keresztségét, s az áttérőket nem kereszteszik újra, hacsak erre valamilyen különös ok nincsen.

A keresztség természetesen szentség, mégpedig alapvető szentség. Elismerjük tehát, hogy a megkeresztelték (tehát akik a Szentháromságban és Jézus Krisztus megtestesülésébe vetett hittel vették fel a keresztséget) testvéreink a hitben. A keresztség által Krisztus testének váltak tagjaivá, tehát egyházi közösségben élnek velünk, még akkor is, ha a keresztség még nem teremtette meg a teljes közösséget. Hiszen a közösség az Eukarisztiában válik teljessé. Alapvetően azonban – s ezt Bea bíboros újra és újra hangsúlyozta – ha Krisztusban testvérnek ismerjük el egymást, akkor ez nemcsak udvarias vagy jámbor szólam, hanem valóság. Mindnyájan Krisztus testéhez tartozunk, bár a közösség még nem vált teljessé sem a hitben, sem pedig a szentségek vételében.

– *Hogyan állunk a többi szentségekkel?*

– A keresztség a legfontosabb szentség, de éppen a teljes közösség miatt igen fontos az Eukarisztiáról folytatott párbeszéd is. Az Eukarisztia, az Úrvacsora kérdése is sorra került így a párbeszéd során, nemcsak a lutheránusokkal, hanem az anglikánokkal, de a methodistákkal és a többi keresztényekkel is. Itt persze több vitás kérdés merül föl: Krisztus valóságos jelenléte az Eukarisztiában, az Eukarisztia áldozat-jellege, az Eukarisztikus közösség Krisztussal és Krisztusban egymással. Igazában azzal tettük meg az első lépést, hogy először igyekeztünk jobban megérteni egymást: melyikünknek mit jelent és mit nem jelent az Eukarisztia? Az évszázadok során ugyanis úgy elkülönültünk egymástól, hogy már nem is egészen jól ismertük egymás tanítását. Így aztán mindkét oldalon igen sok előítélet és pontatlan nézet keletkezett. A párbeszéd során sokakban világosabbá vált, mit is értünk valójában az Eukarisztián. Nem mondhatjuk, hogy az Eukarisztia témájában teljes egyetértésre jutottunk. Annál inkább, mert ehhez még hozzájárult az egyházi hivatal, a papság kérdése is. Ez pedig igen fon-

tos. Itt elsősorban a papság szentségi jellegét és az apostoli utódlást kellett tisztázni. Ha az egyházi hivatalról beszélünk, akkor nem kerülhető ki e két fontos téma. Ezen a területen a különbségek még nagyobbak, s ez nagyban érinti az Eukarisztiát is, hiszen az egyházi hivatal és az Eukarisztia szorosan összekapcsolódnak.

Közös szóval strukturális szentségeknek nevezhetjük e hármat: a keresztséget, az Eukarisztiát és a papságot, hiszen ezek építik fel az egyházat. Természetesen minden szentségnek megvan a maga strukturális jellege, hiszen például a bűnbocsánat is az egyház közösségébe vezet vissza, az említett háromnak mégis közvetlen szerepe van az egyház fölépítésében és szorosan hozzátartozik az egyház szentségi jellegéhez.

Így jutottunk vissza a II. Vatikáni zsinat alapvető céljához, az egyház szentségi jellegének hangsúlyozásához: az egyház az üdvösség szentsége, sacramentum salutis. Nemcsak sokféle embert gyűjt össze egy hitben. Tagjai Krisztus testét alkotják, a Krisztushoz tartozók közösségét: Krisztus él és működik Lelke által, s Krisztusban Istent, az Atyát imádkozhatjuk. Általa tehát Isten láthatóan jelen van a világban: az egyház az Isten jelenlétének látható jele. Mindez különösen a reformáció egyházaival folytatott beszélgetéseinkben alapvetően fontos. Az írás, tehát a szó mellett hangsúlyoznunk kell a szentségi jelleg lényegét, szerepét is. A kettő egyensúlya párbeszédünkben talán ismét helyreáll. Itt mi is újra megérthettük a szó jelentőségét: új meglátásokkal gazdagodtunk. A szó és a szentségek nem szemben állnak egymással, nem is csupán egymás mellé helyezhetők, hanem egymással összefonódva, egymásban élnek. A szónak is van szentségi jellege, a szentségben pedig a szó is jelentkezik.

– *Nem esett még szó az ortodox egyházakról.*

– Az ortodoxokkal jelenleg igen erőteljes párbeszédben állunk. Régóta közvetlen kapcsolatban állunk többféle ortodox egyházzal. Rendszeres véleménycserét folytattunk a konstantinápolyi pátriárkával, és a moszkvai patriarkátussal. Több-ször tartottunk találkozt a moszkvai pátriárka küldötteivel. Az össz-ortodox párbeszédhez azonban csak az utóbbi időben jutottunk el. Három összejövetelet rendeztünk. Az elsőt Patmosz és Rodosz szigetén. Az első ülést Patmosz szigetén kezdtük a Jelenések könyvének barlangjánál, és Rodosz szigetén folytattuk. Ez 1980-ban történt. Két évre rá Münchenben tartottunk hasonló megbeszélést, a harmadikat pedig ebben az évben, Kréta szigetén. Rodoszban a programot és a módszert tisztáztuk. Münchenben az Eukarisztia, az egyház és a Szentháromság titkáról tárgyaltunk. Ez a három misztérium szorosan összetartozik egymással. Ha az egyházat ebben a megvilágításban szemléljük, akkor legbelső lényegét láthatjuk meg. Nem szabad azt gondolnunk, hogy az ilyen témák elvontak. Nagyon is konkrétak. Az egyház életéhez tartoznak: az egyház a Szentháromság misztériumából él. Az Atyához a Fiú által, a Szentlélekben imádkozunk, s ennek igen eleven jelentősége van. Isten számunkra nem filozófiai absztrakció, hanem az Atyával, a Fiúval és a Szentlélekkel való kapcsolatunkban életünk alapja. Meg kell vallanunk azt is, hogy Nyugaton a Szentlélek és a Szentháromság iránti érzékenységünk némileg eltompult. Az ortodox egyház ezt jobban megőrizte mind életében, mind tanításában. A II. Vatikáni zsinat viszont ezt újra erőteljesen föllelevenítette. Ebből a szempontból is igen fontosnak érzem a müncheni megbeszéléseket.

Krétában a szentségekről tárgyaltunk. Először a hit és a szentségek kapcsolatáról és az Eukarisztiáról. Krétában nem készültünk el a közös nyilatkozattal. Úgy érzem, hogy egyféleképpen gondolkodtunk a hit és a szentségek viszonyáról, és arról is, hogy a hit milyen szerepet játszik a három beavató szentségben. De

előfordult más, hasonló találkozókon is, hogy a párbeszéd nem vezet el közvetlenül valamilyen közös szöveghez. Itt azonban mégis összeállítottuk a nyilatkozatot, csak arra nem maradt időnk, hogy a végleges változatot elkészítsük. Már az összes résztvevőknek megküldtem a tervezetet, amelybe az utolsó megjegyzéseket is beledolgoztuk. A párbeszéd előmozdítására működik egy koordinációs bizottság: ez a következő évben összeül és megbeszéli a szöveg további sorsát. Mégis elégedett vagyok a Krétán folytatott megbeszélésekkel, és annak eredményével is.

– *A hitbeli kérdések tisztázásán túl mi a célja e párbeszédnek?*

– A katolikus egyház mindegyik nagy keresztény közösséggel és egyházzal folytat párbeszédet, összesen nyolc bizottságban, ezen kívül pedig kapcsolatban állunk az Egyházak Világtanácsával, Genfben. A párbeszéd nemcsak tanbeli kérdésekről folyik. Nem csupán eszmecserét folytatunk. Hozzá tartozik az is, amit Athenagoras pátriárka így jellemzett: a szeretet párbeszéde. Úgy is mondhatnánk, hogy a keresztények között nincs értelme a párbeszédnek, ha az egyben nem a szeretet párbeszéde is. A szeretet nélkül semmit sem érhetnénk el. Ha viszont létrejön a szeretet párbeszéde, akkor annak igen fontos teológiai jelentősége is van, hiszen a krisztusi szeretet többet jelent pusztán emberi szimpátiánál. Ha a szeretetben, Krisztus szeretetében egyek vagyunk a többi keresztényekkel, akkor viszont együtt is kell dolgoznunk a világ szolgálatában. Krisztus a főtemája a Lutheránus Világszövetség itteni ülésének is. Krisztus a közös reményünk: közösen kell tehát dolgoznunk a világ üdvösségeért. A világ nyomorúságát állandóan megtapasztaljuk. A világ megváltásért kiált. A mi korunkban azonban sajátos gondok is jelentkeznek. Ezek közül a legfontosabb a béke megőrzése. Egy háború fenyegetése a világ megsemmisülésének veszélyét hordja magában. A béke Isten ajándéka, krisztusi érték. Nekünk keresztényeknek tehát közösen mindent meg kell tennünk azért, hogy a békét megőrizzük a világ javára. VI. Pál pápa egyszer azt mondta: a mi korunk számára a béke neve a fejlődés. S ez ma is igaz. Vannak olyan népek, amelyek fejlődés nélkül nem tudnak élni, hiszen nincs mit enniük és inniük. Nem volna szabad megengednünk, hogy a világ egy része rendelkezze a föld összes javaival, a másik, nagyobb része pedig ehhez nem jut hozzá, és akkora nyomorúságban él, hogy halálos szükségét szenved: éheznek, szomjaznak és szegénységben él. Ez adja elénk a fejlődés feladatát, különben nem élhetnek békében a népek.

Azután emlétként a tudományos együttműködést is. Különböző területeken működhetünk együtt, mégpedig úgy, mint keresztények, hiszen a kereszténység nem csupán tanítás, hanem a világ üdvösségének örömhíre. Nekünk keresztényeknek tehát úgy is meg kell élnünk az evangéliumot, hogy valahányszor a hitből fakadóan együtt dolgozhatunk, akkor lehetőség szerint közösen kell cselekednünk. Ezt tágabb értelemben vett párbeszédnek mondhatnánk, s itt a szeretet igen nagy szerepet játszik.

– *Milyen kapcsolatban áll a katolikus egyház az Egyházak Világtanácsával?*

– A vatikáni zsinaton magam is személyesen fölvettem a kapcsolatot az Egyházak Világtanácsával, s ez annál is könnyebb volt, mert az akkori főtitkár szintén holland volt: Dr. Visser't Hooft. A levéltári anyag tanúskodhat róla, hogy levelezésünk egy része holland nyelven folyt. Úgyhogy hollandul kell tudnia annak, aki a levéltárban ezeket a leveleket el akarja olvasni. Jó barátok lettünk, s ez is hozzájárult ahhoz, hogy a katolikus egyházzal jó kapcsolat alakult ki, pedig ezt akkor még egyesek elítélték, hiszen sokak gondolkodását még az uralkodás szelleme is irányította. Mi azonban igen jól megértettük egymást. A katolikus

egyház közös munkacsoportot hozott létre az Egyházak Világtanácsával. Körülbelül évenként jöttek össze azért, hogy tanulmányozzák és kidolgozzák az együttműködés programját a világtanáccsal.

Véleményem szerint igen fontos esemény a pápa legutóbbi látogatása Genfben; a tény, hogy a pápa meglátogatta az Egyházak Világtanácsát, hogy a katolikus egyház fontosnak tartja a többi egyházakkal, köztük a világtanáccsal való kapcsolatokat is. Különben a pápa nem vállalkozott volna erre. Ott elmondott beszédében alapvető programot is adott. Nem csupán alkalmi udvariasságokat hangoztatott, hanem nagyon komolyan vette azt, amit mondott. Közös nyilatkozatot is adtak ki, amelyet a főtitkár dr. Philipp Potter és én írtunk alá. Ez a nyilatkozat meghatározza a jövő együttműködés programját a közös munkacsoportokban. Hiszem, hogy itt előrelépésre is számíthatunk, s igen fontosnak tartom, hogy az együttműködést folytassuk és a lehetőség és körülmények szerint fejlesszük is.

– *Melyik fajta párbeszéd a fontosabb, a kétoldalú párbeszéd, vagy pedig az Egyházak Világtanácsával folytatott párbeszéd?*

– Azt gondolom, hogy mindegyiknek megvan a maga sajátos jelentősége, az egyik nem helyettesítheti a másikat. Az igazi eszmecserék a hitről a kétoldalú párbeszédekben folynak. Hiszen mindegyik egyháznak megvan a maga hitvallása, amelyért felelős. Ezek tehát közvetlen hitbeli megbeszélések. Másrészt viszont az egység megvalósításában az Egyházak Világtanácsa igen fontos, talán a legfontosabb eszköz, amelyet az ökumenikus mozgalom létrehozott. S ilyen szempontból kell nagyra értékelnünk a világtanáccsal való együttműködést és a párbeszédet is. S bár a katolikus egyház nem tagja az Egyházak Világtanácsának, de ténylegesen is részt veszünk a „Hit és az egyház alkotmánya” bizottságban. Igen erőteljesen közreműködtünk annak a dokumentumnak a létrejöttében is, amely a hit, az Eukarisztia és a papság mibenlétét foglalja össze (Lima-dokumentum). Itt látható, hogy teológiai szempontból is milyen eredményeket hozhat ez az együttműködés, arról nem is beszélve, hogy mennyire hasznos lehet a világtanáccsal való együttműködés a gyakorlati kérdésekben. Hiszen minden tagegyház a gyakorlati ökumenikus munkának jelentős részét a világtanácsra keresztül bonyolítja le.

– *Végül engedjen meg egy egészen személyes kérdést: Bíboros, Úr mióta vesz részt az ökumenikus mozgalomban?*

– Körülbelül 1946 óta. Eredetileg filozófiát tanultam, s filozófia professzorrá lettem a warmondi szeminárium filozófiai tanszékének rektoraként. A világháború után aztán a katolikus egyház elindított egy ökumenikus mozgalmat: a Szent Willibrord egyesületet, melynek elnökévé választottak. Sokáig haboztam, hogy elfogadjam-e, de végül, némi nyomásra is, igent mondtam. Ez a munka aztán egyre tovább terebélyesedett, s megtaláltam benne a magam feladatát. De régen történt mindez. (Willibrord-ot a holland egyház alapító atyjaként tisztelik: ő hozta létre az utrechti püspökséget, az első holland püspökséget, s ő lett annak első püspökévé.)

Ebből az egyesületből elindulva alapítottuk meg „az ökumenikus kérdésekkel foglalkozó katolikus konferenciát”, amely egész Európa püspökeit és teológusait fogta össze: azokat, akiket érdekelt az ökumené kérdése. Mindez 1951-ben történt. Évenként ültünk össze megbeszélésre mintegy hatvan teológussal, s tíz éven át folytattuk munkánkat. Minden alkalommal másutt, más országban találkoztunk. Az utolsó ülésünkre, úgy emlékszem, 1962-ben került sor Olaszországban, Milánó mellett. Ezzel fel is oszlottunk, mivel időközben összehívták a Va-

titkáni zsinatot, s a munkánkban résztvevő teológusok közül sokan belekapcsolódtak a zsinat munkájába az Egységtitkárság tagjaként vagy tanácsadójaként. Az említett konferencián a titkári teendőket én végeztem, és így engem neveztek ki az Egységtitkárság titkárának. Azt mondtuk akkoriban: munkánkat nem érdemes a zsinattal párhuzamosan folytatnunk. Ehelyett mindnyájan dolgozzunk együtt a zsinattal. Mivel pedig az Egységtitkárság a zsinat után is tovább folytatta munkáját, ezt a konferenciát többé nem is hívtuk össze.

– *Milyen előkészítő szerepe volt ennek a konferenciának a zsinat munkájában?*

– 1951-ben persze sejtelmünk se lehetett arról, hogy új zsinat fog összeülni, akkor még senki sem gondolt ilyesmire. De azt elmondhatjuk, hogy ez a konferencia igen jelentős szerepet játszott az Egységtitkárság munkájának előkészítésében. Részben a ténylegesen feldolgozott anyag révén, részben pedig a munkájában együttműködő teológusok által, akik belekapcsolódtak a zsinat, illetőleg az Egységtitkárság munkájába. Igen jól ismerték egymást, az ökumenizmus egész kérdéskörét, kapcsolatokat építettek ki a többi egyházakkal – így tehát mindent előkészítettek az Egységtitkárság számára. A személyes kapcsolatok, a személyes előkészület gyakran fontosabbak a hivatalos tárgyalásoknál.

– *Olvasóink nevében is hálásan köszönjük ezt a személyes beszámolót az ökumenikus mozgalom történetéről, hiszen ez jelentős fejezete az egyház mai történetének, s felőleli Bíboros Úr életművét is.*

L. L.

KORUNK IMÁI

H. HADABÁS ILDIKÓ

Imádság

Uram! adj egy kis csendességet,
a vétkeimet most ne nézzed
szánj meg!

Legyen a szádon megbocsájtás,
keserűségemre pūha áldást
hullass!

Fordítsd el arcod életemről,
de ne vond meg szíved, szívemtől
kérlek!

Pornál is mélyebbre hajoltam,
saruszíjadat, hogy megoldjam,
engedd!

Tegyé!l rám súlyosabb keresztet,
csak ne taszíts el és ne vess meg,
várj rám!

ROGER SCHÜTZ

Levél Haitiról¹

Kik lesznek úttörői annak, hogy kevesebb legyen a földi szenvedés? Kik adják oda alkotó képességeik legjavát ott, ahol emberi elhagyatottság,² betegség, éhség uralkodik, ahol az emberek nyomórtanyákon laknak? Kik értik meg azoknak a népeknek a segélykiáltását, akik „sötétségben és a halál árnyékában”³ élnek? Ki lesz a béke és az igazságosság kovásza, hogy ki tudjunk törni az egyes emberek és népek között uralkodó gyűlölet és félelem körforgásából?

Nem tudod? Annyi alkotó erő rejlik benned. Ezek az energiák minden életkorban elengedhetetlen forrásai egy olyan optimizmusnak, amely építeni akar.⁴ E nélkül az optimizmus nélkül saját bensőd apró halálainak iszapjában vergódsz. Ezekkel az energiákkal viszont még az élet legkegyetlenebb eseményeiből is lehet építkezni, ha nem hagyjuk, hogy pusztán átrohanjanak fölöttünk. Ehhez azonban gyökeres megtérés szükséges az evangélium szerint: bensőd átalakulása.

A kockázatokban, amiket a földi szenvedés csökkentéséért vállalsz magadra, „lásd meg az örömet, amit Istentől kapsz. Vesd le gyászruhád. Legyen a neved örökre: Béke az igazságban, sugárzó ragyogású szeretet”.⁵

Hagynád, hogy egészen megfosszon és csontodig megdermesszen a kétségbeejtő és elkésztő helyzetek sora? Miből merítenéd akkor az elengedhetetlen bizalmat, amely felszabadítja a gyógyulást és békét teremtő energiákat? A keserűségben nincs béke; s ha egyszer hatalmába kerítené szíved mélyeit, akkor megértened-e a Föltámadott ígérését: „Békét hagyok nektek”?⁶

Krisztushoz fordulj, ne önmagadhoz. Ha soha nem zárkózol be a saját életedbe, hanem szolidáris leszel mindazzal, amit Krisztus bíz rád, meg fogod látni, hogy hogyan oldódik önmagadba fordulásod. A makacs én már nem diadalmaszkodik többé: „Élek, de nem én, hanem Krisztus él bennem”.⁷

Szíved megtisztul. Sőt fölfedezi az evangélium mély csendjében: lehatalmasabb misztérium a föltámadott Jézus állandó jelenléte, amelyet ajándékkul megkapott minden ember. Lelke által mindenkiért leszáll az emberi lét legmélyebb pontjára, magára veszi mindazt, ami az embernek önmagában vagy másokban fáj. Sőt még tovább megy: közel van mindenkihez, és még azokat is meglátogatja, akik hit nélkül haltak meg, mert képtelenek voltak megismerni őt.⁸

Szolidárisan mindazokkal, akiket ő rádbíz, leszel-e a bizalom és a béke kovásza? Menj oda az élő Isten forrásaihoz. Imádkozz egészen alázatosan, egészen egyszerűen. Ébreszd föl magadban Isten ajándékait.⁹ Ezeket ő mindenkibe beléjtette. Vállald hát napról napra merészen a lassú érlelődés kockázatát.

Az isteni élet éppúgy kicsírázik az ember sötét mélyeiben, mint legnagyobb törekvéseiben. Nem a félelem lelkét kaptuk, hanem az erőt, a szeretetet és a józanság lelkét.¹⁰

Polytonos benső csend. Még ha visszahúzódna is Krisztus: ott van nálad. Mindig maradj az ő jelenlétében. Ez a legfontosabb. Ebből a forrásból merítsd a semmivel sem pótolható bizalmat Isten iránt. Ez a bizalom olyan erős, hogy a

legpusztítóbb csapások, sőt az élet legelviselhetetlenebb helyzetei is előbbre vihetnek. Isten ajándéka, hogy ellen tudunk állni a legkeservesebb kínoknak is. Építs a kísértéseiddel is.

A tevékenység lázában és a pihenés óráiban is a Föltámadott Lelkét ismerheted föl az eseményekben és a személyekben. Út nyílik előtted. A Föltámadott Lelke embervoltod mélységeiben is elér. Szétszaggatja az éjszakádat. És sötétséged közepéből fölemelkedik a szeretet csodálkozása. Benned pedig fölcsendül az éneke:¹¹ „Maga a sötétség előtted nem sötét, az éjszaka fényes, mint a nap-pal”.¹²

Légy a bizalom és a béke kovásza. Ezt a bizalmat nem lehet ímmel-ámmal élni. Gyakorold a döntést! Ez a bizalom nem vak, mint ahogy a szeretet sem az. Azonnal fölfigyel, ha a politikai élet felelősei visszaélnék a népek bizalmával. Ezt a bizalmat nem lehet olyan fölhívásokkal elcsábítani, amik csak úgy dagadnak az irigységtől és a hatalomvágytól, nem lehet elcsábítani az olyan fölszólításokkal, mint: Gyere, foglald el a helyét, vagy: ölj, kínozz . . . „Feszítsétek meg . . .”

Csak nem félsz a saját félelmedtől?¹³ Fölkészülsz arra, hogy szolidáris légy a föld legelhagyatottabb embereivel? A saját lényével mindenki beavatkozhat a közeli és távoli eseményekbe egyaránt. Engedd, hogy feltörjenek benned a világ és az Egyház átalakításának teremő forrásai.

Sürgős szükség van arra, hogy minden erőddel keresd a módját, hogyan lehet meggyógyítani az egyes emberek és egész népek betegségét, sebet.¹⁴ Technikával ellátott világunktól tartsd kissé távol magadat; értsd meg, hogy a tudományok nagy felfedezései éppúgy építhetnek, mint rombolhatnak. Minden attól függ, hogy mire használják őket.

Az emberiség közössége ma egyeseknek fölsőleges bőséget nyújt, másoknak pedig éhséget; megszakítja az emberi kapcsolatokat, de megadja a megbékélés örömet; a rendőrállam terrorját adja, de a kockázatvállalást is a megkínzot-takért . . .

Az evangélium Istene nem akarja, hogy egyetlen egy ember is szenvedésben vagy félelemben éljen.

Te bocsánatot nyertél, kiengesztelődöttél, szívedet átjárta az együttérzés; imádkozz tehát az ellenségért,¹⁵ merd vigasztalni azokat, akik eltorzítják szándékaidat.¹⁶ Isten jelenlétében tarts ki a források mellett és haladj előre.

Ha úgy burkolóznál Isten megbocsátásába, mint egy ruhába,¹⁷ . . . ha a környezeted számára nem volnál más, csak megbocsátás . . . , az evangélium átható fényét sugároznád még akkor is, ha nem tudnál róla. A bizalom és a béke kovásza vagy – kötelezd el magad. Add oda, amit Isten ad neked.

Haiti elkötelezettség¹⁸

Lakásod, bármilyen kicsi is, a bizalom, a béke és a szelíd öröm szigete lehet, az együttérzés helye az emberek között, kis egyházi közösség.¹⁹ Miért ne lehetne minden érkezőt azonnal odavezetni a szoba egyik sarkába, amelyik az imádság helyének van berendezve?²⁰

A saját életmódodat tédd még egyszerűbbé. Mennél inkább megosztjuk, amink van, annál hívogatóbb lesz az élet. Fogadjunk be teljes egyszerűséggel másokat, s közben ne aggodalmaskodjunk amiatt, hogy mit mutatunk meg számukra Istenből. Hívjuk meg őket ebédre, elsősorban olyan fiatalokat, akik szétzilált családokban élnek, vagy öreg, a magánynak kiszolgáltatott embereket.²¹

Kis egyházi közösségként figyeljük a városnegyed vagy a környékünk helyzetét, adjunk megoldási javaslatokat, amelyek békére, igazságra és a másokkal osztozáshoz vezetnek. „Az idegent úgy szeretni, mint önmagunkat.”²²

Ki fogja berendezni az imádság helyét öreg emberek lakásában? Fiatal és kevésbé fiatal emberekkel imádkozhatnak itt együtt, s meghallgatnak mindenkit, aki bizalommal fordul hozzájuk. Sok idős ember felbecsülhetetlen érték, mert képes arra, hogy meghallgasson másokat. Azáltal, hogy a hitből élnek, elvezetnek másokat az egyedül szükségesre.²³ Minden lakás, még az egyedülállóké is, olyan lehet, mint egy kis templom.²⁴

Az egy fedél alatt lakók istenélménye, vagy Isten utáni vágya nem mindig azonos. Ha azonban hetenkint egyszer mindannyian tartanak egy kis csendet, hogy egymásnak egyszerűen, szavak nélkül megbocsássanak... Elég, ha egy valaki, esetleg egy kis gyermek, felszólít erre.

Imádság közben megtörténik, hogy az ember ködbe jut, amelyben már nem sokat fog föl. Ha ilyenkor kimondjuk Jézus nevét, vagy egészen egyszerű szavakat énekelgetünk, állandóan ismételve: ez már imádság.

Ha a szülők minden alkalommal a kereszti jelét rajzolják gyermekükre, amikor elmennek hazulról vagy aludni térnek: ezzel egyszerűen és világosan kifejezik Krisztus Jézus jelenlétét.

Kis egyházi közösségünk legalább hetenkint csatlakozzék az imádságban lakóhelyünk egyházi közösségéhez, az egyházközséghez. Bizalmas kapcsolatok jönnek így létre mindenkivel, aki más, mint mi, de ugyanakkor elevenen szeretne élni abban a sajátos közösségben, aminek egyház a neve. „Ha csak azokat szeretitek, akik titeket szeretnek, ... mi többet tesztek?”²⁵ Aki csak az azonosan gondolkodókkal akar kapcsolatot teremteni, az eljut az önelégültség határáig; s ezzel megáláz másokat. Az öregek például meghívhatnák a fiatalokat az egyházközségek templomaiba: eltávolíthatnák a padok egy részét, s azokat, amelyekre továbbra is szükség van, patkóalakba rendezhetnék, úgy, hogy a fiatalok az idősek közé telepedhetnének. Ez a vendégváró gesztus érthetőbben beszél, mint gondolnánk. A szék nélkül, térdelve imádkozás a Kármelből eredő hagyomány.

Jó, ha magunkkal viszünk – ez a tapasztalat a keleti egyházból való – egy feltámadás – vagy keresztkont, hogy aztán napról-napra továbbvigyük egyik lakásból a másikba, egyik egyházközségből a másikba. Így rábízhatják a Feltámadottra a saját terhüket és egyházukat.

Minden életkorban ébren kell tartanunk a lelkek elbírálásának az adományát és a kreativitást. Ezer lehetőség nyílik erre... Magyarázat segítségével olvassunk (újra) szentírási szövegeket... szakítsunk időt arra, hogy máshol imádkozzunk, ne csak otthon, vagy hogy valamilyen szolgálatot végezzünk...²⁶

Az élet minden szakaszában kutatnunk kell azt, hogy hogyan lehet csökkenteni a szenvedést közel s távol. A fiatalok tartsanak ki ebben akkor is, ha nem látják a közvetlen hasznát. A szakmai képzésnek és a felsőfokú tanulmányoknak az volna a célja, hogy önző módon karriert csináljunk, ahelyett, hogy azok felé fordulnánk, akik feleletet várnak az élet kérdéseire? Azonban nem szabad egyszerűen otthagyni mindent és átengedni a terepet a karrier megszállottainak, hanem saját szakértelmünkkel legyünk kéznél ott, ahol az életet fenyegető hiányosságok uralkodnak. A becsvágy és az önzés a társadalmakban és az Egyházban egyaránt holttesteken gázol át.

Vállalod-e a kockázatot, hogy csökkentsd az emberi szenvedést? Leszel-e a bizalom és a béke kovásza? Az érlelődés elengedhetetlen folyamatában fogsz-e az eseményekből építkezni ahelyett, hogy engednéd átrohanni őket magad fölött?

Ne önmagad, hanem a Feltámadott felé fordulva élj, munkádban és szabad idődben egyformán kapaszkodj az ő jelenlétébe. Állj ellen a kínzó gondoknak. Engedd, hogy átjárja szívedet az együttérzés, burkolózz be, mint egy ruhába, Isten megbocsátásába.

Jegyzetek

1. Amikor Roger testvér négy társával 1983 novemberében és decemberében ezt a levelet írta Haitin, egy olyan népre talált ebben az országban, amely képes az osztozkodásra.

A slum-ban, ahol lakunk, mindenütt szegénység uralkodik, azonban van még benne egy igazi nyomornegyed is. Egy szegény édesanya kis fazékból kaparja ki gyermekeinek a rizs-adagokat, de aztán még csökkenti az adagokat, hogy a körülöttük álló gyerekeknek és öregeknek is jusson valami.

A szegények megosztják egymással azt, amijük van. Azokban a negyedekben azonban, ahol teljes a nyomor, nincs mit megosztani.

Haitin saját szemünkkel láttunk egy szemlélődő népet.

Ha a nyomornegyedben bérelt barakkunkból kimegyünk a gyerekek közé, rögtön ránk akaszkodnak. Bár egyébként nagyon élénkek, most egészen elcsöndesednek, hálásak a legkisebb gesztusért is. Sok gyermek szemén látni, hogy milyen gazdag a belső világa anélkül, hogy tudna róla. Néhányan hozzánk fordulnak: „Gyere, énekeljünk, imádkozzunk!” És bemegyünk a kis barakkunkba.

Pálmafakéregből épült kunyhóikban, a nap árnyékában úgy ülnek ott az öregek, mint a kialvó lámpák. Isten jóságának bizonyossága sugározza be az arcukat: a halállal küszködők eleven ikonjai ők.

Haiti szigetén föltámad az ember reménye. A keresztények minden erejükkel igyekeznek segíteni a nagy hiányosságokon, de kicsoda hiányosságokon! Ebben a 100 000 lakosú nyomornegyedben akad néhány olyan világi férfi és nő, akik Istennek szentelték az egész életüket. Sokukról sugárzik az élet-szentség. 1983 decemberében hozták nyilvánosságra „Haiti egyházának Chartáját az életfeltételek megjavítására”. Mennyi követelmény táruul föl a figyelmes szemlélő előtt!

Néhány napig Santo Domingóban is voltunk. Egy szegénynegyedben olyan kunyhóra találtunk, amelyben még hosszabb ideig élhettük volna az imádságos életet a negyed lakosaival együtt. Az utcában lakó családok gyermekei mindenhol követtek bennünket. Sőt esténként ott aludtak el mellettünk a templomokban, amelyekben naponta közösen imádkoztunk a fiatalokkal. Aztán a gyerekek velünk együtt mentek haza az általunk használt kis furgonnal. Voltak, akik okvetlenül ott akartak lenni mindenhol. Santo Domingo keresztény ifjúsága komolyan törődik azzal, hogy a keresztények megosszák egymással javaikat. Néhányan, a leginkább elkötelezettek, bátran megpróbálják minden emberben fölszítani az Isten adományait. Fiatal keresztények tíz éve szenvedélyesen dolgoznak azon, hogy megvalósítsák a húsvéti titkot, mégpedig – ahogy ők mondják – a három misztikus úton: „Megéli azt, amit nem is reméltünk, megosztani mindenünket, átélni az ünnep értelmét”.

Többre megyünk a „Haiti levéllel”, ha – ahelyett, hogy gyorsan végigolvasnánk – engedjük, hogy lassan hasson ránk. Jobban megértjük, ha elolvassuk hozzá a „Levelek a katakombákból”-t.

2. Az emberi elhagyatottság, a családi vagy a nemzedékek közötti kapcsolatok megszakadásával kapcsolatban Teréz anya és Roger testvér október 23-án Taizé-ben egy közösen megfogalmazott felhívást tett közzé. Az első részben ez olvasható:

„A föld széles övezeteit lelki sivatagok borítják. Itt olyan fiatalokat lehet találni, akik az emberi elhagyatottságtól és a lelkiüket átható kétségtől szenvednek.

Kalkuttában mindenki láthatja a haldoklók házait... a nyugati társadalmakban sok fiatal lakik valóságos, bár láthatatlan haldoklók házában...”

3. Iz 9, 1

4. A hit az Istenbe vetett bizalom optimizmusa. A hittel megfér a szomorúság, de a pesszimizmus nem.

5. Bar 4, 36 ... 5. 4

6. Ján 14, 27

7. Gal 2, 20

8. Lásd 1 Pét 3, 19–20 és 4, 6. Péternek ezt a szövegét ikonok teszik szemléletessé. A föltámadás-ikon Krisztust ábrázolja, aki a történelem végéig fölkeresi mindazokat, akik meghaltak úgy, hogy nem ismerhették meg őt. Látjuk Krisztust, amint behatol a holtak birodalmába és kézen fogja az embert, hogy vele együtt lépjen be a föltámadásba.

9. 2 Tim 1, 6

10. 2 Tim 1, 7

11. Az ismétléses éneklésnek van egy olyan változata, amelyben a dicséret lelkülete bontakozik ki. Az ilyen ima belső tűzként emészt meg szomorúságot, keserűséget, visszafelé forduló sajnálkozást, és utat tör a zavartalan örömmek. Ez a tűz elégeti szűrő tüskéinket, kudarcainkat, berzenkedéseinket. A dicséret lelkülete kiemel bennünket abból a gondolkodásmódból, ami könnyen az első helyre teszi mindazt, ami az agy irányítása alatt áll.

12. Zsolt 139, 12

13. A félelemnek egészen különböző okai lehetnek. A teljes nyomorban az üres gyomor kínzó félelme kerül az első helyre.

Az anyagi bőség országaiban a kiábrándultság keríti hatalmába az embereket: nem találják az élet értelmét. Nagy területeken attól rettegnek, hogy új fegyverek tűzében pusztulnak el. Az emberi elhagyatottság mindenütt megtalálható, a gazdag országokban és a nyomorban egyaránt. Itt az asszonyok és a gyerekek ki vannak szolgáltatva az erősebb törvényének. Az asszonyok táplálják gyermekeiket, azokat, akik elég gyakran több apától valók.

14. 1983 áprilisában Madridban Roger testvér több, különböző fajhoz tartozó gyermek kíséretében először a szovjet, majd az amerikai nagykövettel találkozott személyes beszélgetésre. Átadta nekik a Jurij Andropovhoz és Ronald Reaganhez intézett következő felhívást. Ezen felhívás alapján 1984 telének végéig mindent meg fog tenni azért, hogy megbeszéléseket hozzon létre Andropov és Reagan államfőkkel, valamint Londonban az angol miniszterelnökkel, Margaret Thatcherrel, Párizsban pedig a francia államelnökkel, François Mitterrand-nal.

„Az egész föld gyermekei érdekében, akiknek nincs lehetőségük arra, hogy fölfigyeljenek a jövőjüket fenyegető veszedelemre, gyermekekkel jöttem, hogy átadjam ezt a felhívást az Ön madridi követének. Azért jövök, hogy fölkérjem arra, tegyen meg mindent, hogy az ártatlan-gyermekeket ne érje szenvedés, és az egész világon soha többet ne érjenek senkit sem a háború elképzelhetetlenül nagy romboló erői, amelyek közül néhány elpusztíthatja az emberiség egy részét.

Az a lehetőség, hogy a nagy tudományos technikákat az emberi élet elpusztítására használják, óriási válságba sodorja a bizalmat: a népek félni kezdenek egymástól; az államférfiak is ismerik ezt a félelmet. Szélsőséges esetekben odaig jut az ember, hogy fél a saját félelmétől. Ez oda vezet, hogy az ember mindenütt önmagába zárkózik, és a rettenet megbénítja az alkotó képességeket.

Azonban az emberiség egész családja békét akar, és sohasem háborút. Csak egész kevesen akarnak háborút. Számos fiatal és idősebb ember tudatában van annak, hogy a népek közti bizalom teremti meg a világban a békét; ennek a békének feltétele az is, hogy az anyagi javakat a szegény és gazdag területek között igazságosan osszák fel. Rengetegen keresik a bizalom útjait és akarnak részt vállalni a javak igazságos elosztásában.”

A négy államfő meglátogatása után Roger testvér, ezúttal is gyermekekkel, sok fiatal sürgető kérésére folytatni kívánja ezeket az erőfeszítéseket. Ahol lehetséges, fölkeresi az egyházak felelős vezetőit, hogy az anyagi eszközök fölhasználásában a legnagyobb egyszerűsége és a másokkal osztozásra kérje őket: Isten egész népe vegye ki a részét abban, hogy lakhatóvá tegyék a földet.

15. „Szeressétek ellenségeiteket és imádkozzatok üldözőitekért” (Mt 5, 44).

16. „Üldöznek bennünket, de mi elviseljük, gyaláznak bennünket, de mi vigasztalunk” (1 Kor 4, 12–12).

17. Már századokkal Krisztus előtt megírták a próféták, hogy Isten mindenekelőtt a megbocsátás Istene: „Elsőpröm gonoszságaidat, mint a felhőt, és vétkeidet, mint a ködöt” (Iz 44, 22).

18. Mindegy, hogy ki vagy, hogy az Egyház egy szervezett mozgalmához tartozol-e vagy sem, hogy egyházközségben, főiskolás egyházi közösségben, vagy máshol élsz-e. Az Egyházban és az Egyháznak mindegy, hogy ki vagy: mondunk néhány javaslatot önmagad elkötelezésére. Olyan elkötelezésére, amit az ember minden feltűnés nélkül vállal, lehetőleg az egyházközségen belül, s amelynek időtartamát maga határozza meg. A hétéves időtartam nem látszik hosszúnak ahhoz, hogy először megérleljük, azután pedig gyakorlatban éljük azt, amire elkötelezzük magunkat.

19. Haitin is, akárcsak Santo Domingóban, a „kis egyházi közösségek” testvéri sejtek akarnak lenni, amelyekben egymás közt és a szegényekkel szolidárisan él az ember. Általában három, tizenöt személyből állnak. A közösség megalkotásában a legfontosabb az egyes tagok kegyelmi ajándéka. Mindenki felelősséggel vállal egy szolgálatot. Hetenkint hol az egyiknél, hol a másiknál összejönnek, hogy megbeszéljék a hét közben szerzett örömteli és fájdalmas tapasztalatokat, és hogy teljes egyszerűségben imádkozzanak. Haitin igen elterjedt szokás, hogy míg az egyik vagy a másik imát mond, a többiek halkán dúdolnak. Ilyen kis egyházi közösségek működnek szervezett mozgalmakon belül is. Az egyházközség az a hely, amelyben a kis közösségek állandóan kapcsolatban állnak egymással, és így nem elszigetelten élnek egymás mellett.

20. Ahol megmarad a hitnek néhány külső jele, ott könnyebben megújul a keresztyén élet. Azokban a családokban, amelyek valamennyit is megőriztek ezekből a jelekből, túlélhetik a nemzedékváltást, és az új nemzedék új étellel töltheti meg őket. Ahol minden eltűnt, ott fáradtságosabb újból elvetni az evangélium vetését. Mivel láthatóak, sok jel váratlan frissiséget és hatékonyságot képes közvetíteni.

21. Ezt a javaslatot Taizében is fölkarolják. Évek óta létezik egy olyan részleg, ahol tavasztól őszig egy-egy héten át gyermekes családok élhetnek. Jelenleg egy másik hasonló hely berendezése folyik, ahol a nagyhéttől kezdve november elejéig minden héten körülbelül harminc gyereket tudnak befogadni széthullott családokból. Ha előre megírják, a fiatalok magukkal hozzátják kisebb testvérüket, akik egyébként nehéz családi körülmények között maradnának otthon. November közepétől aztán a nagybőjt kezdetéig öregeket fogadnak be: ők egy-egy héten át arra készülnek föl, hogy az odahallgatás emberei legyenek, akik képesek mások kíséretére és megfontolják, hogyan válhatna – Aranyszájú Szent János szavai szerint – a lakásuk az egyházközséggel való szoros kapcsolatban „kis templom-má”.

22. Lev 19, 34. „Az idegent szeretni”. Ez egyeseket konkrét lépésekre ösztönzött, például arra, hogy egy idegenek lakta negyedbe költözzék.

23. Rettenetesen sok embernek kell kilépnie belső elmagányosodásából. Szükségük van valakire, aki kíséri és meghallgatja őket. Kelet-Európában ebben a tekintetben egy figyelemre méltó jelenség tapasztalható: Élnék ott olyan férfiak és nők – sztarecok és sztaricák –, akik a lélek legmélyebb rétegéig át tudják látni az emberi személyt. Egy életen át gyakorolták a lelkek elbírálását, hogy aztán gyógyulásra segítsék azt, ami legbelül kapott sebet. Nemcsak Európa keleti részén, hanem mindenütt a földön akadhatnak olyanok, akik a ma annyira szükséges világi szolgálatok keretében képesek másokat meghallgatni és kísérni. Mennél idősebb az ember, annál inkább kialakulhat és kifinomulhat benne a beleérzés adománya, és néha még az is sikerül, hogy szinte szavak nélkül is megértik azokat, akik rájuk bízják magukat.

24. Érdekes, hogy Aranyszájú Szent János 350 évvel Krisztus halála után ezt írja: vannak keresztyények, „akik lakásukból templomot csinálnak azáltal, hogy mindenkit elvezetnek a hithez és házukat megnyitják az idegenek előtt”. Másutt azt mondja: „A lakásból templomot csinálni bátor lépés”. Továbbá: „Ha így alakítjuk lakásainkban az együttélést, akkor abba a helyzetbe kerülünk, hogy együtt hordozzuk az Egyház életét, hiszen a lakás egy kis templom.”

25. Mt 5, 46–47.

26. Olyan fiatalok vették át már régen a fogadás munkájának egy részét, akik közös megfontolás után úgy határoztak, hogy hosszabb időn át együtt élnek velünk Taizé-ben. Ők az életükből egy vagy két évet bocsátanak rendelkezésre találkozóknak és a szükséges utazások céljaira. Sokuknak jó lenne, ha ehhez csatlakozva egy megszabott időre elmennének kis ideiglenes közösségekbe, ahol a tagok szemlélődő életkeretben mindenüket megosztják egymással. Taizé azonban nem akar szervezett mozgalm lenni. Ezért döntően arról van szó, hogy minden egyedül és kizárólag egy későbbi elkötelezettség előkészítésére korlátozódik: kötelezze el magát mint világi ember (lehetőleg egy egyházközségben), vállaljon egyházi szolgálatot, kötelezze el magát egy életre egy közösségben, töltsön be egy helyet egy egyházi szervezetben, illetve mozgalomban, vagy szánja rá egész életét az emberi életfeltételek, illetve a politikai viszonyok javítására.

Bánhegyi B. Miksa fordítása

Afrika „legkeresztényebb” országa: Zaire

Zaire tele van meglepetésekkel. Története is, nemzettéválása is, keresztyén-sége is. Már mérete is meghökkentő: 2345 ezer km², azaz nagyjából annyi, mint Nyugat-Európa (Skandináviával együtt, de az Ibér félsziget és Görög- és Törökország nélkül). A századfordulón körülbelül 9 millió, 1980-ban 28 millió lakosa volt. 2000-re 49–50 millióra számítanak. Az ország ásványkincsekben gazdag. A világ réztermelésének és gyémánttermelésének közel felét adja, de jelentős még uránium, mangán és kobaltbányászata is. Afrikai mércével mérve az út- és vasúthálózat fejlett. Városai gyors ütemben fejlődnek. Az 1974-ben 2 milliós Kinshasa lakossága – egyes beszámolók szerint – ma megközelíti a 3 milliót.

Az országot felfedező portugál hajósokat néhány év múltán a hittérítők követték (1491), akik a hatalmas Kongói Királyság királyát, I. Alfonsot (1506–1543) is

megtértik. Alfonso fia, Henrique Portugáliában tanul, majd Rómában püspökké szentelik s mint az első néger püspök tér haza 1521-ben. A misszióban különböző szerzetesrendek váltják egymást. 1555-ben a ferencesek kongói nyelvű katekizmust készítenek. 1596-ban a birodalom fővárosát, Sao Salvadort (ami a mai Angola területén volt) püspöki székhellyé teszik. A portugálok azonban befolyásukat rabszolgagyűjtésre használták. Amikor pedig a terület egy részét a hollandok elfoglalják (1641), minden egyházi személyt kiutasítanak. A XVII. század közepén a birodalom népek és törzsek laza halmazára hull szét. Az európai hódítók a XIX. század közepén jelentkeznek újra. H. M. Stanley a belga király megbízásából az óriási területet „lefoglalja”. Az 1884–85 évi úgynevezett Kongó-konferencia ezt önálló országgént II. Lipót belga király birtokának ismeri el, 1906–1960 között Belgium gyarmatként kezeli. Az 1960-ban elnyert függetlenséget pártharcok (Lumumba és Csombe között) és elszakadási törekvések – a leggazdagabb tartomány, Katanga próbál önállósulni – követik. Kétszer is ENSZ-csapatok biztosítják a központi kormány győzelmét. Végül 1960-ban Mobutu tábornok vértelen katonai államcsinnyel magához ragadja a hatalmat és máig tartó személyes diktatúrát vezet be. A diktatúra egypárt-rendszert, az iskola-rendszer államosítását és erősödő keresztény-ellenességet hozott, ezzel szemben közbiztonságot teremtett, némileg csökkentette a gazdasági nehézségeket és nagy ütemben nekilátott az „igazi” kongói kultúra kialakításának. (A fő ideológiai jelszó az „autenticitás”). Ez indokolja az Európából jött s a gyarmatosítástól alig függetleníthető keresztény egyházakkal való szembefordulást. Ugyanez nyilvánul meg olyan külsőségekben is, mint az ország nevének megváltoztatása Kinshasa-Kongó-ról Zaire-i Köztársaságra; mint a (keresztény eredetű) keresztnevek eltávolítása és helyi nevekkal való felcseréltetése; vagy mint a karácsonyi munkaszünet eltörlése és helyette egy nyári népünnepély bevezetése.

A legkeresztényebb afrikai ország? A népesség 94,5 százaléka valóban keresztény, 48,4 százaléka katolikus. Ám ez még a múlt hagyománya – kérdés, hogyan formálható a jövő. A múltnak sok tehertétele van. A katolicizmus a század első felében tulajdonképpen államvallás volt. A legfontosabb helyi szekta alapítóját, a prófétaként tisztelt Kimbangu Simont a belga hatóságok (számos jel szerint katolikus papok indítására) hitéért ítélték halálra, majd életfogytiglani börtönre. Követőit munkatáborokba zárták, ahonnan 37 ezer családból a kimbangizmus engedélyezésekor csak 3000 család kerül ki élve. (Ma Zairében mintegy 4, az ország határain kívül még 1 millió hívük van s alighanem ez Afrika legnagyobb bennszülött egyháza.)

Másfajta tehertétel, hogy a katolikus egyház rengeteg intézményt kézben tartó klerikális egyház volt. Az államosítás előtt az elemi iskolák 61,7 a középiskolák 42,1 százalékát a katolikus egyház tartotta fenn és vezette. Ezek államosítását a zairei püspökök az egyház tehermentesítésének tartották. Fájdalmasabb dolog volt a papnevelés első lépcsőjét jelentő kis-szemináriumok bezárása és az iskolai hitoktatás megszüntetése (1974–75-ben). Jellemző azonban a püspöki kar reakciója: az új helyzetben új lelkipásztori tervet kell készíteni, mégpedig előre tekintve. A püspöki kari konferencia témája „A zairei egyház a 2000. év felé”. Politikai választ a püspökök jóformán nem adtak – egyszerűen folytatták a munkát, ahogy a helyzet megkövetelte. A legközpontibb gondnak a klerikalizmus látszott, tehát egyrészt az egyház túlzottan centralizált szervezete és a papkérdés, másrészt a keresztények összességének bevonása. Mgr Bakole, kanangai érsek 1975. jan. 5-i körlevelében így fogalmaz: „Nehogy azt higgyük, hogy az egyház csak olyan nagy intézmény modelljében tud létezni, mint ahogyan országunkban eddig ismertük. Az a baj, hogy nem szoktunk még hozzá az egyházi lét közvetlenebb, spontánabb formáihoz. (...) A Klérus által irányított szervezetből ki-

indulva alulról jövő, népi mozgalomra kell törekednünk. (...) Szervezetmentesíteni kell lelkipásztori munkánkat s meg kell találnunk az Egyházat a kis közösségek sokkal szűkebb viszonyai között!”

A hetvenes évek vége óta az egyházellenes politika enyhült. A Vatikánt újra pro-nuncius képviseli. A különböző rádióállomások heti 20 óra vallási műsort sugároznak. A belső egyházi gondokon és a célokon azonban mindez keveset változtat. Az 53 püspök közül 17, 2639 pap közül 1920 külföldi. A szeminaristák száma 497, ami nem kevés, de nem oldja meg sem a jelenlegi, sem az évezred végére még súlyosabbá váló paphiányt. Az egyház szervezett életét ma nem utolsó sorban a 4100 szerzetesnővér és a 12 ezer hitoktató biztosítja. A nővéreknek most 46 százaléka helybeli, de ezek száma s aránya igen gyorsan nő. A hitoktatók helybeliek, és főfoglalkozásként zömben máshol dolgoznak.

A legígéretesebb kezdeményezés 1970-re nyúlik vissza. Kísérletképpen akkor vett át először világi egy plébánia vezetését. A siker láttán Malula bíboros, Kinshasa érseke 1973-ban kihirdette, hogy egyházmegyéjében a plébániák vezetését 1974–75-től kezdve olyan világiak kezébe adja, akik ezt civil foglalkozásuk mellett végzik és akik előzetesen módszeres képzésben vettek részt. A felszabaduló papokat munkaközösségekbe gyűjtik, ahonnan eljárnak misézni és gyóntatni és ahonnan szükség esetén a plébániák vezetésében és irányításában is közreműködhetnek. Így megszületett a családos, civil pályán működő „plébános”, a mokambi (többes számban bakambi) intézménye. 1975-ben a fővárosban nyolcan kaptak plébániát. Számuk azóta több száz. Az első tapasztalatok kiegészítéseket tettek szükségessé. Esetenként a munka teljes, vagy akár több teljes embert követelt: a bakambi egy része átmenetileg elhagyta világi munkahelyét s teljes idejét a plébániának szenteli. További fontos lépés volt a megbízások időbeli korlátozása. Nem cél a világiak klerikalizálása. Minden világi (tehát a bakambi, a hitoktatók s egyéb munkatársak) felkérése 3 évre szól. Ez ugyan megújítható, de az eddigi gyakorlat szerint legkésőbb 9 év után mindenki új helyre megy. Persze, aki egyházi munkája mellett világi munkáját is végzi, annak az egyházi megbízás megszűnte sem okoz létfenntartási problémát.

Zaire-nek számos vonatkozásban van tekintélye Fekete-Afrikában. Az autenticitás-politikát már több ország átvette. A zairei bennszülött egyházak az országhatárokon kívül is vonzanak. Malula bíboros egy mondása pedig egyenesen össz-afrikai jelszóvá lett. „Valaha külföldi misszionáriusok tették kereszténnyé Afrikát, most mi, néger-afrikaiak vagyunk a soron, hogy a kereszténységet afrikaivá tegyük!” – mondta. Ennek része a helyi liturgia. (A Missa luba és más néger misék ebből kifejeznek valamit.) A helyi kultúrába és társadalomba gyökerezés útja pedig a bázisközösségek megteremtése és ápolása és persze a világiaknak átadott feladat és felelősség az egyház életében. A zairei katolikusok, világiak, papok, püspökök szerint mindez elmaradhatatlanul szükséges az afrikai kereszténység jövőjének biztosításához.

Vajon csak az afrikai kereszténység jövőjéhez...?

T. M.

Igenis, jók az emberek.

Százak és ezrek munkáját egyetlen ember, az alkotás, az építés évtizedeit a rombolás egyetlen perce megsemmisítheti. Százszor és ezerszer *hatékonyabbak* tehát a pusztítás erői, mint az alkotásé, a teremtésé.

És lám, mindezek dacára mégis azt tapasztaljuk: gazdagodik a világ, gyarapodik az alkotásokban – kétségkívül előremegy.

Lehetséges volna ez, ha nem *ezerszer annyi szándék, akarat, tehetség, erőfeszítés* tömörülne az egyik fronton, a teremtésén, mint a másikon, a pusztításán?

(Fekete Gyula)

„A pap a hit tanúja, az örömhír misszionáriusa,
a remény prófétája, Isten egyházának építője,
Isten népének pásztora, az árvák és a
védtelenek oltalmazója, a rászorulók védelmezője,
a szenvedők vigasztalója, a lelkek atyja,
mindenkinek bizalmasa, tanácsadója, vezetője
és barátja.”
(VI. Pál pápa)

Dr. Lékai László bíboros, prímás, érsek urat
aranymiséje alkalmából tisztelettel köszöntik

a Vigilia munkatársai és olvasói

Képzőművészet

Molnár C. Pál egyházművészetéről

Molnár C. Pálnak – ha talán meglepően hangzik is, az egyházművészet terén úttörő szerep jutott. A hazai katolikus papság és a közvélemény ízlése általában megragadt a barokknál, számára az attól eltérő ízlésben fogant oltárkép, falkép, stációsorozat nem igen jöhetett számításba. Molnár nemzedéke túljutott már nemcsak a barokkon, hanem mindazon, ami utána következett, túl a posztimpresszionizmuson és a különféle mestersegesen kiagyalt modernista irányzatokon. Renoirt, Monet-t, Cézanne-t nem lehetett ismételni. Kialakult egy olyan helyzet, amely erősen hasonlított a francia forradalom utáni festőnemzedék elé meredő válsághoz: „újra ki kellett találni a festészetet” – ahogy Molnár írja. Ekkor jött a klasszicizmus és a romantika. Nos, Molnáréknak is új eszmény után kellett nézniük. Ősök után, akiket modernizálhatnak, azaz akikben megtalálják igazolásukat. Ezt tette a Nyugat minden jelentős költője (Ady, Babits, Tóth Árpád stb.) is. Ki az északiakhoz menekült, ki a déliekhez, Molnár az utóbbiakhoz (Párizson át!). A reneszánsz ún. primitívjeinél állapodott meg. Átmenetileg. Mindez idehaza merőben újszerűnek hatott. A közönség már kezdett megbarátkozni ily fölfogásban készült képeivel, de az egyháziak mereven elzárkóztak előle. (A frivol Molnár és az oltárképek – hogyan illenek ezek össze?) Tíz évig kellett küzdenie, míg az első oltárképre megkapta a megbízást. Az

után is jóideig csak ritkán jelentkeztek újszerű fölfogásának hívei. De éppen ezáltal lett a hazai korszerű egyházművészet egyik úttörője.

Rómában föladatként tűzte maga elé társaival – Aba-Novákkal, Patkóval, Szőnyivel – együtt a falképfestészet megújítását, amelyet akkor csak kevesen, köztük Nagy Sándor, a pestszenterzsébeti templomképein és id. Éber Sándor bajai festőművész művelt a kor színvonalán. Molnárék rátértek a temperatechnikára, bár Molnár csak kisebb méretű műveknél, és később Benvenuto Cellini-illusztrációiban.

Vallási témájú képeinek tárgyát elsősorban a Bibliából és a szentek életéből, részben pedig az egyháztörténetből merítette. A Madonna-képek voltaképpen az anyaság kultúrájának jegyében születtek, egyéb vallásos tárgyú képein pedig a forma, az esztétikum kapott elsődleges szerepet.

Az első siker átmeneti bukással kezdődött. 1927-ben a Szent Ferenc-évforduló alkalmából rendezték meg Budapesten az első egyházművészeti kiállítást, amelyre a megnyomított ország gazdasági szegénysége dacára is szép díjakat tűztek ki. Molnár is pályázott, a már mondott okok miatt minden esély nélkül. Beküldte Szent Ferenc prédikál a madaraknak c. festményét – a témát Beck Ö. Fülöp szoborban mintázta meg feledhetetlenül –, a bírálóbizottság Molnár képét nem fogadta el. Azonban Gerevich Tibor, a Művészettörténeti Szeminárium egyetemi tanára kíváncsi volt, milyen műveket utasított vissza a bizottság. Molnár képe láttán annyira fölindult, hogy maga készített neki helyet a kiállításon, amihez mint kormánybiztosnak, joga volt. Még ki nem írt külön – ifjúsági – díjjal is jutalmaztatta. Egy év múlva ezzel a képpel nyerte el a római ösztöndíjat a már említett neves pályatársakkal együtt.

A Golgotát kifejező képein sem a bibliai témán, hanem az örök emberi tragédián, az ártatlan ember szenvedésén s az igazság megcsúfoltatásán van a hangsúly. Az ismert téma nem idegen Kondor Béla és kortársai művészetétől sem. Molnár golgotái jeleneteit nézve nem is annyira a Biblia, mint a történelem zsarnoki korszakai jutnak eszünkbe. Nem utolsó sorban itt is a stilizált formák azok, amik művészettörténeti képzettársításokat váltanak ki belőlünk. Egyik szentasszonya olyan, mint egy falusi vízhordólány, kimondottan falusi életkép.

Egyházművészeti alkotásai egyik részét a falképek, másik részét táblaképek alkotják. Az előbbieket al fresco technikával készülték, mészbe keverte a festéket és nedves vakolatra festett, ez a megbízhatóbb eljárás.

Leghatalmasabb munkája a Batthyány-téri Szent Anna-templom mennyezetére készült kb. 70 m²-res. (A másik, kisebb rész, Kontuly Béla munkája.) Molnár Szent Anna életéből vett jeleneteket festett az ország egyik legnagyobb templomi boltozatára.

Egy holdvilágos éji környezetben ábrázolt Angyali Üdvözlés-e bombatámadás áldozata lett.

A Farkasréti templomba készített oltárképe a templom bombázásakor pusztult el. Ez is al fresco technikával készült. Egy darabját évekig verte az eső, a hó, emésztette a hideg, a meleg, semmi változás sem mutatkozott rajta, bizonyosságul annak, hogy Molnár kitűnő anyagot használt: évekig álló meszet, akárcsak id. Éber Sándor. Megszorult kollégák kértek kölcsön tőlük ilyenfajta meszet. Különben ezt a képét Szőnyi István Molnár C. Pál egyik legszebb művének tartotta.

1942-ben a Belvárosi templom szárnyasoltárát festette meg Mária életéből vett jelenetekkel. Maga az oltárkép hét-, a predella kétrészes. Mivel a főalakot, Máriát túl profánnak ítélték egyesek, ezért 1951-ben átfestette. Ennek szükségességét maga a művész is belátta. Egy szép női alakot látunk, glória nélkül. Mintha világias környezetbe festette volna.

1950-ben a Tövis utcai ferences templomba falképet, a battonyaiba pedig oltárképet festett. Ez utóbbit Mária mintha éppen akkor lépne a világtörténet színpadára.

1952-ben festett oltárképet a balatonlellei katolikus templomba, dr. Lékai László akkori plébános megbízásából.

A Józsefvárosi plébániatemplomba Szent Bernadettet festette meg, virággal a kezében. Körülötte a gyógyulnivalók és a gyógyultak gyülekezetével.

A Béke téri templomba szárnyasoltárt festett, Szent László életéből vett jelenetekkel. Kb. 45–48 képből áll a hatalmas alkotás. Uganide fából egy 70 cm-es Szent László-szobrot is faragott. – Egy faragott Szent Erzsébet-je Szombathelyen látható.

Szent László mellett Szent Istvánt, a magyarok királyát is megfestette egyik oltárképén.

Egy Madonnáját 1936-ban a Fellner-család vásárolta meg, ma egy vezető Közéleti férfi tulajdona – 1950-ben festett Madonnája a Simó-féle gyűjteménybe, egy későbbi festett Madonnája Gál György Sándor gyűjteményébe került.

1938-ban a velencei biennálén Angyal üdvözlés c. festményével vett részt.

Molnár C. Pál kiállításain rendszeresen szerepeltette vallási, elsősorban bibliai témájú képeit. Így többek közt 1943-ban a Magyar Képzőművészek Országos Szövetsége és a Délvidéki Magyar Közművelődési Szövetség Délvidéki Szépművészeti Céhe által Újvidéken rendezett kiállításán kilenc kép közül öt bibliai témájú volt (Madonna a gyermekkel, két Menekülés Egyiptomból, Jézus születése, Jézus imádása s csak négy volt világi témájú, köztük az Űlő akt, az Autópálya, az Olasz tó és az Allegória című kép.)

Kétségtelenül hatott rá a stilizáló novecento, de még erősen stilizált – bájosan neoprimitív – képei sem nélkülözik a 20. század világias szellemét és korszerű formanyelvét. Molnár látszatra nyaktörő vállalkozásba kezdett, amikor a kor szépségeszményét állította a központba s még ha a leomló ruha redőzete gyakran a későgótikát idézi is, vagy ha jobban tetszik, a szerényebb alakított barokkot, az arc, a tekintet összbélyomása „nagyvilági” hatást kelt. Érthető hát, ha a hagyományos ízlés nehezen fogadta el Molnár „szent”-képeit. E tekintetben a művész megelőzte a korát; oly szépen festette meg a bibliai életképeket, hogy azok már-már a teljes elvilágiasodás szellemét árasztják magukból, természetesen föl nem adva a vallásos tartalom erkölcsi-neveléstani jelentését. Tulajdonképpen életképek ezek a művei, legyenek oltárképek, freskók vagy táblaképek. Bibliai életképek, s nem ok nélkül helyezték a hangsúlyt a két szó közül az életképekre.

Molnár tulajdonképpen visszatért az őskeresztények Krisztus-ábrázolásához. Azok ui. nem a szenvedő, hanem a diadalmas Királyt látták Krisztusban. A Világ Urát. A feszületen szenvedő, kínban vonagló, bordáit mutató vérző test a gótika óta került előtérbe. Amióta az emberen van a hangsúly, s a trónoló Krisztus helyett a keresztfán szenvedő, haladoklő, a levétel után sírba került Krisztus keltette föl a hívek szánalmát, hogy bűnbánatra indítsa a nézőt, akiért szenved a kereszten. A német művészet Krisztusa ez – Grünewaldé, Düreré: szemben az olasz művészet szellemével, amely a borzalmat ritkán érzékelteti. Legkevésbé Michelangelo vatikáni Pietája, amelynek csillogó carrarai márványán az anyai fájdalom szelíd szeretetté, a szenvedés pedig békévé magasztosodik, a kettő együtt csodálatos összhangba. Nem borzaszt, inkább fölemel és gyönyörködtet. Igazi reneszánsz szellemű alkotás! A kor szülte, a derűs olasz léleké, szemben a germán művészet szinte vérfagyasztó naturalizmusával. – Molnár C. Pál az olasz hagyományhoz híven, de a magyaréhoz is kapcsolódva, saját kora szellemében festi Madonnáját: a gyermekében gyönyörködő édesanyát, örömet, megilletődést sugározva.

Szij Rezső

Összefoglalás a romániai magyarságról

Illyés Elemér könyve
németül és angolul

Az évek óta Nyugat-Németországban, illetve Olaszországban élő Illyés Elemér a romániai nemzetiségi kérdés, illetve az erdélyi magyar történelem és művelődés ismert szakértője. *Erdély változása* című, személyes tapasztalatokat és tudományos eredményeket egyaránt feldolgozó terjedelmes munkája két kiadásban (1975 és 1976) is megjelent. Az erdélyi származású, a kolozsvári egyetem jogi karán doktorátust szerzett történész és közíró hatalmas anyaggyűjtő munkára támaszkodva, alapos forráskritikai tevékenységet végezve foglalkozik a romániai nemzeti kisebbségek történetével, illetve jelenlegi viszonyaival. Német, majd angol nyelven kiadott összefoglaló műve, korábbi magyar nyelvű munkájától függetlenül, a nyugat-európai közvéleményt kívánja tájékoztatni, bevezetést nyújtva a romániai nemzetiségek történeti, jogi, iskolaügyi, művelődési és vallási helyzetének ismeretébe. Munkájának német változata (*Nationale Minderheiten in Rumänien. Siebenbürgen in Wandel*) az igen jó hírű „Ethnos” könyvsorozat keretében jelent meg, a sorozat huszonharmadik köteteként. A könyv bevezetőjét Felix Ermacora osztrák egyetemi tanár, az Egyesült Nemzetek mellett működő Human Rights Committee tagja írta, kiemelve Illyés Elemér munkájának tudományos alaposságát és a feldolgozás nemzetközileg is úttörő jellegét. Az angol változat (*National Minorities in Romania. Change in Transylvania*) a New York-i Columbiai Egyetem kiadásában került a közönség elé.

Az összefoglalás több történettudományi, szociológiai, illetve művelődéstörténeti területet tekint át: részletes képet ad Erdély néprajzi helyzetéről, a három jelentékenyebb népcsoport (a román, a magyar és a német) településtörténetéről, illetve jelenlegi elhelyezkedéséről és az erdélyi népesség szociális rétegződéséről. Átfogó képet alkot az önálló erdélyi állam történetéről és az erdélyi terület jelenlegi közigazgatási beosztásának kialakulásáról, a román állam nemzetiségi politikájáról, pontosabban ennek a nemzetiségi politikának az 1918 és 1980 közé eső történetéről, továbbá a nemzeti kisebbségek politikai orientációjáról, jogvédő küzdelmeiről, illetve a nemzetiségi együttélés gyakorlatáról. Tájékoztat a nemzetiségi oktatás alakulásáról és mai viszonyairól, a nemzetiségi egyházak (a római katolikus, református, unitárius és szász evangélikus egyház) helyzetéről, a román állam egyházpolitikájáról, illetve a nemzetiségi sajtó és könyvkiadás intézményeiről.

A tudós szerző igen alapos kutató, munkát végzett; elsősorban a Romániában megjelent hivatalos statisztikai kiadványokra, az ottani román, magyar és német szakirodalomra, illetve sajtóra alapozta következtetéseit, emellett természetesen igénybe vette a magyarországi és a nemzetközi szakirodalom eredményeit is. Megállapításait egész sor statisztikai táblázat, kimutató és térképvázlat támasztja alá, könyvét rendkívül gazdag bibliográfiai tájékoztató, háromnyelvű (magyar, román és német) helynévmutató, továbbá tárgy- és személynévmutató egészíti ki. Következtetései igen megfontoltak, előadásmódja szakszerű és tárgyilagos, megállapításait nem árnyékolják be nemzetiségi elfogultságok: ítéleteit mindig a tények feltárására és elemző vizsgálatára építi, s ennek során nemcsak a magyar kisebbség jogos érdekeit veszi figyelembe, hanem a magyar-román együttélés és együttműködés távlatos érdekeit is. Az eddig megjelent ismertetések (a Neue

Züricher Zeitung 1982. május 15-i, illetve a Frankfurter Allgemeine Zeitung 1983. november 10-i számában) azt tanúsítják, hogy Illyés Elemér összefoglalásában a nemzetközi tudományos közvélemény megbízható kalauzt talál a kelet-közép-európai nemzetiségi kérdés egy rendkívül neuralgikus és sokat vitatott területének megközelítéséhez.

Pomogáts Béla

LÜKŐ GÁBOR

Kiskunság régi képfaragó és képmetsző művészete

Lükő Gábor könyvét a Bács-Kiskun megyei Erdei Ferenc Művelődési Központ adta ki, Kecskeméten; részeként annak a nagy távlatú munkának, amelyet az ott tevékenykedő és az odahívott értelmiség folytat. Az igényes kialakítású kecskeméti városközpont, a magyar animációs film új korszakának megteremtése, a Naiv Művészek Múzeumának kiállításai, valamint a most indított sorozat – Kiskunság régi művészete címmel –, amelynek Lükő Gábor most első kötetét készítette el, mind értelmiségi és vezetői körökben ritka alázatot és szerénységet tanúsít a múlt értékei iránt. Tehetségüket dicséri, hogy épp a régiségből képesek gyökeresen újat, sokszor korszakalkotót létrehozni.

Lükő Gábor 75 éves. 1942-ben jelent meg a *magyar lélek formái* című, ma már nehezen hozzáférhető könyve. Ezzel – mint erről a most kiadott mű utószavában Szabó László ír – az európai modern néprajz strukturalista és szemiotikai irányzataival egy időben, de tőlük függetlenül, előfutára lett a legmodernebb tendenciáknak. Ő azonban nem rendszert és módszert alko-

tott, hanem tudományos gyakorlatában valószínűsítette meg azt a minden részletre figyelő, a részeket az egész részeként szemlélő, tárgyilagos vizsgálódást, amit a strukturalizmus legáltalánosabban jelent. Vizsgálatának tárgyát legegyszerűbb alkotóelemeire, jelekre bontja le és ezekből újra felépítve értelmezi az egyes alkotásokat.

E könyv fényében az egész, amelynek részeit szemléli, a magyar kultúra. Bár annyira nem a teória embere, hogy még a magyarság-fogalmat sem definiálja. Ideért minden kultúra-elemet, ami közös a finnugorok, a törkök, a környező népek vagy a nyugat-európaiak kultúrájának adekvát elemével. Tudományának titka éppen ez a megfeleltetés. A részek valóban ennek az egésznek részei. Nem az iskolakönyvekben és kézikönyvekben megszokott, lényegében pozitivisták kategorizálást-skatulyázást követi: szellemi néprajz – tárgyi néprajz, illetve népdal, népmese, népballada, szóttas, pásztoreszközök stb. Mintha például a biológia a fej, a törzs és a végtagok felosztásával analízálná az emberi testet. Ami a biológiában a funkciók szerinti csoportosítás (emésztőrendszer, keringési rendszer stb.), az Lükő Gábor néprajzában a szimbólumrendszer, a stílusok és műfajok. Felismeri, hogy a használati tárgyak alakja is szimbolikus, nemcsak díszítésük; hogy ezért válhat szimbólummá egy népdalban ugyanúgy, mint egy másik használati tárgy díszítéseként. A hagyományos néprajz kereteit feszegeti az a felismerése, hogy legnagyobb költőink képei, szimbólumai is erre a – csak jobb híján – népinek nevezett jelrendszerre épülnék. Szakít a stílusoknak a művészettörténet analógiájára létrehozott időbeli felosztásával. A stílus az ő példatárában a műfaj és a szimbólumként ábrázolt jel után inkább az alkotó személyiségtől függ, mint az ábrázolás korától. Műfajai sem a művészettörténeti kategóriákat követik. Nem is válhat külön képfaragás és képmetszés, hiszen mindkettő egyszerre jelenik meg a tárgy alakjában (faragás) és a díszítésében (metszés). Műfajmegnevezései: a nyereg, az utcaajtó, a mángorló, a lőporszaru, a kopjafa, a kereszt stb.

Könyve jórészt erre az elvi alapra épült, a legjobb értelemben objektív tárgy-

leírás alkotja. Ennek méretei és teljessége lenyűgöző és szinte ijesztő. Talán itt kereshetjük e nagyszerű tudós viszonylagos népszerűtlenségének fő okát is. Kevesen vannak a tudomány berkeiben, akik céltudatosságban, következetességben, munkáírásban és tárgyismerethen vele vetekedhetnének. Az összes föllett kiskunsági műtárgy rajza, fényképe, lelőhelye, feltárásának körülményei, egymással való kapcsolatuk, jeleik felsorolása, jelentéseik megfejtése, rendszerezése és összevetése ugyane szimbólumok megfelelőivel másféle tárgyon, más népeknél, más összefüggésekben és más megjelenési formákban megtalálható e kötetben. És Lükő Gábor nemcsak a Kiskunság művészetét dolgozta így fel. Ha kiadatlan műveit is sajtó alá rendezhetné, szinte elképzelhetetlenül nagy szellemi érték válna közkinccsé. De nem világos, hogy a humán tudományok valójában mire is használhatók a társadalomban, márpedig az ilyen alapos munka erre a kérdésre sürgeti a választ.

Havas Éva

NAGY JENŐ

Néprajzi és nyelvjárási tanulmányok

A Kolozsváron élő szerző, Nagy Jenő az 1930-as évek óta foglalkozik Erdély népeinek nyelvészetével, néprajzával. A könyv első és egyben talán legérdekesebb fejezetében részletesen felméri a kalotaszegi Magyarvaskó (Váleni) életét. A tanulmányt 1938-ban kezdte írni és „a falu népének” ajánlja. Meglepő a precizitással vegyült szeretet, amivel a szokásokat feltárja. A kender megművelésétől, az áztatástól, a fonástól aprólékos „tudós” munkával, megfigyeléssel jut el a szövésig, hímzésig. Közben megtudhatjuk az eszközök és anyagok gyakran többféle elnevezését. A tanulmány végén részletes szakszójegyzék található. „A nyelvet tehát a mögötte rejlő tárgyi vi-

lág összefüggésében tanulmányoztam, és a nyelvtudománynak meg a néprajztudománynak egyaránt igyekeztem használni. E célkitűzés megvalósításában Magyarvaskó népe nagy segítségemre volt; lehetővé tette tudományos munkálkodásom elindulását.”

A lakodalmi és a temetkezési szokásokon kívül megismerhetjük a falu névadási rendszerét. Nagyon érdekes a család- és ragadványnevek keletkezése, melyek leginkább a megkülönböztetésre vezethetők vissza (Böndi János *Bazsarózsa*, Péter István *Bandaló*, Gábor András *Kosut*). „Egy jól megfigyelt testi vagy lelki tulajdonság, egy mozdulat vagy cselekedet, feltűnő viselkedés, szójárás elég arra, hogy az éles szemű és csípős nyelvű kalotaszegi ember nevet adjon embertársának, s hogy ez a név az anyakönyvbe bekerülve örök megkülönböztetésül szálljon a család többi tagjára is.”

Hogy népi ruháik milyen korai eredetűek, arról a rövid viselettörténeti áttekintésből szerezhetünk tudomást, ahol 1500-as évszámokat is találhatunk. A szerző, aki az Erdélyi Magyar Szótörténeti Tár munkatársa, tiszteletre méltó felkészültséggel foglalkozik az erdélyi szász nyelvjáráskutatásokkal. Többek között a magyar, román és szász nép közti, az évszázados együttélésből adódó nyelvi kapcsolatokat is vizsgálja. A könyv „önismeretünk és egymás megismerésének és megértésének ügyét” híven szolgálja.

M. Zs.

Teológia

Mózes Öt Könyve és a Haftárák

A Hertz-féle Tóra-kiadás nyomán az Izraelita Magyar Irodalmi Társulat 1939-ben megjelentette Mózes Öt Könyvét és a Haftárákat. A Haftárák az első (Józsuá, Bírák, Sámuel I-II és Királyok I-II) vagy az utolsó próféták (Jesája, Jeremiás, Ezekiél és a 12 kis próféta) könyveiből vá-

lasztott részlet. Nevét orinan veszi (szó szerinti jelentése: befejezés), hogy a zsina gógi rendben, tórafelolvasás után, mint egy befejezésül hangzott el, jórészt összhangban a Tóra heti szakaszával. (A haffára-dallam kottáját is megtalálhatjuk a kötetek végén.)

Most ugyanezt az Akadémiai Kiadó és Nyomda reprint-kiadásában láthatjuk viszont. Az újrakiadásnak bizonyára nemcsak Leonard-Levi és Bella Stern támogatása az egyetlen oka, hanem a hiány, amire annakidején Dr. J. H. Hertz, a Brit Birodalom főrabbija hivatkozott, s amiért az IMIT-kiadás készült. A zsidóságnak ugyanis nem volt magyarul olvasható szentírási szövege. A század elején kiadtak ugyan egyet, a kitűnő triász – *Bacher, Bánóczy és Krausz* – szerkesztésében, de ez hamar elfogyott. Ez a kiadás amúgysem hozta a héber szöveget, sem a magyarázatokat, amiben a Hertz-féle bővelkedik.

A zsidóságban a Tóra tanulmányozása vallási parancs, valójában az egyetlen, hívó emberhez méltó foglalkozás. „Ha a Tóra nem adatott volna, szemérmességet a macskától tanulnánk, rablástól való óvatkodást a hangyától, hitvesi hűséget a galambtól” – vallja R. Jóchanan († 279). S a rabbinikus irodalomban azóta mindig ott van az intés a szent szöveg olvasására. Habár a reprint-kiadás nem elsősorban vallási céllal készült, hanem gyaníthatóan tudományos-népszerűsítő céllal – mindkettőt teljesíti. A főszöveggel párhuzamosan haladó szövegtől jegyzetek és magyarázatok a Szentírás megismerését, értését segítik elő, miközben a tudományosság területére is elkalauzolnak.

A Hertz-féle kiadás másik értéke: nem zsidó kommentárokat is bőven idéz, például Dillmann, Drivert, Robinsont, Delitzsch-t. De a legnagyobb értéke mégis az, hogy a zsidóság saját tudományáról nyújt áttekintést: az ősi homiletikai írásmagyarázattól, a *midrás-irodalomtól* kezdve, a legnevesebb középkori szerzőkön át – *Száád-ján, Rásin, Maimonideszen* és *Kimchin* keresztül – a modern zsidó kommentátorokig, akik már nyelvészeti felkészültséggel, kritikai szempontból közelítettek a szent szöveghez.

A Biblia-magyarázat a zsidóságban sohasem volt néhány specialista privilégiuma, hanem az egész nép mindennapi feladata, a megszentelődés útja. A kommentárokban oly gazdag Hertz-féle kiadás – éppen népszerűsítő igényei miatt is – az egész zsidó gondolkodás keresztmetszetét nyújtva az originális hitvallást fogalmazza meg.

A Pentateuchus magvát Képező Dekalogus így domborítja ki a szerző: „Egyetlen vallási okmány sem gyakorolt nagyobb hatást az ember erkölcsi és társadalmi fejlődésére, mint az emberi kötelességeknek ez az isteni kinyilatkoztatása, amely a Tíz parancsolat néven ismeretes. E néhány szűkszavú parancsolat – mindössze 120 héber szó – felöleli ténykedéseink összes területeit, nemcsak a külső cselekvéseket, hanem a szív titkos gondolatait is... A zsidó hagyomány szerint a két tábla, amelyre a Tíz parancsolat rá volt vésve, már a világ teremtetésének előestéjén elő volt készítve (Ábóth V, 6), tehát korban megelőzik az emberiséget és így függetlenek időtől, helytől és faji kultúrától; a dicsőség szafir trónusából vágattak ki és ezért örök értékűek.” (II, 230. o.)

A keresztény olvasót külön is érdekelheti az úgynevezett messiási jóvendölések értelmezése. Ezeket a szentírási szövegeket a kereszténység Jézusra alkalmazta. Viszont a zsidó szentírásmagyarázók ennek a jogosultságát kétségbe vonták. A Hertz-féle kiadás kommentárjaiból kibontakozik előttünk a középkori zsidó-keresztény disputák világa is.

Ez az öt kötetes, kötetenként 5–600 oldalas, igényes kiállítású könyv kétnyelvű. Tartalmazza a héber eredetit. A magyar nyelvű fordítás igen szép. Ez annak köszönhető, hogy az egészet *Balassa József*, a Magyar Nyelvőr akkori szerkesztője nézte át. Számunkra külön értéke ennek a fordításnak, hogy a nálunk szokásosnál sokkal hívebben követi a héber eredetinek nyelvi jellegzetességeit. A kiadványt az exegézist oktató főiskolák is haszonnal alkalmazhatják, de minden igényes érdeklődőnek ajánlhatjuk, aki európai kultúránk távoli talajban eredő gyökereire kíváncsi.

Giczy György

RÉSUMÉ

C'est le discours du cardinal Jan WILLEBRANDS, président du Secrétariat d'unité Chrétien, prononcé à la séance plénière de Budapest de la Fédération Mondiale Luthérienne, qui initie ce numéro. Dans son entrevue avec Vigilia, le cardinal parle également de la situation du mouvement oecuménique. József BÁNK, évêque, présente l'activité de Jusztinián Serédi, archevêque d'Esztergom, dans le domaine du droit de canon. Comment vivons-nous Chrétiens, comment devons-nous vivre aujourd'hui en Hongrie, c'est ce problème sur lequel se penche István KAMARÁS et István JELENITS. Ferenc HERVAY résume l'histoire de 800 ans de l'abbaye de Pilis. Plusieurs articles saluent Győző Határ, à l'occasion de son 70. anniversaire. Deux articles intéressants clôtent ce numéro: une étude de Béla HAMVAS et une lettre de Roger Schütz sur Haïti.

INHALT

Die Nummer wird von einem Referat eingeleitet das Kardinal Jan WILLEBRANDS, Präsident des Sekretariats für die Einheit der Christen an dem Kongress des Lutherischen Weltbundes in Budapest hielt. Ebenfalls über die Lage der ökumenischen Bewegung spricht der Kardinal im Rahmen eines mit ihm geführten Vigilia-Gesprächs. Erzbischof József BÁNK präsentiert die Tätigkeit des ehemaligen Kardinal Erzbischofs von Esztergom, Jusztinián Serédi auf dem Gebiet des kanonischen Rechtes. Wie leben wir und wie sollten wir Christen heute in Ungarn leben – auf diese Frage suchen eine Antwort István KAMARÁS und István JELENITS. Die Geschichte der vor 800 Jahren gegründeten Abtei von Pilis fasst Ferenc HERVAY zusammen. Mehrere Beiträge begrüßen den in England lebenden namhaften ungarischen Dichter Győző Határ gelegentlich seines siebzigsten Geburtstages. Hervorzuheben aus dem Inhalt der Nummer sind ein Essay von Béla HAMVAS und ein Brief aus Haïti von Roger SCHÜTZ.

CONTENTS

A reproduction of the speech of Cardinal Jan WILLEBRANDS, President of the Secretariat for Christian Unity, delivered at the Budapest General Assembly of the Lutheran World Federation, is the leading article of this issue. The Cardinal also talks about the situation of the oecumenical movement, in the course of his interview with our editor. – Bishop József BÁNK gives a survey of the canon law works of Jusztinián Serédi, Archbishop of Esztergom. – How are we Christians living, how should we live today in Hungary? – this is the question István KAMARÁS and István JELENITS discuss. – The 800-years history of the Abbey of Pilis is reviewed by Ferenc HERVAY. – Győző Határ, who is now 70, is greeted by a number of writings. – An essay by Béla HAMVAS and a letter by Roger SCHÜTZ about Haïti are also interesting contributions to this issue.

SOMMARIO

L'attuale numero è introdotto dal discorso pronunciato all'assemblea generale dell'Unione Mondiale Luterana a Budapest dal presidente della Segreteria dell'Unità Cristiana, cardinale Jan WILLEBRANDS; questi parla della situazione del movimento ecumenico anche nel colloquio con la nostra redazione. Il vescovo József BÁNK presenta l'opera di diritto canonico dell'arcivescovo di Esztergom Jusztinián Serédi. István KAMARÁS e István JELENITS esaminano la questione di come viviamo e come dovremmo vivere noi cristiani oggi in Ungheria. Ferenc HERVAY riassume gli otto secoli di storia dell'abbazia di Pilis, mentre parecchi scritti sono dedicati al settantesimo compleanno di Győző Határ. Interessanti ancora un saggio di Béla HAMVAS e una lettera di Roger SCHÜTZ da Haïti.

HAZA ÉS NAGYVILÁG

A **MÉRLEG** idei második száma a márciusban elhunyt *Karl Rahner*re emlékezik. A *Távlatok* rovatban a jezsuita professzor utolsó előtti előadásának (Egy katolikus teológus tapasztalatai) szemelvényes fordítását olvashatjuk. Többek között a következő mélyenszántó gondolatot veti fel: „... az analógia az emberi megismerés alapvető szerkezete... A IV. Lateráni Zsinat kifejezetten tanítja, hogy Istenről a világból, azaz a megismerés bármely elgondolható kezdőpontjából kiindulva semmi pozitív tartalmat sem állíthatunk anélkül, hogy ennek a pozitív kijelentésnek a szándékolt valósággal való radikális aránytalanságát ne fűzzük hozzá... Istenről nem hallhatunk csupán... De ennél a beszédnél legtöbbször elfelejtjük, hogy az ilyen kijelentést csak akkor vonatkoztathatjuk jogosan Istenre, ha egyidejűleg újra és újra visszavonjuk, az igen és a nem közötti nyugtalanító lebegést mint megismerésünk igaz és egyedül szilárd pontját kibírjuk, és ha kijelentéseinket így mindig magának Istennek a néma felfoghatatlanságába beledobjuk.” A nemzetközi sajtó megemlékező cikkeiből olvashatunk néhányat, majd az *Írások a mérlegen* rovatban nem kevesebb mint 11 könyvismertetés szól Rahner műveiről, személyéről.

A szemle másik kiemelésre méltó anyaga *Umberto Eco*-t hozza közelebb a magyar olvasóhoz. A szerkesztőségi cikk után rövid életrajz és műjegyzék található, majd M. Mincu beszélget a neves tudóssal a szemiotikával, szemionizmussal kapcsolatos rendkívül érdekfeszítő kérdésekről. S egy meglepetés: *Eco Il nome della rosa* című Nyugat-Európában nagy sikert aratott regényéről szerezhetünk olyan információkat, melyek nyomán izgatottan várjuk a magyar fordítást...

A Mérleg ezúttal is igen színvonalas számában ezeken kívül az ünnep jelentőségéről, az ökumené problémáiról s a Marx-centenáriumi könyvterméséről olvashatunk.

KUNST UND KIRCHE

Nem gyakran fordul elő, hogy külföldi folyóiratok tematikus számot szentelnek Magyarországnak. A *Kunst und Kirche* című osztrák negyedéves folyóirat idei második száma magyar címmel jelent meg: *Művészet és egyház Magyarországon*. A magyarul nem tudó olvasók kedvéért németül is jelezték: *Blickpunkt Ungarn*. Az írások többsége magyar szerzőktől származik, a szám összeállítását azonban a szerkesztőség végezte, hármójuk szerepel is egy-egy tanulmánnyal. Ha idegenben hallunk magunkról, mindig kíváncsian figyeljük a beszámolót: vajon mi magunk ráismerünk-e önmagunkra ezekben a leírásokban? Hiszen csak így kaphatnak hiteles képet azok, akik nem ismerősek sem a magyar nyelvben, sem a magyar kultúrában. Talán a kitűnő szerzőgárdának is köszönhető, hogy ezt a célt sikerült elérni: a magyarországi olvasó is tudhat meg újat hazájáról. A Bécsben élő Sebestyén György, két folyóirat főszerkesztője és számos könyv szerzője a „Mi a magyar?” kérdését veti föl esszéjében. Az osztrákok számára különösen tanulságos lehet a többnemzetiségű, mégis egységes nemzet bemutatása. Az egyik legfontosabb magyar erénynek a „megis-morált” tekinti: dacos élni-akaráunkat. Elgondolkodtatóak a nemzeti karakterről és a nemzeti nyelvről tett megállapításai is. – A szám másik legjelentősebb cikkét Nyíri Tamás professzor írta: Mit jelent ma kereszténynek lenni Magyarországon? Számadatokkal alátámasztott képet rajzol a katolikus egyház jelenlegi helyzetéről, aztán bemutatja a papság, a laikusok és az egyházi közösségek életét, majd a Hittudományi Akadémia Levelező Tagozatát. Groó Gyula a protestáns egyházakat, Hubert Lehner a görög katolikus egyházat ismerteti. – A művészeti rész is tágas horizontot nyit elénk: megismerjük műemlékvédelmünket, vallásos népszokásainkat, három híres egyházi gyűjteményünket. Sok szép képpel illusztrált tanulmány foglalkozik mai templomépítészetünkkel, de bemutatkozik a modern, sőt a mai magyar képzőművészet is. – A szám méltán erősíti keresztény magyarságunk tudatát. Köszönjük osztrák laptársunknak, s mindazoknak, akik összeállításában részt vettek.

Megjelent a Vigilia könyvek idei kötete

**VÁLOGATÁS
A 20. SZÁZADI MAGYAR
KÖLTÉSZET
ISTEN-KERESŐ VERSEIBŐL**

796 oldal, ára: 120 Ft

Kapható vagy megrendelhető
a Kiadóhivatalban

(Budapest V. Kossuth L. u. 1.)

**Az egybegyűjtött versek
témái**

Felemás érzések közt

Ha a kezem kinyújtom
Arra születtem
Hiszek hitetlenül
Hazamegyek

Emberi világunk

Bátran szólhassak
Szabadíts meg a gonosztól!
Példázatok a szeretetről
Imádkozom: legyek vidám

Emberré lett

Világ báránya
Mindig új utakon
Szárnyas oltár

Az öröklét küszöbén

Közel a parthoz
Tiszta fényben
Mindenért hála